Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 4 снежня 1987 г. № 49 (3407) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

ЛЮДЗІ РОДНАГА КРАЮ

Здаўна майструе мілагучныя скрыпкі Мікалай Дзянісавіч Старавойт з калгаса «Прамень Кастрычніка» Мазырскага раёна.

Фота М. АМЕЛЬЧАНКІ.

ФЕСТЫВАЛЬ. ДЗЕНЬ ЧАЦВЁРТЫ

Для чытачоў не будзе навіной паведамленне пра тое, што ў Мінску праходзіць І Усесаюзны фестываль музычных тэатраў. Пра гэтую падзею мы ў асноўным расказалі ў мінулым нумары «ЛіМа». Цяпер пра ход фестывалю шырока і аператыўна гавораць радыё, тэлебачанне, штодзённы друк.

Нагадаем, што мэта ўсесаюзнага музычна-тэатральнага форуму — знаёмства спецыялістаў і шырокай грамадскасці з работамі творчых калектываў Беларусі, Грузіі, РСФСР, Узбекістана, Украіны, Эстоніі. Больш чым 2 тысячы выканаўцаў сабраліся гэтымі днямі ў Мінску; амаль два дзесяткі оперных і балетных спектакляў пазначаны на афішы. Фестываль не толькі робіцца буйной падзеяй культурнага жыцця краіны, але і выклікае цікавасць гасцей з НРБ, Венгрыі, ГДР, Чэхаславакіі, Югаславіі, Турцыі. Як заўважыў на прэс-канферэнцыі намеснік міністра культуры БССР У. П. Скараходаў, калегі з розных рэспублік маюць зараз магчымасць у дзелавой, без параднасці, абстаноўцы падзяліцца тэатральнымі праблемамі і супольна знайсці іх вырашэнне.

А праблем — творчых, эканамічных, арганізацыйных — у музычным тэатры нямала. Гэта зноў пацвярджаецца і пад час абмеркавання канкрэтных спектакляў, і ў ходзе семінару па пытаннях сучаснай оперы, наладжаным у зале Саюза кампазітараў з 3 па 5 снежня, і ў гутарках калег.

І яшчэ нагадаем, што 1 снежня ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР адбылося ўрачыстае адкрыццё фестывалю. Да яго ўдзельнікаў, гасцей, да ўсіх, хто прыйшоў у той вечар на спектакль, звярнуўся старшыня арганізацыйнага камітэта міністр культуры БССР Ю. М. Міхневіч. Затым адбыўся спектакль «Вайна і мір» (Мінск). Назаўтра зноў гучала музыка С. Пракоф'ева — опера «Вогненны анёл» (Ташкент). Гаспадынямі трэцяга фестывальнага вечара была Тэрпсіхора: балеты «Легенда» і «Майстар і Маргарыта» паказвалі ленінградцы.

У праграме чацвёртага дня фестывалю — прагляд оперы Д. Меноці «Медыум», пастаўленай на эксперыментальнай сцэне мінскага Клуба сяброў оперы, і фестывальны спектакль «Утаймаванне свавольніцы» (Саратаў).

НАШ КАР.

Запрашае Беларускі фонд культуры

Працягваюць паступаць сродкі на рахунак Беларускага фонду культуры як ад арганізацый, так і ад асобных грамадзян. Шчодрым на дабрачыннасць будзе і снежань. Мяркуецца правесці шэраг мерапрыемстваў, грошы ад якіх будуць пералічаны на наш рахунак.

7 снежня аркестр камернай музыкі Белдзяржфілармоніі пад кіраўніцтвам В. Бартноўскага «Калегіум музікум» і калектыў Сярэдняй спецыяльнай школы пры Белдзяржкансерваторыі (кіраўнік Л. Стульская) правядуць у Доме кіно вечар камернай музыкі на карысць рэстаўрацыі Верхняга горада ў Мінску.

«Рэтра» — так умоўна можна назваць уступную частку паэтычнага вечара, што адбудзецца 15 снежня ў Доме літаратара. Мяркуецца, што на вечары выступяць Максім Танк, Н. Гілевіч, В. Зуёнак, А. Вярцінскі, Р. Барадулін, А. Разанаў, У. Някляеў, Я. Янішчыц.

А калі хто пажадае навучыцца калядным танцам і спевам, запрашаем на зімовыя спеўкі, якія будуць праводзіцца штотыднёва ў снежні ў гарадскім цэнтры народных свят на філалагічным факультэце БДУ імя У. І. Леніна. Навучанне вядуць супрацоўнікі лабараторыі фальклору і этналінгвістыкі універсітэта, лабараторыі народнага танца Мінскага інстытута культуры і Беларускага фонду культуры.

У навагоднюю ноч будуць наладжаны калядкі ў некаторых раёнах Мінска.

Запрашаем у залы Дома кіно, Дома літаратара, у цэнтры народных свят. Даведкі — па тэлефоне 34-52-68.

Антаніна ХАТЭНКА,
старшы эксперт Беларускага фонду культуры.

АСОБНАЙ БРАШУРАЙ

Выдавецтва «Беларусь» выпусціла асобнай брашурай на беларускай мове даклад Генеральнага сакратара ЦК КПСС М. С. Гарбачова «Кастрычнік і перабудова: рэвалюцыя працягваецца», з якім ён выступіў на сумесным урачыстым пасяджэнні Цэнтральнага Камітэта КПСС, Вярхоўнага Савета СССР і Вярхоўнага Савета РСФСР, прысвечаным 70-годдзю Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі.

Тысячная кніга «ЮНАЦТВА»

Сем гадоў існуе спецыялізаванае выдавецтва «Юнацтва», якое выпускае літаратуру для падрастаючага пакалення, і вось ужо на свой рахунак яно запісала тысячную кнігу. Ёй стаў раман народнага пісьменніка Беларусі Івана Шамякіна «Зеніт».

За гады свайго існавання выдавецтва выпусціла кніг і брашур каля 80 мільёнаў экземпляраў, звыш 5 мільёнаў выйшлі на 15 мовах народаў свету.

У. ДЫМАР.

У ДАР ЗАВОДУ

Два скульптурныя партрэты У. І. Леніна перадала Мінскаму вытворчаму аб'яднанню вылічальнай тэхнікі ўдава мастака У. Ананькі. Адзін з іх будзе ўстаноўлены ў Музеі гісторыі і працоўнай славы МВАВТ, другі — у цэху № 133, дзе працуе сама Наталля Міхалаеўна.

Імя скульптара У. Ананькі — таленавітага вучня народнага мастака БССР А. Бембеля — шырока вядома ў рэспубліцы. Створаныя ім шматлікія скульптурныя партрэты экспанаваліся на розных выстаўках. Іх можна сустрэць у гарадах і сёлах Беларусі. Напрыклад, у Любані ўстаноўлены помнік партызанцы Герою Савецкага Саюза Ф. Конанавай, там жа — помнік партызанам і воінам, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. У Беларускім дзяржаўным музеі Вялікай Айчыннай вайны наведвальнікі могуць пабачыць скульптурны партрэт дзеда Талаша, у музеі дома № 8 па першым Брылеўскім завулку — партрэт аднаго з арганізатараў Мінскага камуністычнага падполля М. Каржанеўскага. У. Ананька аўтар надмагільнага помніка Якубу Коласу (у сааўтарстве з М. Янавенкам).

У творчай дзейнасці Уладзіміра Іосіфавіча значнае месца займала рэвалюцыйная тэма. Створаны ім скульптурныя партрэт Карла Маркса ўстаноўлены ў Мінску на галоўпаштамце, а бюст М. Фрунзе знаходзіцца ў Мінскай вышэйшай школе МУС СССР.

З асаблівым творчым натхненнем працаваў скульптар над увасабленнем вобраза У. І. Леніна. Два скульптурныя партрэты правадыра Уладзімір Іосіфавіч спецыяльна падрыхтаваў для сваёй юбілейнай выстаўкі, якая павінна была адкрыцца ў дзень яго шасцідзесяцігоддзя. Але мастак не дажыў да юбілею... Вось гэтыя партрэты жонка У. Ананькі — інжынер-тэхнолаг цэха № 113 — і паднесла ў дар калектыву стваральнікаў мінскіх ЭВМ.

Д. ПІСЛЯКОЎ.

«НАВАЛЬНІЦА ДВАНАЦЦАТАГА ГОДА»

Да 175-годдзя Бярэзінскай бітвы, у якой рускай арміяй былі разбіты рэшткі напалеонаўскіх войск, у Барысаўскім краязнаўчым музеі створана новая экспазіцыя. У ёй прадстаўлены рэпрадукцыі карцін, напісаных вядомымі мастакамі на тэму Айчыннай вайны 1812 года, прадметы абмундзіравання і амуніцыі рускай арміі, зброя, дакументы і іншыя рэліквіі тых векапомных часоў.

Акрамя пастаяннай экспазіцыі, музей арганізаваў у горадзе выстаўку пад тэматычнай назвай «Навальніца дванаццатага года», якая складзена з экспанатаў, што дагэтуль захоўваліся ў фондах.

Ж. ГІЛЕВІЧ,
дырэктар Барысаўскага краязнаўчага музея.

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Выступае Мікалай ЧАРГІНЕЦ.

Творчы вечар Мікалая Чаргінца адбыўся ў Палацы культуры і тэхнікі Мінскага аўтамабільнага завода. Прыхільнікі вострасюжэтнай прозы пісьменніка запоўнілі залу, каб мець магчымасць сустрэцца з аўтарам, пачуць слова пра яго творчасць.

Мікалай Матукоўскі, народны артыст СССР Ігар Лучанок, старшыня праўлення Беларускага фонду культуры Іван Чыгрынаў, намеснік дырэктара Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР Уладзімір Гніламёдаў адзначылі плённасць пошукаў М. Чаргінца ў адлюстраванні будняў савецкай міліцыі, гаварылі пра яго новы раман «Тайна Чорных гор», прысвечаны падзеям у Афганістане, дзе аўтар выконваў свой інтэрнацыянальны абавязак.

Не адну гадзіну доўжыўся з залай дыялог пісьменніка. Адказваючы на многія пытанні чытачоў, М. Чаргінец гаварыў таксама аб узрастаючым выхаваўчым значэнні яе ў час перабудовы.

Збор ад вечара пералічаны на рахункі Савецкага фонду міру і Беларускага фонду культуры.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

У Саюзе пісьменнікаў БССР

НАПЕРАДЗЕ ШМАТ РАБОТЫ

Адбыўся справаздачна-выбарчы сход секцыі нарыса і публіцыстыкі Саюза пісьменнікаў БССР. У спрэчках выступілі многія пісьменнікі. У выніку выбараў значна абнавілася кіраўніцтва секцыі. У склад бюро ўвайшлі пісьменнікі Я. Будзінас, А. Казловіч, В. Карамазаў, Л. Карайчаў, Л. Левановіч, У. Ліпскі, А. Ліс, В. Мыслівец, І. Новікаў, А. Петрашкевіч. Старшынёй секцыі выбраны В. Якавенка.

Карэспандэнт штотыднёвіка звярнуўся да В. ЯКАВЕНКІ з просьбай падзяліцца ўражаннямі ад сходу і меркаваннямі наконт далейшай работы секцыі.

— Я прыняў эстафету ў кіраўніцтве секцыяй ад В. Карамазава,— сказаў В. Якавенка.— Карамазаў таленавіты празаік, выдатны публіцыст, і хочацца думаць, што ён і надалей прыме актыўны ўдзел у рабоце секцыі. Нас выбралі ў бюро, вядома, для таго, каб мы арганізавалі работу, каб аб'ядналі публіцыстычныя сілы пісьменнікаў (а магчыма, і не толькі іх) на вырашэнне важных і актуальных задач, якія стаяць сёння перад грамадствам.

На сходзе нямала гаварылася, напрыклад, аб праблемах аховы навакольнага асяроддзя. І невыпадкова, бо чалавецтва ўступіла ў канфлікт з прыродай. У нас, у Беларусі, ён адчуваецца таксама востра. Мы ўжо сёння павінны рабіць усё магчымае дзеля захавання ў здавальняючым стане прыроднага асяроддзя. Тут для нас неабмежаванае поле дзейнасці і адначасова шмат розных перашкод і бар'ераў. Зрабіць нешта вартае секцыя публіцыстаў зможа, відаць, толькі пры выяўленні і актывізацыі намаганняў усіх пісьменнікаў і ў цэлым грамадскасці нашай рэспублікі.

Нарачанская сустрэча, праведзеная літаратарамі з прадстаўнікамі розных гаспадарчых і навуковых устаноў у кастрычніку гэтага года,— па сутнасці наша падтрымка Байкальскага руху пісьменнікаў. Мы і надалей не пакінем возера Нарач без належнай увагі.

Нарачанская сустрэча абагаціла нас вопытам у вывучэнні праблем экалогіі сумесна з вучонымі, спецыялістамі рознага профілю, мясцовымі людзьмі, і мы ставім задачу ў бліжэйшы час разгледзець падобным чынам праблемы Прыпяці, Заходняй Дзвіны, Нёмана (апошняга—разам з літоўскімі літаратарамі), возера Чорнага, якое ўжо стаіць перад пагрозай знікнення, Салігорскага шахтнага раёна, Налібоцкай пушчы, а таксама праблемы хімізацыі і забруджвання прадуктаў сельскай гаспадаркі.

Бюро секцыі нарыса і публіцыстыкі СП мяркуе стварыць па кожным з гэтых напрамкаў дзейнасці сваю аператыўную групу з зацікаўленых літаратараў, вучоных і, магчыма, прадстаўнікоў іншых творчых саюзаў, таксама зацікаўленых, каб дыхаць чыстым паветрам, піць паўнацэнна чыстую ваду і ўжываць прадукты без радыяцыйных дабавак, без нітратаў, пестыцыдаў, гербіцыдаў, без іншых ядавітых і атрутных рэчываў. Спадзяёмся, што на дапамогу нам прыйдуць усе, у чыёй душы крычыць, а калі не крычыць, то да пары, да часу дрэмле грамадзянін, баец, публіцыст.

Ад імя бюро секцыі звяртаюся да пісьменнікаў з просьбай заявіць аб сваім намеры прыняць удзел у рабоце той або іншай праблемнай групы (камісіі) і прапанаваць свае тэмы для далейшага шырокага грамадскага абмеркавання і вырашэння.

Пры ўсёй сваёй важнасці і надзённасці экалогія, аднак, не стане адзіным напрамкам у рабоце секцыі. У нашы планы, напэўна, упішацца і яшчэ некалькі выязных пасяджэнняў публіцыстаў, прычым, адно з іх —па вывучэнні і раскрыцці вопыту перабудовы ў ідэалагічнай рабоце. Мне, напрыклад, вядомы добрыя прыклады такой перабудовы, развіцця дэмакратыі і аднаўлення памяці народа ў некаторых палескіх раёнах.

Думаю, немалую цікавасць пісьменнікаў выкліча таксама паездка ў Столінскі раён, дзе надзвычай плённа развіваюцца народныя традыцыі ў сельскай індывідуальнай забудове. Гэты свой выезд мы запланаваем, відавочна, на пачатак лета разам з Саюзам архітэктараў БССР.

А пачнём работу з абмеркавання кардынальнай праблемы, якая моцна хвалюе ўсіх публіцыстаў і называецца так: «Перабудова, галоснасць, друк: вопыт і перспектывы». Гэта будзе сумеснае пасяджэнне нашай секцыі СП і секцыі нарыса Саюза журналістаў БССР з удзелам рэдактараў і іншых адказных работнікаў Белдзяржтэлерадыё, рэспубліканскіх і абласных газет, а таксама часопісаў. Адбудзецца яно хутчэй за ўсё ў першыя тыдні новага года. Нам належыць як след да яго падрыхтавацца.

Яшчэ пра адну прынцыпова новую задачу, якую возьме на сябе бюро секцыі нарыса і публіцыстыкі: эфектыўнасць нашай дзейнасці, рэзананс. Да апошняга часу так было: пісьменнік-публіцыст напісаве, чытач пачытае і нічто не цікавіцца, які след гэта пакідае. Цяпер мы будзем сачыць за рэагаваннямі на самыя вострыя і праблемныя выступленні ў друку і, калі спатрэбіцца, дамагацца іх, уздымаючы тым самым эфектыўнасць і прэстыж пісьменніцкага слова. Адначасова праявім клопат і пра новыя зборнікі пісьменніцкай публіцыстыкі.

У заключэнне скажу некалькі слоў пра адну недарэчнасць, якая даволі часта псуе настрой публіцыстам. Як вядома, лепшыя дасягненні ў нацыянальнай літаратуры адзначаюцца дзяржаўнымі і іншымі прэміямі. На Дзяржаўную прэмію вылучаюцца творы празаікаў, паэтаў, драматургаў, дзіцячых пісьменнікаў... толькі не пісьменнікаў-публіцыстаў. Чаму? У палажэннях аб прэміях, што складзены шмат гадоў назад, няма куды прыстасаваць мастацкі нарыс і публіцыстыку. Ёсць, праўда, прэмія ў галіне журналістыкі і яе, як правіла, прысуджаюць журналістам-газетчыкам. Калі гэта правільна, то публіцысты павінны мець сваю прэмію. Дарэчы, такая прэмія прысуджаецца ў краіне. Заахвочванне, узнагароджанне пісьменнікаў-публіцыстаў будзе спрыяць далейшаму развіццю грамадзянскай актыўнасці беларускай літаратуры, яе баявітасці, — заначыў В. Якавенка.

●

Адбыўся сход секцыі прозы, на якім была заслухана і абмеркавана справаздача старшыні бюро секцыі В. Адамчыка. Ён адзначыў, што рэспубліканскія перыядычныя выданні не надаюць належнай увагі вартаннію чытачам нашай спадчыны. Многа ў нас твораў, якія ў свой час былі па розных прычынах ненадрукаваныя, да прыкладу — раманы А. Наўроцкага. Прамоўца звярнуў увагу на тое, што адным з недахопаў работы бюро секцыі была адсутнасць належных творчых кантактаў з прадстаўнікамі іншых творчых саюзаў.

У абмеркаванні даклада прынялі ўдзел Я. Брыль, А. Карпюк, В. Гігевіч, Г. Далідовіч, В. Мыслівец, У. Рубанаў.

Сакратар праўлення СП БССР А. Жук у сваім выступленні адзначыў, што бюро секцыі працавала актыўна, і ў гэ-

ДАСЛЕДУЮЦЦА ЎЗАЕМАСУВЯЗІ

У Сумскім педагагічным інстытуце імя А. С. Макаранкі стала добрай традыцыяй правядзенне навуковых канферэнцый па пытаннях украінска-беларускіх літаратурных і фальклорных сувязей. На чарговай з іх, прысвечанай 70-годдзю Вялікага Кастрычніка, былі заслуханы даклады прафесара Сумскага педінстытута П. Ахрыменкі «Развіццё ўкраінска-беларускіх літаратурных узаемасувязей пад зоркай Вялікага Кастрычніка», дацэнта Гомельскага універсітэта А. Рубана «Значэнне ўкраінска-беларускіх літаратурных сувязей першых дзесяцігоддзяў Савецкай улады», прафесара Запарожскага універсітэта В. Чабаненкі «Алесь Ганчар і Беларусь», дацэнта Брэсцкага педінстытута Ц. Ліякумовіча «Андрэй Малышка і беларуская паэзія», старшага навуковага супрацоўніка Інстытута грамадскіх навук АН УССР Л. Бондар «Уладзімір Караткевіч пра Лесю Украінку» і іншых.

Пра значэнне культурна-літаратурных сувязей ва ўзбагачэнні ўкраінскай і беларускай моў гаварылася ў дакладах «Беларуска-ўкраінскія моўныя ўзаемасувязі ў сферы лінгвістычнай і літаратуразнаўчай тэрміналогіі і іх роля ў развіцці культурнага яднання братніх народаў» прафесара Гомельскага універсітэта У. Анічэнкі і «Роля ўкраінска-беларускіх культурна-літаратурных узаемаадносін ва ўзбагачэнні ўкраінскай мовы» старшага выкладчыка Сумскага педінстытута М. Назарка.

В. ПЯТРЫЧЫЦ.

г. Сумы.

гым немалая заслуга яго старшыні.

На сходзе былі вылучаны творы на атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР імя Я. Коласа і літаратурнай прэміі імя І. Мележа.

Адбыліся выбары новага бюро секцыі прозы. Старшынёй бюро зноў абраны В. Адамчык.

●

Справаздачна-выбарчы сход секцыі паэзіі адкрыў сакратар праўлення СП БССР В. Зуёнак. Старшыня бюро секцыі Р. Барадулін у сваёй справаздачы прызнаў, што бюро секцыі працавала не на поўную моц і многае з запланаванага ў выніку розных аб'ектыўных і суб'ектыўных прычын не было рэалізавана.

У. Някляеў адзначыў, што працу бюро можна палепшыць у тым выпадку, калі перайсці да вырашэння больш канкрэтных, практычных пытанняў.

В. Дашкевіч падкрэсліў, што бюро павінна даваць сур'ёзную і прынцыповую ацэнку мерапрыемствам грамадска-палітычнага характару.

В. Вітка гаварыў пра неабходнасць новых форм прапаганды беларускай літаратуры: правядзенне творчых вечароў на радзіме пісьменнікаў, у працоўных і студэнцкіх калектывах.

У абмеркаванні справаздачнага даклада прынялі ўдзел таксама В. Аколава, Т. Бондар, В. Коўтун, Я. Крупенька, У. Паўлаў, Р. Тармола, Л. Філімонава, К. Цвірка.

Былі праведзены выбары новага бюро секцыі паэзіі. Старшынёй бюро абраны У. Някляеў.

Наш кар.

З ПОШТЫ «ЛіМА»

«А ТО ДА ЧАГО ДАХОДЗІЦЬ...»

Добры дзень, паважаная рэдакцыя!

Жыву я ў вёсцы, мне 66 гадоў, маю толькі чатыры класы адукацыі, якія набыла яшчэ за Польшчай. Выхавала чатырох дзяцей, разам з імі навучылася чытаць па-беларуску (школа ў нас у вёсцы — васьмігодка). І я, і дзеці мае вельмі любім чытаць, а вось унукі ўжо не так, бо, лічу, тэлевізар зрабіў сваю благую справу. Звычайна, як прыедуць мае дзеці да мяне ў адведкі, дык заўсёды прывязуць розных кніг, часопісаў, газет. Менавіта так трапіў да мяне і нумар вашай газеты «Літаратура і мастацтва». Ён не толькі мне, а ўсім маім аднавяскоўцам і знаёмым з суседніх вёсак спадабаўся. Асабліва артыкул «Затапленне», дзе вы пішаце пра нашу зямельку, турбуецеся за яе лёс.

І вось гэты нумар як пайшоў гуляць з рук у рукі, дык да мяне *назад і не вярнуўся.* Вырашыла набыць яго, але тут і натыкнулася на праблему, якую, прабачце за шчырасць, ваша міністэрства, самі вы там у Мінску нарадзілі. Чаму міністэрства? Ну дык раскажу.

Было гэта яшчэ вясной. Ну, думаю, як прыедзе ўнучак на канікулы, дык і выпраўлю ў раён, каб *пашукаў* газету ў нашых Міёрах. Але каб не паказацца дзіўнай, свайму ўнучку Змітрачку я наказала, каб *яшчэ і куранят купіў* мне. І што ж? Змітрок мне куранятак прывёз, а газету — не. Кажа, што пра такую газету ў кіёску не чулі і ў продажу яе ніколі не было. Я звярнулася ў бібліятэку (дакладней, дачку папрасіла, бо цяжкавата мне хадзіць), але і там «Літаратуру і мастацтва» не выпісваюць, пацікавілася ў школе — і тут пра яе існаванне не ведаюць, ніхто асабістай падпіскі не мае, у клубе газеты таксама няма.

Сяджу і думаю: а як жа гэта без такой газеты абыходзяцца нашы работнікі культуры, бібліятэкары, выкладчыкі літаратуры і малявання? Застаецца толькі здзіўляцца, як гэта Міністэрству культуры ўдалося так засакрэціць сваё выданне? Я лічу, што гэта вельмі нядобра. Прадумала нават, як паправіць гэты хіб. Трэба ўзяць за ўзор выданні *па сельскай гаспадарцы,* якія мусяць выпісваць кожная кантора, праўленне калгаса, дырэкцыя саўгаса, бібліятэка, клуб, райком, рэдакцыя раённай газеты, школа і г. д.

Ну, а чаму раптам хаваюць ваша выданне? Ці ж дрэннае яно? Выпісалі б «ЛіМ» бібліятэкі, клубы, там, глядзіш, і на ферму ў чырвоны куток пры*неслі б газету.* З'явіліся б і сярод вяскоўцаў ахвотнікі падпісацца на яе. А калі б тыя ж настаўнікі ведалі, колькі там цікавага і каштоўнага для іх, дык, я ўпэўнена, адразу падпісаліся б, і вучням сваім параілі б. А то да чаго ж даходзіць. Сёлета прыязджалі да нас на ўборку ўраджаю студэнты з інстытута культуры і да мяне завіталі — то яблыкамі пачаставацца, то абагрэцца. Дык *і яны не ведалі пра існаванне* вашай газеты, а студэнты, як высветлілася, з усіх куткоў Беларусі вучацца ў тым інстытуце. А вось гэта, пэўна, ужо і нікому гаварыць нельга, а вам скажу: і выкладчыкі ўяўлення не маюць, аб чым у вашай газеце пішуць. Прашу асабліва ім пра гэта не наракаць, яны ж такія інтэлігентныя, што *крыўдзіць не хочацца. А раптам* яны самі здагадаюцца, што ім чытаць вашу газету проста неабходна, каб не трапляць у смешнае становішча? Хоць бы перад калгаснікамі...

Наогул, у нашай мясцовасці (ды і ў суседзяў таксама) людзі маюць вялікую патрэбу чытаць, а ў вёсках жа часам не знойдзеш і іншых газет. Праўда, на нашай пошце можна набыць «Звязду», але купіць яе зможа толькі... адзін чалавек. Ну а калі прыязджаюць да нас шэфы (у дні ўборкі людзей з горада ў нас бывае шмат), дык пакутуюць без газет. Мы ўжо звыкліся з тым, што друкаванае слова на вёсцы днём з агнём не знойдзеш, а гараджанам гэта дзіка... Мы ўжо не патрабуем ад работнікаў культуры карцінных галерэй, лекцый на музычную тэму, хоць не адмовіліся б ад гэтай увагі, тым больш, што ў *вёсках памяшканняў для такіх* мерапрыемстваў хапае. Паверце мне на слова, бо не да твару мне вас падманваць. Але паважаныя таварышы кіраўнікі нават не ўяўляюць, у якое анекдатычнае становішча ставяць лозунг «Культура — вёсцы», бо ў тую вёску пакуль не даносяць нават сваю газету. Праўда, адзіны экземпляр «ЛіМа» ў Міёрах нядаўна з'явіўся (хоць адна ластаўка вясны яшчэ не робіць, але сведчыць усё ж пра вясну)...

Вы самі ведаеце, хто ў вёсцы сёння застаўся: большасць жыхароў, якія закончылі сямігодкі, васьмігодкі на беларускай мове, ды пенсіянеры, такія, як я. А выданні да нас ідуць амаль усе на рускай або як мы гаворым — на гарадской мове. Вось і чытаем мы ад *радка да радка нашу «раёнку»,* а некаторыя выходзяць са становішча, выпісваючы выданні на польскай мове. Але я лічу, што гэта не выйсце. У заключэнне скажу: пакуль усе нашы міністэрствы на поўным сур'ёзе не падумаюць пра вёску, пра духоўнае жыццё яе моладзі (я не кажу пра тое, што нават нам, пенсіянерам, сумна), дык не будуць гаманіць нашы сады і яслі дзіцячымі галасамі...

Пэўна, я зрабіла памылку, што напісала ліст менавіта вам. Вось да мяне прыйшла Магда Фамічоўна Якубоўская, суседка мая, і кажа, маўляў, ці можна пісаць таму, каго крытыкуеш, бо толку не будзе: дэмакратыя — дэмакратыяй, але ж так не бывае, каб самі пра сябе дрэннае пісалі. Але я не стала перапісваць у «Звязду». Пагляджу, што будзе.

ШУПІЛА
Глафіра Дзмітрыеўна,
калгасніца.

в. Паташня
Міёрскага раёна.

А ЧАС—НЕЗВАРОТНЫ

Цімкавіцкі народны тэатр спыніў сваё існаванне. Той самы цімкавіцкі тэатр — старэйшы ў рэспубліцы драматычны калектыў, з багатай творчай гісторыяй, якая бярэ пачатак у 1918 годзе. Пра пастаноўкі гэтага самадзейнага калектыву напісана шмат артыкулаў. Многія з іх друкаваліся і на старонках «ЛіМа». Пра цімкавіцкі тэатр і яго былога кіраўніка — заслужаную настаўніцу БССР Зінаіду Іосіфаўну Раманенка — можна прачытаць у «Гісторыі беларускага тэатра» і «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі». На сцэне тэатра выступаў К. Чорны, чытаў свае гумарэскі і фельетоны, паказвала спектаклі вандроўная трупа У. Галубка. Старанна, па крупінках збірала і зберагла надзвычай багаты матэрыял для музея З. Раманенка.

І вось тэатра няма. Атрымалася так, як часам здараецца і ў жыцці чалавека. Працаваў чалавек — усім ён быў патрэбен, а занядужаў, абнямог — і забыліся на яго існаванне, нікому і справы няма да яго здароўя. Дзе тыя адказныя асобы, што некалі прыязджалі ў Цімкавічы?..

Праўда, два гады назад прыслалі былі ў тэатр новага кіраўніка. Ён спраўна атрымліваў грошы, але... Тэатральная зала, як казаў стары цімкавец суседу, дужа прыгожая і маўчыць, як лялька.

Няма і музея. Матэрыялы яго ўсё яшчэ чакаюць сваёй пары ва ўтульнай і ціхай хаце Зінаіды Іосіфаўны. Доўга чакаюць. Прапанавала Зінаіда Іосіфаўна размясціць музей на месцы вестыбюля ў старой трохпакаёвай школе. Але замест пакоя для музея там адгарадзілі клас, куды па частках уцягнулі і сабралі грузавы аўтамабіль. Безумоўна, у міжшкольным вытворчым камбінаце будучым вадзіцелям трэба грунтоўна авалодваць тэхнікай, але на першым паверсе школы імя К. Чорнага, ля бюста пісьменніка, рабіць вучэбны клас па аўтасправе — недарэчна, а то і проста амаральна. Добра, што хоць нядаўна чорнаўскі бюст усё ж перанеслі ў новую прыбудову.

Прабіць сцяну абыякавасці ў раёне, пераканаць скептыкаў у неабходнасці стварэння музея ў сямідзесяціпяцігадовай З. Раманенка не хапае сіл. Многія ўвогуле скрозь пальцы глядзяць на музейную справу ў Цімкавічах. Даўно не адчыняліся шырока дзверы народнага музея К. Чорнага. Яго наведваюць, як часам паведамляе райгазета, розныя дэлегацыі, удзельнікі семінараў, нарад. А школьнікі, мясцовыя жыхары ўвогуле забыліся, калі былі тут, чулі словы экскурсавода. Заязджаюць людзі ў Цімкавічы з іншых рэспублік, пытаюцца пра распарадак работы музея, а цімкаўцы ў адказ паціскаюць *плячамі. Як трапіць* у цагляны дамок сярод каштанаў, цікавяцца ўсе, хто бывае на радзіме класіка беларускай літаратуры. Музей 17-га Чырванасцяжнага Цімкавіцкага пагранічнага атрада таксама рэдка хто наведвае. Няўжо нельга хоць раз у тыдзень ці месяц расчыняць дзверы музеяў для аднавяскоўцаў, жыхароў раёна, рэспублікі? Разумею засмучэнне Зінаіды Іосіфаўны: усё ж рабілася ў імя людзей і дзеля іх.

Дык мо і новы музей ствараць не варта? Усё роўна будзе бяздзейнічаць. Баюся, калі так разважаць, дык можа быць позна, бо час зваротнага адліку не мае...

А. БЕЛЬСКІ,
аспірант БДУ імя У. І. Леніна,
былы выпускнік
Цімкавіцкай школы.

Пра каляндар, паштоўку і Новы год

У свой час газета «Літаратура і мастацтва» друкавала ліст мінскага ўрача С. Чарняўскай, у якім гаварылася аб адсутнасці адрыўных насценных беларускіх календароў. Прайшоў амаль год. І вось зноў у рэдакцыйнай пошце з'явіліся лісты, якія канстатуюць, што праблема так і не зрушылася з месца.

Чытач У. Голубеў з Мінска, у прыватнасці, піша: «Вельмі хацелася б, каб тое, аб чым гаварылася на старонках «ЛіМа», не засталося толькі словам, а мела нейкія канкрэтныя вынікі. Хачу спыніцца вось на якім пытанні — на пытанні аб нашых беларускіх календарах. Тых самых, адрыўных, якіх няма.

Неяк я быў у Тбілісі і Ерэване, і мне на вочы трапілі адрыўныя календары на грузінскай і армянскай мовах. Гэта мяне вельмі зацікавіла, бо, акрамя інфармацыі (падзеі, даты) саюзнага значэння, там можна прачытаць пра падзеі і даты мясцовыя, звесткі пра выдатных людзей, пісьменнікаў, дзеячаў культуры і мастацтва, вершы, байкі, маленькія даведні пра гістарычныя падзеі і г. д. Ведаю, што адрыўныя календары выходзяць і ў Вільнюсе — на літоўскай мове.

Чаму ж мы не можам зрабіць такі свой, беларускі каляндар? Гэта ж маленькая энцыклапедыя — на цэлы год!»

З лістом Голубева мы звярнуліся да загадчыка рэдакцыі календароў і рэкламы выдавецтва «Полымя» Л. Міхасёнка. Ён нам паведаміў, якія календары падрыхтавала выдавецтва на новы, 1988 год. Усе яны прымеркаваны да пэўных падзей і дат, багата ілюстраваны. У прыватнасці, як зазначыў Л. Міхасёнак, жыхары і госці рэспублікі змогуць набыць табелі-календары «У дружбе з навукай», «Мінск. 3 ліпеня 1944 года» — каляндар, прысвечаны 45-годдзю вызвалення БССР ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў; «Мір — супрацоўніцтва—дружба» — аб рознабаковых сувязях БССР з зарубежнымі краінамі.

Выдавецтва «Полымя» падрыхтавала і настольныя перакідныя календары-хроніку, у якіх пададзены знамянальныя даты з жыцця краіны і народа, расказана пра вядомых дзеячаў навукі, культуры і мастацтва.

Гістарычнай даце — 70-годдзю БССР і КПБ — прысвечаны і насценныя фотакалендары «У брацкім саюзе, у дружнай сям'і» і «Помнікі працоўнай славы» (каляндар адлюстроўвае працоўныя подзвігі беларускага народа, увасобленыя ў помніках).

У рэдакцыі календароў і рэкламы паведамілі і пра іншыя выданні, якія пабачаць свет у 1988 годзе. Гэта і плакаты-календары, і кішэнныя каляндарыкі. Усе названыя выданні — на беларускай мове.

Гэта, вядома, добра. Але на пытанне, ці з'явяцца нарэшце адрыўныя насценныя календары, якіх так чакаюць чытачы «ЛіМа», наш карэспандэнт адказу так і не атрымаў. Хоць, сказаў Л. Міхасёнак, ён таксама лічыць, што *такі беларускі* насценны адрыўны каляндар павінен быць.

Такім чынам, пытанне застаецца адкрытым і яго мы адрасуем Дзяржкамвыду БССР. Як, прынамсі, і пытанне-прапанову, якую даслаў у рэдакцыю «ЛіМа» наш даўні чытач і сталы аўтар, кандыдат гістарычных навук А. Трусаў. Ён прапануе выдаць некальні серый паштовак з подпісамі на беларускай, рускай і агульна прынятай замежнай (англійскай) мове з тым разлікам, каб іх можна было пасылаць у адкрытым выглядзе па пошце. На яго думку, серыі паштовак маглі б мець умоўныя назвы: «Адроджаная спадчына» (помнікі архітэктуры, адноўленыя беларускімі рэстаўратарамі), «Вядомыя беларускія пісьменнікі», «Беларуская кафля» і інш.

Як засведчыла рэдакцыйная пошта, нашы чытачы пачалі рыхтавацца да Новага года. Але, як, высветлілася, і тут — не без праблем. Заслужаны работнік культуры А. Белакоз з Гродзеншчыны піша: «У кіёсках ужо многа навагодніх паштовак, але ніводнай беларускай. Яшчэ ў г. Гродна часам можна знайсці віншавальную навагоднюю паштоўку на беларускай мове, а вось у раённых цэнтрах, у вясковых аддзяленнях сувязі беларускамоўную паштоўку, як кажуць, днём з агнём не знойдзеш».

А ці толькі на Гродзеншчыне такая праблема?

Студэнты Беларускага політэхнічнага інстытута М. Бойка, А. Нарушэвіч, Б. Залуцкі і чытач з Мінска М. Пырх паведамілі нам, што на Мінскім галоўпаштамце, дзе заўсёды найвялікшы выбар паштовак (у *продажы* ёсць 47 відаў навагодніх паштовак), няма ніводнай... беларускай. Аўтары задаюць пытанне: калі ж, нарэшце, можна будзе павіншаваць такой паштоўкай сваіх сяброў?

І праўда, калі?

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ «ЛіМа».

Эдзі АГНЯЦВЕТ

На берагах Нявы

Белая ноч

Не спяць сады,
дарогі і палацы,
І музыка святла гучыць усё смялей.
І можна ашалець ад наступу акацый,
Ад бэзу белага ў цяністасці алей.
Белая ноч!

Масты на трапяткой гавораць мове
І рукі белыя над белаю зямлёй.
Такія ночы толькі для любові —
Не для блакады страшнай, божа мой!

Шуміць праспект вясёлы, Неўскі вечны.
А між вітрын, на левай старане —
Застаўся надпіс, як праклён вайне:
— Тут артабстрэл найболей
небяспечны!
(О белая ноч!)

Ён з чорных дзён дайшоў да гэтай ночы,
Як боль і крык.
Ён помніць цемру зла!
Ён—з ярасці сімфоніі прарочай,
Што ЛЕНІНГРАДЦАМ створана была.

І мне пачуўся ў невыноснай скрусе
Галодны плач дзяцей над снежнаю
імглой

...Шуміць праспект!
І свеціць дабрынёй
Усёй Зямлі
і нашай Белай Русі
Белая ноч.

З Петраградскай стараны

Бывае:
спадарожнік выпадковы
Расказвае пра лёс уласны вам...
Імчыцца электрычка ў Камарова —
Насустрач лесу, хмаркам і вятрам.

— І колькі ёсць бярозак самых
розных!—
Прамовіў, нібы сам сабе, сусед.
На твары — часу рэзкія барозны,
Над скронямі — агню ліловы след.

— Да сына еду. Запрашаў на дачу.
А я, прызнацца, не прыхільнік дач.
Мне б толькі човен,
вудачку на ўдачу
І чаек перасмех і пераплач!

Яшчэ пад сэрцам — ад вайны асколак,
Калі ў кранштацкіх паміраў ільдах.
Ды не памёр!—
Чуць-чуць смяшлівы голас,
А сінь вачэй — зусім не па гадах.

І раптам, як аб самым запаветным.
—Я родам з Петраградскай стараны.
Ох, помню ноч!
Мы беглі, пад сакрэтам
Услед за бацькам,
хлопчыкі-сыны.

І там, каля Фінляндскага вакзала:
— Прыехаў ЛЕНІН! —
Плошча святкавала.
І верыў я
у сем сваіх гадоў—
Ён на мяне глядзіць і на братоў!

Свяціўся твар адкрыты, шчыры, чысты!
Хаця далёка недзе я стаяў,
А думаў, што са мною асабіста,
Нібы з дарослым,
Ленін размаўляў.

Жыву дагэтуль той, дзіцячай верай..
І зычу добрым людзям на зямлі,
Каб самыя найлепшыя намеры
Не перайшлі ў чыноўныя паперы,—
Зярнятамі жывымі прараслі!

Крокі Янкі Купалы

Летні сад. Прыціхлі статуі
Старажытных мастакоў.
І зямное, і крылатае
Хараство глядзіць з вякоў.

Параўнаць з якімі лекамі
Сілу гэтых цудаў-дзіў?
Пэўна, тут Купала некалі
Смуткаваў, маўчаў, хадзіў.

«Ноч» убачыў таямнічую,
Можа, згадваў ноч крынічную?
«Купалінка, купалінка,
Цёмная ночка!
Цёмная ночка,
А дзе ж твая дочка?...»

Дарагая, Пецярбургская,
Непаўторная пара:
Поруч—моладзь беларуская,
Першы подых «Гусляра».

Сходкі палкія сяброўскія!
Як праменні праз туман,
Гоні сніліся бацькоўскія,
Нараджаўся тут «Курган».

І было да болю мілае:
Медны Коннік над Нявой,
Хлопцы шчырыя з Пуцілава,
Рух гісторыі жывой.

«Медны Коннік»!
Стала прагаю,
Стала марай з тых гадоў:
Перадаць па-свойму магію,
Сутнасць пушкінскіх радкоў.

...Летні сад.
Здаецца, статуі
Размаўляюць між сабой...
Нечакана вее мятаю
І ўздыхае зверабой.

Аўрора

Не для парадаў і забаў
Усходзіў Крэйсер-Чалавек.
З дваццатым векам пачынаў
Ён свой вялікі, доўгі век.

Не ведаў ён пра лёс і код
Яму наканаваны,
Што роўна праз семнаццаць год
Пачне агнём гармат-грымот
Жаданы Дзень, чаканы.

Ты ж наша першая зара,
Ты—сейбіт новых зорак.
Малыя знаюць з буквара—
«А»—перш за ўсё—«Аўрора».

І ты ахоўваеш жыццём
Кастрычніцкае неба.
І ёсць Нява—твой горды дом,
Любоў твая і глеба.

Маладыя ленінградцы

А блізка ад Казанскага сабора,
На вуліцы малююць мастакі.
Усплёск размоў.
Нервовы гул матораў...
Адзін пачаў з дзявочае рукі:

З прадаўгаватых пальцаў летуценных,
Народжаных для шчасця аднаго.
Вось-вось яны прыўзнімуцца над пенай,
Купаючы маленькага свайго.

Мастак маўчыць.
Яршысты, трошкі хмуры,
Працягвае з рукі да сэрца ніць.
У вочы выпадковае «натуры»
Нібыта і глядзіць, і не глядзіць.

І тут, штрышком няўдалым засмучоны,
Сказаў аб стратах на пачатку дня.
І ўбачыў позірк будучай Мадонны,
Дзе ўсмешка, сум,
здзіўленне, чысціня.

І ўжо не трэба аніякіх рацый,
Бо іскра іскру яркую знайшла!

Мае вы, маладыя ленінградцы,
Натхнення вам, адвагі і святла!

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Дні літаратуры на Гродзеншчыне

На Гродзеншчыне прайшлі Дні літаратуры пад дэвізам «Дружба народаў — дружба літаратур». У іх прынялі ўдзел Аляксей Карпюк, Вольга Іпатава, Аляксандр Капусцін, Віктар Шымук, Пятро Сушко, Генадзь Дзмітрыеў, Аляксей Пяткевіч, Уладзімір Бутрамееў, а таксама празаік Віль Рудзін з Кемерава і паэт Гінтарас Патацкас з Каўнаса.

Дні пачаліся на Навагрудчыне—на радзіме вялікага польскага паэта Адама Міцкевіча. Літаратараў вітала сакратар Навагрудскага райкома партыі Г. Ц. Жарый. Удзельнікі Дзён выступілі ў калгасах «Камунар» і імя Кутузава, у Навагрудскіх сельскагаспадарчым і гандлёва-эканамічным тэхнікумах, у Любчанскім сельскім Доме культуры.

Дырэктар Дома-музея А. Міцкевіча Л. Усенка пазнаёміла ўдзельнікаў Дзён літаратуры з новымі экспанатамі, расказала пра тое, як ушаноўваецца памяць вялікага песняра.

Затым пісьменнікі накіраваліся ў Лідскі раён. Там, раздзяліўшыся на групы, выступілі ў Доме культуры шклозавода «Нёман», перад вучнямі дзвюх бярозаўскіх школ, рабочымі Лідскага завода электравырабаў, навучэнцамі мясцовага педагагічнага вучылішча.

Цёплыя літаратурныя сустрэчы адбыліся таксама з чытачамі ў Гродзенскім дзяржаўным універсітэце, у музычна-педагагічным вучылішчы.

Закончыліся Дні вялікім літаратурным вечарам у Палацы культуры тэкстыльшчыкаў г. Гродна.

В. ПЯТРЭНКА.

ЧЫТАЧ ПРАЦЯГВАЕ РАЗМОВУ

Дзе ты, прыгажуня Піна?

Па даўняй завядзёнцы купіў у кіёску чарговы нумар «Літаратуры і мастацтва», разгарнуў і ўбачыў артыкул «Неспакойная плынь Прыпяці», які мяне ўсхваляваў літаральна з першых абзацаў.

Соль на застарэлы, балючы паран душы — інакш і не магу назваць мае ўражанні ад гэтай публікацыі.

Вёсачка мая, Хамічава, што ў Іванаўскім раёне Брэсцкай вобласці, стаіць лічы што на самым беразе прыгажуні Піны. Ды вось якая бяда — пра рэчку гэтую трэба гаварыць ужо ў мінулым часе. Няма, лічы, цяпер рэчкі Піны. З яе празрыстай імклівай вадою на перамелах, дзе вясёлымі чародкамі плёскаліся сотні срабрыстых плотак, жыравалі зубастыя шчупакі, а ў берагавых норах чакалі прыцемак, каб выйсці на паляванне, вусатыя велізарныя-ракі, драпежныя чорныя ментузы. За гадзіну мы, вясковыя хлапчукі, звычайным плеценым кошыкам маглі «натаптаць» рыбы на вячэру для ўсёй сям'і. Тоўстыя вербы хілілі свае доўгія зялёныя галіны-косы, паласкалі ў прахалодзе віроў босыя ногі-карані. На вярсту-дзве па пойме разбягалася шматквецце заліўных лугоў.

Прыгажосць, адным словам. Амаль не кранула яе і першая меліярацыя. Канавы правялі да рэчышча, і навакольная раўнавага практычна не парушылася.

Страшнае пачалося пасля, калі меліяратары вырашылі спраміць частку рэчышча. Здаецца, зусім невялічкую частку. Кіламетр, не болей. Выкапалі стралу-канаву і... рэчка пачала паміраць. Вада, якая раней прамывала рэчышча, давала жыццё Піне, пайшла наўспрам, да Дняпра-Буга.

— Ды мо выйгралі ад гэтага гаспадарнікі? — спытае хто.

Нічога не выйгралі. Землі мясцовага калгаса не павялічыліся ні на гектар.

Упартай і жывучай аказалася рэчка. Ніяк не жадала здавацца, гінуць. На нейкі час ёй гэта ўдавалася. Разрасталіся па берагах вербалозы. Паміж Хамічавым і Перарубам пасяліліся нават бабры.

«Жыць нашай Піне» — спадзяваліся палешукі.

Ды не!

Вось як гэта здарылася. Будавалі асфальтавую дарогу Іванава — Любяшоў. Спачатку вырашылі тры масты ўзвесці цераз Дняпроўска-Бугскі канал, Піну і магістральную меліярацыйную канаву. У адным комплексе, з агульным насыпам. Гэта потым нехта з высокага начальства даў загад будаваць толькі два масты. Піну ж проста перасыпалі.

«Драматызуе аўтар, магчыма, з прыкрасцю скажуць кіраўнікі праекта абвалавання і меліярацыі поймы Прыпяці. — Пры чым тут Піна?».

Піна — прыток Прыпяці, нават буйны прыток быў некалі. Немалая частка воднай сістэмы нашага Палесся.

Ці, можа, Піна адзіная, з якой мы, людзі, так наздзекаваліся? Можа, усё, што здарылася з ёй — выключэнне з правіла? Каб жа так... Колькі легенд складзена, кніг напісана пра палескую рачулку Лань. Тую самую «раку лясную». Што ад яе засталося? Канава. Праўда, грамадскасці ўдалося адстаяць ад націску меліяратараў мясціны гняздоўя вялікай калоніі чапляў у вусці ракі. Але калі, як піша аўтар артыкула, справа дойдзе да практычнага абвалавання поймы Прыпяці, заказнік гэты загіне. Можа загінуць вядомая цяпер ва ўсёй Еўропе калонія рэдкіх птушак.

А куды падзелася рэчка з мілагучнай назвай Бобрык? Старажылы памятаюць яе своеасаблівую прыгажосць. Цяпер тут таксама канава. Сіратлівая шыльдачка ля шашы нагадвае, што некалі тут струменілася чыстая, жывая вада Палесся.

Працягваць?

Смерць у выглядзе недальнабачнай меліярацыі з усіх бакоў падкрадаецца да Ясельды, да Убарці, іншых нашых рэк і рэчак.

Зараз шмат пішуць і гавораць аб зберажэнні прыроды. Але, нягледзячы на гэта, час ад часу ўзнікаюць праекты, якія, па сутнасці, з'яўляюцца здзекам з прыроды. Я лічу такім праектам і праект абвалавання Прыпяці. Нядаўна на канферэнцыі Брэсцкай абласной арганізацыі таварыства аховы прыроды гаварылі аб ім з вялікай трывогаю. Спадзяваўся, прыслухаюцца да гэтых галасоў адпаведныя органы. Куды там! Што для іх думка грамадскай арганізацыі?

А тут артыкул у «ЛіМе». На мой погляд, размову аб Прыпяці трэба працягваць. Смела і рашуча. Я ж ведаю, што не жадаюць друкаваць аналагічныя матэрыялы ў іншых выданнях. Дакладна ведаю, як «марынавалі» такія матэрыялы ў некаторых рэдакцыях нашых беларускіх часопісаў. Да гэтай пары іх у друку я так і не ўбачыў.

В. Пашкевіч яшчэ раз адкрыў вочы грамадскасці на праблему Прыпяці. З артыкула відаць— не раўнадушны ён чалавек.

Цалкам падтрымліваю пазіцыю аўтара артыкула. І хацеў бы дадаць: пакуль не позна, трэба спыніць ажыццяўленне праекта. Як гэта адбылося з праектам будаўніцтва Даўгаўпілскай ГЭС, які таксама пагражаў экалагічнай раўнавазе поўначы рэспублікі. Савет Міністраў СССР спыніў гэта будаўніцтва.

Можна, як прапануе Пашкевіч, прыняць альтэрнатыўныя варыянты, каб замест суцэльнага абвалавання выканаць лакальную супрацьпаводкавую ахову населеных пунктаў і сельскагаспадарчых угоддзяў.

Хочацца яшчэ раз нагадаць думку мудрага чалавека, абаронцы прыроды, Героя Сацыялістычнай Працы, вядомага рускага пісьменніка Валянціна Распуціна, якую ён выказаў сёлета ў «Правде»: нашчадкі не даруюць нам Байкала... І Беларускага Палесся. І гаварыў ён гэта аб цяперашнім стане рэгіёна. А што стане з тым жа Палессем пасля знішчэння (так-так, іншага слова і не падбяру) яго сэрца—Прыпяці?

Прачытаў напісанае і падумаў: а ці не зашмат эмоцый? Але ж нельга пра гэта гаварыць спакойна. Нельга! І так мы доўга маўчалі. І дамаўчаліся...

Ну, вядома ж, я не супраць меліярацыі, якая і перакладаецца з лацінскай, як паляпшэнне зямлі. Я супраць таго, каб яна ператваралася ў руках абыякавых людзей у прыладу здзеку з прыроды.

Васіль ЖУШМА,
член Саюза журналістаў СССР.
г. Іванава.

ПАХОДНЯ АБУДЖАНАЙ ПАМЯЦІ

Францішак СКАРЫНА і новая беларуская літаратура

Аляксей КАЎКО,
кандыдат гістарычных навук.

ДОБРА ВЯДОМА, пакуль пераважна на ўзроўні агульных канстатацый, аб непераходным значэнні духоўнай спадчыны Скарыны. Аднак першае і галоўнае пытанне — гэта перадусім пытанне жыццеўстойлівасці на радзіме першадрукара-асветніка яго высокіх гуманістычных ідэй: нарадалюбства, асветніцтва, адданасці Радзіме, замілавання родным словам, справядлівасці, дабрыні, хараства. Спасціжэнне скарынаўскай спадчыны ў гэтым сэнсе садзейнічала б, на нашу думку, і больш глыбокаму разуменню жыццяздольнасці беларускага народа, наперакор пакручастым і некалі вельмі драматычным паваротам ягонай гісторыі. І другі бок праблемы: характар пераемнасці паміж старажытнай і новай літаратурамі ва ўмовах нацыянальна-вызваленчага, «адраджэнцкага» руху ў дакастрычніцкі час.

Дасюль праблема літаратурнай пераемнасці адносна Скарыны спецыяльна не распрацоўвалася і, наколькі вядома, як такая, не ставілася. Лічыцца, што фігура першадрукара беларускіх літаратараў, апрача М. Багдановіча, мала каго цікавіла. Заглыбленне ў праблему дазваляе значна пашырыць яе скарыназнаўчы кантэкст. Да асобы і творчасці Скарыны ў XIX ст. звярталіся В. Цытовіч, У. Сыракомля, А. Кіркор, А. Рыпінскі, А. Ельскі, хоць гэта былі пераважна спарадычныя, разрозненыя згадкі. На пачатку XX ст. у нашаніўскую пару можна ўжо гаварыць аб больш-менш сістэматычным звароце новай літаратуры да свайго вялікага папярэдніка. Непасрэдна са Скарынай суадносіцца, так ці інакш, творчасць М. Багдановіча, С. Палуяна, Р. Зямкевіча, Л. Гмырака, З. Бядулі, М. Гарэцкага, А. Навіны, Л. Родзевіча і іншых. Нельга не ўлічваць і апасродкаваную, сімвалічна-вобразную «прысутнасць» Францішка-палачаніна ў творах В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, Каруся Каганца, Янкі Купалы,— там, дзе ўслаўляюцца старакніжныя набыткі, багатыя грамадска-літаратурныя традыцыі беларускага слова, беларускага патрыятызму.

Станоўчую ролю адыграла скарыназнаўчая навука, асабліва манаграфічная праца П. В. Уладзімерава. Варта згадаць пра першыя беларуска-скарыназнаўчыя здабыткі, прадстаўленыя працамі Я. Карскага, М. Доўнар-Запольскага, У. Ігнатоўскага, дзе праявілася імкненне асэнсаваць феномен Скарыны як з'яву беларускай гісторыі і культуры і з гэтага пункту гледжання вызначыць яго ролю ў творчым развіцці ўсяго ўсходняга славянства.

Згадаем, да прыкладу, Аляксандра Ельскага, аўтара першага грунтоўнага агляду «Беларуская літаратура і бібліяграфія (1892), надрукаванага ў польскай ілюстраванай энцыклапедыі. Трынаццаць уборыстых старонак энцыклапедычнага тэксту прысвячаецца літаратурнай гісторыі народа, аб існаванні, дакладней, аб «адсутнасці» якога не стамляўся пладзіць небыліцы буржуазны друк.

«Белоруссия, название части России... Название Белоруссии есть географический термин и не имеет особого этнографического значения, как ни особой народности, ни даже особого племени белорусского не существовало» (Настольный энциклопедический словарь. Т. І. М., 1890, стар. 774). Не адставалі ад маскоўскіх «энцыклапедыстаў» і некаторыя папулярызатары «энцыклапедычных» ведаў у Варшаве: «Люд гэты мала свядомы, не мае ні літаратуры ў сціслым значэнні гэтага слова, ні інтэлігенцыі, ні гісторыі, ні ўсведамлення свае нацыянальнай адметнасці» (Encyklopedia popularna ilustrowana. T. 1, Warszawa, 1909, s. 200).

Падобныя, амаль стэрэатыпныя выразы ў дакастрычніцкіх афіцыйных выданнях былі далёка не выключэннем. А тут беларускі, хоць і спаланізаваны шляхціц з Замосця даказвае штосьці зусім процілеглае. Дае, пачаўшы з твораў Скарыны, агледзіны далёка не беднай творчай спадчыны беларусаў: друкі Мамонічаў, Буднага, Цяпінскага, Мялеція Сматрыцкага, Стэфана Зізанія, П. Бярынды, Л. Карповіча, Ф. Еўлашоўскага, летапісы, хронікі... На заканчэнне згаданы беларускія пісьменнікі новага часу: В. Дунін-Марцінкевіч, Янка Лучына, Ф. Багушэвіч: «вельмі здольны беларускі вершапісец». Ад Скарыны— да Багушэвіча; перакінуўшы «гістарычны» мост паміж абодвума Францішкамі, Ельскі па сутнасці паставіў пытанне аб несупыннасці шматвяковай гісторыі беларускай літаратуры, яе заканамерным характары. Разуменне гістарычнай логікі развіцця народа, мабыць, і дазволіла буржуазнаму лібералу, якім прынята лічыць Ельскага, выказаць у адрас беларусаў прароцтва проста-такі рэвалюцыйнае: «беларускі народ разаўе свой дух у натуральным напрамку... Беларусь дачакаецца яшчэ свайго Шаўчэнкі».

Пэўная духоўная блізкасць да Францішка Скарыны заўважаецца ў творах Дуніна-Марцінкевіча, маючы на ўвазе шчырае чалавекалюбства, «нявробленую народнасць» (У. Конан) твораў аўтара «Пінскай шляхты», «Вечарніц». Невыпадкова хіба што і Скарынава паняцце «люд» у новай літаратуры абнаўляецца і замацоўваецца шмат у чым дзякуючы Марцінкевічу: «беларускі люд», «просты люд». Не могуць не ўражваць і патрыятычныя разважанні пісьменніка: «Зямля, на каторай мы радзілісь, каторую ўпраўляем свaёй працай, на каторай пахаронены косьці бацькоў, дзядоў дый праатцоў нашых; паветрыя, каторым мы аддыхаем, то завецца айчызна». Праўдзіва і трапна заўважыў Г. Кісялёў у кнізе «Героі і музы»: «Пасля Скарыны так з беларускім народам ніхто не размаўляў». Наогул уся творчасць Марцінкевіча прасякнута надзіва высокім замілаваннем да роднай Беларусі ці Літвы (бо і пад такім этнанімам выступае родны край у паасобных творах пісьменніка), да роднай прыроды, нацыянальнай культуры.

Вінцук Дунін-Марцінкевіч бліскуча давёў, на якую мастацкую і этычную вышыню здольны ўзняцца паэт, адораны «вялікаю ласкаю», высокім, Скарынавай пробы пачуццём адданасці роднаму краю. З поўным правам можна і трэба да мацнейшых рысаў пісьменніка з Люцынкі аднесці адну з ярчэйшых «скарынаўскіх» рыс, менавіта глыбокі грамадзянскі патрыятызм. З тым удакладненнем, што Марцінкевіч, як і новая літаратура наогул, не наследаваў Скарыне, але ішоў, адштурхоўваўся ад Скарыны, узбагачаючы новым зместам, новымі мастацкімі формамі маральна-эстэтычныя вартасці слыннага беларускага гуманіста.

Яшчэ больш прыкметнае духоўнае пабрацімства са Скарынай у Францішка Багушэвіча. Так, нацыянальная мова, па Багушэвічу, — не проста творчая здольнасць, сродак людской камунікацыі. Яна — варунак і праява маральнай паўнацэннасці, «апратка душы» чалавечай, перадумова самабытнасці, гістарычнай неўміручасці народа. У гэтым паэта пераконваў вопыт шматвяковага нялёгкага змагання беларусаў за сваю нацыянальную «выжывальнасць». Пераконвалі помнікі старадаўняга пісьменства, патрыятычнымі каштоўнасцямі якога аўтар «Дудкі беларускай» дапоўніў і падмацаваў літаратурную амуніцыю новага часу, узбагаціў і падняў вышэй скрыжалі беларускага адраджэнцкага руху: «Не пакідайце мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі». Хіба ж не новае, адпаведна часу і абставінам прачытанне і творчы працяг скарынаўскага запавету?: «ижэ мя милостивый бог с того языка на свет пустил».

Дэмакратычная, народная зместам і духам творчасць Багушэвіча відавочна перагукаецца з асветніцкім дэмакратызмам Скарыны, з традыцыяй высакароднага падзвіжніцтва дзеля простага працоўнага люду, на карысць агульнаграмадскай справы, «дабра паспалітага». Але асветніцтва Багушэвіча, зроджанае з якасна іншых гістарычных абставін, вызначаецца выразнай сацыяльнай завостранасцю, падначаленай перш за ўсё інтарэсам эксплуатуемага беларускага сялянства. Эканамічнае і культурнае разняволенне працоўнага чалавека, хлеб цялесны і хлеб духоўны ў разуменні паэта — справы адзінай, арганічнай вагі. Выказанае Багушэвічам пытанне «А дзе ж ксёнжкі для нас, мужыкоў?» (верш «Не цурайся») таксама ўзбагачала думку ранняга, ад Скарыны пачынаючы, беларускага асветніцтва, абноўленую некалькі раней рэвалюцыйна-асветніцкай дзейнасцю К. Каліноўскага, Ф. Савіча, бацькі і дачкі Марцінкевічаў, В. Савіча-Заблоцкага і іншых.

Гістарычны матыў выразна, на свой лад, прагучаў у творчасці К. Каганца, густа замешанай на нацыянальным мінулым і выказаным найчасцей у легендарна-адцягненай форме, хоць і набліжанай да рэальных падзей. «Гэй, хлопцы, брацця мае, а сыны зямлі Беларускай...! Кіньце ўвакол вокам, сабярэце харашэнька думкі і скажэце, ці павінна так быць, як цяпер ёсць? Ці справядліва гэта— усяго, што сваё, чурацца: і мовы сваёй, і звычаю свайго, і апраткі сваёй? А ведаеце тое, што мова наша калісь слаўнай была, і быў час, калі наша мова працвітала пры дварэ каралёў... Колькі то вучоных людзей, колькі то слаўных казакаў, ваявод і гетманаў наша зямліца выгадавала?»

«Аглядванне» на мінулае ў Каганца мае не толькі пазнавальны, але яшчэ больш агітацыйна-мабілізацыйны сэнс. «Лапцюжнаму» беларусу скрозь чаўплі аб яго спракавечнай адсталасці, забітасці, гістарычнай няздольнасці на самастойнае, без апекуноў, развіццё. І раптам зычнае, смелае слова падтрымкі: хто сказаў, што аднымі лапцямі ды торбай адметны беларус? Ёсць у яго, як у кожнага народа, свая слава, свае моцныя глыбокія апоры. Калі ж зацяжная непагадзь гісторыі заімгліла яму вочы, прыгнула плечы — гэта яшчэ не азначае, што народ не здольны выпраміцца, ясным паглядам пазірнуць на свет.

ЛІТАРАТУРА абуджанай памяці і надзеі — такім беларускае слова ўступала ў новае, XX стагоддзе. Яно яшчэ не ведала дакладна свайго шматвяковага жыццяпісу, сваёй радавітай генеалогіі. Уздымаць і далей здзіраванелыя аблогі забыцця, адшукваць, вяртаць у грамадскі спажытак забытыя ці раскрадзеныя скарбы духоўныя, адкрываць імёны слынных продкаў, фарміраваць тым самым з «тутэйшага» насельніцтва Паўночна-заходняй ускраіны Расіі народ Беларусі, свядомы свайго мінулага, сваёй будучыні — вось якая вялізная, цяжкая праца чакала наперадзе маладую літаратуру. Але да новых выпрабаванняў яна, літаратура, маральна ўжо была падрыхтавана, бо ведала ці не самае галоўнае: чыіх яна бацькоў, дзе яе Айчына, хто яе народ.

Было б прымітыўнай сацыялагічнай нацяжкай шукаць прамой залежнасці паміж творамі Скарыны і пачынальнікаў новай літаратуры. Тым не менш гістарычная пераемнасць паміж абедзвюма эпохамі ў айчынным пісьменстве — з'ява аб'ектыўная, хоць не заўсёды заўважальная. Невыпадкова, мабыць, ідэолагі і ўдзельнікі беларускага нацыянальна-вызваленчага, у тым ліку літаратурнага руху выступілі на рубяжы XIX—XX стст. пад дэвізам адраджэння. Тым самым падкрэслівалася гістарычная повязь і неабарачальнасць развіцця нацыянальнай культуры.

Праўда, паняццю «адраджэнне» часам надавалася, асабліва з боку буржуазна-ліберальных дзеячаў, перабольшанае самадастатковае значэнне. Не абышлося без даніны сацыяльнай ідэалізацыі, канцэпцыі «адзінай плыні» пры разглядзе мінулага, што замаруджвала ідэйнае даспяванне, наогул аслабляла рэвалюцыйныя магчымасці вызваленчых сіл. Але супярэчлівасці ў поглядах на спадчыну не перакрэслівалі наяўнасці самае спадчыны, яе рэальнага, вядома, не аднaзначнага па выніках уздзеяння на грамадскае жыццё. (Гл.: Славянские культуры в эпоху формирования и развития славянских наций 18—19 вв. М., 1978, с. 292.)

Іншая справа, што вельмі аслабленая, месцамі перарваная сувязь з мінулым не адразу была надточана, узмоцнена. Не адразу новая літаратура назапасіла дастаткова творчых сіл, інтэлектуальнага вопыту для ўдалага спалучэння традыцый і наватарства, «цяжару» мінулага і адказнасці перад сучасным і будучым. Але, не перабольшваючы, скажам, што новае прыгожае пісьменства сваім станаўленнем, творчым сталеннем абавязана не ў меншай ступені ўласным літаратурна-гістарычным вытокам, як і фальклорнаму багаццю, падтрымцы братніх літаратур, хоць увага даследчыкаў звычайна зварочваецца толькі на два апошнія фактары. Вядома, старабеларускі літаратурны абшар не адразу ўдалося асвоіць і ацаніць адпаведна велічы стоеных у ім скарбаў. Ды і праблема спадчыны не магла быць вырашанай за адзін, нават вельмі працяглы перыяд. Паколькі праблема спадчыны, як спосабу крытычнага наследавання традыцый, не вычэрпваецца пэўнымі гісторыка-храналагічнымі рамкамі. Праблема гэтая знаходзіцца ў ліку сталых, якасных уласцівасцей літаратуры, уплываючы на яе самаразвіццё і самаўдасканальванне, на яе гарманічнасць, ідэйна-маральную і эстэтычную цэласнасць і, зразумела, на яе нацыянальную адметнасць.

У працэсе вяртання да вытокаў, папулярызацыі асобы, ідэй Францішка Скарыны асабліва плённы ўдзел прыпаў на долю «Нашай Нівы». У адным з нумароў яе за 1909 г. друкуецца праца ўкраінскага культурнага дзеяча Т. Дарашэнкі ў перакладзе Янкі Журбы «Беларусы і іх нацыянальнае адраджэнне». Упершыню на старонках газеты дадзена характарыстыка беларускіх старадрукаў — твораў Скарыны, Цяпінскага, Лаўрэнція Зізанія і іншых. Неўзабаве ў газеце выступае нехта Вінцук Цытовіч і прыкладамі з багатай кніжнай традыцыі аспрэчвае шавіністычныя закіды беларускаму культурнаму руху, нібы штучнаму, пазбаўленаму гістарычна-літаратурных падстаў. Адначасна аўтар асуджае рэнегацтва беларускіх маёмасных колаў, іх здраду нацыянальнай самабытнасці, падкрэслівае творчую ролю працоўнага люду, галоўнага рупліўцы на ніве айчынных культурных скарбаў. «Але не толькі мужык перахаваў беларускую мову,— піша Цытовіч, — перахавалі яе яшчэ і старыя кнігі, якія вялікай працай і коштам друкавалі нашы памяці годныя продкі». Вуснамі Цытовіча «Наша Ніва» па сутнасці ўпершыню вылучае праблему спадчыны як арганічную задачу літаратурнага, наогул вызваленчага руху: «Гэта спадчына, якая засталася ад дзядоў і прашчураў нашых, і мы яе павінны любіць і шанаваць, не зважаючы на звягу праціўнікаў нашых» («Наша Ніва», 1909, № 39).

У 1910 г. «Наша Ніва» друкуе з нумара ў нумар «Кароткую гісторыю Беларусі», выдадзеную ў тым жа годзе ў друкарні М. Кухты асобнай кнігай. Францішку Скарыне ў публікацыі адведзена месца параўнаўча мала — адна няпоўная старонка: сціплыя звесткі аб першадруках Палачаніна, аб прадаўжальніках ягонай справы Мамонічах, друкарах з Нясвіжа, Любчы, Заблудава, Супраслая. Інфармацыя на той час ужо даволі вядомая. Новае было хіба тое, што Скарына паказаны беларусам, мова яго перакладаў — беларускаю, а пералічаныя друкарні — старабеларускімі, нават без папраўкі на пераважна царкоўнаславянскі характар іхняе прадукцыі. У кнізе рэпрадуцыраваны вядомы запіс са Статута Літоўскага аб абавязках пісара земскага трымацца на пісьме «рускага», а не якога іншага «языка». Беларускі акцэнт

(Заканчэнне на стар. 14—15).

Час ветравею. Вершы і паэмы. Укладанне і пераклад з беларускай П. Кошаля. Мінск, «Юнацтва», 1987.

Даўно палюбілася юным чытачам серыя «Паэтычная бібліятэка», якую рэгулярна выпускае выдавецтва «Юнацтва». Як правіла, у ёй выходзяць кнігі выбраных твораў найбольш вядомых паэтаў. Практыкуецца і выпуск калектыўных зборнікаў, у тым ліку і ў перакладзе на рускую мову. «Час ветравею» — адзін з апошніх у «Паэтычнай бібліятэцы». Ён складзены Пятром Кошалем, які пераклаў творы адзінаццаці паэтаў.

Вершы пра неўміручасць ленінскага генія, рэвалюцыю і партыю, гады першых пяцігодак, напісаныя М. Чаротам, У. Дубоўкам, У. Жылкам, А. Александровічам, А. Вольным, Я. Пушчай, А. Дударом, П. Трусам, У. Хадыкам, Т. Кляшторным, А. Моркаўкай — свайго роду паэтычны летапіс неспакойнага, бурлівага часу.

Адкрываецца зборнік паэмай М. Чарота «Босыя на вогнішчы», творам, які даўно стаў хрэстаматыйным. А хіба не з'яўляецца свайго роду «візітнай карткай» часу паэма П. Труса «Дзесяты падмурак»?! Хіба нельга сказаць, што паэма А. Александровіча «Дваццаць», нягледзячы на пэўную паслабленасць псіхалагічных момантаў, успрымаецца шчырым лірычным гімнам пакалення дваццатых?!

І іншыя творы таксама напісаны так, што ў лірычным героі ўгадваюцца думкі саміх аўтараў, пра якіх з пэўнасцю можна сказаць: іх выбраў сам час і яны сталі песнярамі яго. Дарэчы, у прадмове Ніла Гілевіча «З кагорты першых» даецца сціслая, але дакладная характарыстыка кожнаму з прадстаўленых у кнізе паэтаў. У той жа час Н. Гілевіч гаворыць аб адметнасці паэзіі 20-х — пачатку 30-х гадоў: «Сувязь маладой беларускай паэзіі з рэвалюцыйнай рэчаіснасцю стымулявала інтэнсіўнае развіццё такіх яе вызначальных якасцей, як выразная ідэйная мэтанакіраванасць, сацыяльны аптымізм, баявы жыццесцвярджальны пафас, рамантычная прыўзнятая танальнасць гучання. Разам з тым яна імкнецца пафіласофску асэнсаваць свой незвычайны, складаны час, зазірнуць у глыбіню душы сучасніка, убачыць і адлюстраваць своеасаблівасць эпохі ў бачных рэалістычных штрыхах і вобразах».

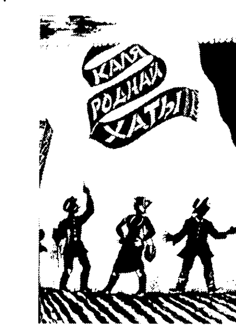

Каля роднай хаты. П'есы. Укладанне Н. Загорскай, А. Селязнёвай. Мінск, РНМЦ НТ і КАР, 1987.

Значную работу па фарміраванні рэпертуару самадзейных калектываў рэспублікі праводзяць рэпертуарна-рэдакцыйная калегія Упраўлення культурна-асветных устаноў Міністэрства культуры БССР і Рэспубліканскі навукова-метадычны цэнтр народнай творчасці і культурна-асветнай работы. Пачынаючы з 1982 года імі выдадзена больш за 30 рэпертуарных зборнікаў.

«Каля роднай хаты» — адзін з чарговых. У яго ўвайшлі аднаактовыя п'есы беларускіх пісьменнікаў і журналістаў — «Зямля не даруе» Л. Левановіча, «Каля роднай хаты» М. Бразоўскага, «Апошні рубеж» А. Чарнова, «Плывуны» Л. Гаўрылкіна, «Крутадух» Д. Слаўковіча.

«МАЗОЛІСТЫ ВОПЫТ БЫЛОГА...»

Павел Шруб. Лабараторыя. Вершы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1987.

ПАМІЖ усходам і захадам, паміж будучым і былым, паміж бурай і штылем засяроджана існаванне лірычнага героя Паўла Шруба. Гэта адначасна і малады, і сталы чалавек. Малады — бо не здольны хадзіць «па вяроўцы разважлівай раўнавагі», бо «дзе можна аб'ехаць» — ідзе на таран. Але куды больш заўважаеш у яго характары прыкметы сталасці. «Паэт Павел Шруб, — піша ва ўступным слове рэдактар яго першай кнігі Рыгор Барадулін, — ведае жыццё і на смак, і на колер, і на радасць, і на бяду...» Сапраўды, толькі чалавек бывалы, абцяжараны веданнем жыцця, чалавек, які «вырас з казак», здольны назваць вопыт былога «мазолістым». Раз за разам вяртаючыся «ў пройдзеныя гады», паэт з асаблівай абвостранай увагай прыглядаецца да маладых нязграбных буслянят, якія вучацца лятаць, і да старога вераб'я, што прызвычаіўся карміцца ля бочкі з півам. У свае трыццаць з нечым ён ведае, як умее адшліфоўваць мора (жыццё?) вострыя глыбы, як небяспечна ісці «па міннаму полю любві», ён ужо смуткуе па «простых таямніцах». Чаго-чаго, а летуценнасці, наіву ў героя Шруба няма ані. Ёсць прамы, цвярозы, мужны погляд на свет — у гэтым перш за ўсё і заключаецца адметнасць зборніка «Лабараторыя», пра які я пішу.

Накідаўшы асноўныя рысы ўнутранага партрэта, час высветліць паходжанне.

Паміж вёскай і горадам стану,
паміж вёскай і горадам —
направа асфальт беззаганны,
налева сцяжына чорная.

Гэтай чорнай сцяжынай большасць з нас, паэтаў, прыйшлі ў горад. Той-сёй, тым не менш, упарта не жадае лічыцца з гэтай досыць важнай акалічнасцю, зноў і зноў вяртаючыся душой і памяццю да родных ваколіц і матчыных вышыванак. Іншыя сумясцілі ў сабе, прымірылі два светы, паяднаў два светапогляды — вясковы, адвечны і гарадскі, сучасны. Расце і новае пакаленне, якое і на асфальце пачувае сябе няблага, натуральна ва ўсякім разе... Да якіх жа належыць Павел Шруб?

Яго зборнік «Лабараторыя», як і «Сінтэз» Галіны Булыкі, запоўнены гарадскімі рэаліямі. Але калі для паэткі горад — родны, свой, абжыты, то Павел Шруб — даўно ўжо гараджанін, фізік па адукацыі — бачыць у ім найперш сілу чужую, амаль варожую прыроднаму чалавечаму пачатку. Вось адкуль гэтыя «паміж» і «напаўдарозе» (вёскай і горадам). Вось адкуль драматызм, напружанасць, супярэчлівасць, раздвоенасць існавання яго лірычнага героя, які, жывучы «за шклом, за тытанам, за поліўрэтанам», траціць падчас лепшыя чалавечыя якасці і пакутуе ад гэтага.

Сярод «непрыступных», велічных гарадскіх фасадаў яму не па сабе. Куды лепш адчувае ён сябе ў звычайных, непрэзентабельных дварах, дзе «будучыя нявесты» гуляюць у класы, дзе мужчыны «забіваюць казла», дзе гукаюць сваіх сыноў матулі з балконаў...

Ні ў сабранасці пругкай
зары,
ні ў расслабленасці
надвячоркаў —
не бачыў ні разу я грым
на тварах падворкаў.

Шматпавярховыя палацы параўноўвае паэт з акселератамі ў стандартных джынсах. Параўнанне гаворыць само за сябе. Стандартызацыяй, нівеліроўкай асобы пагражае горад кожнаму са сваіх дзяцей — родных і прыёмных. Супраць гэтага і выступае паэт.

Рашыце, калі ласка, задачу.
Дадзена:
два розныя гарады
з аднолькавымі дамамі,
з кватэрамі адзінай
планіроўкі,
з мэбляй,
што як дзве кроплі вады.
Дадзена:
два розныя індывіды
ў джынсах фірмы «Лэвіс»,
у кожнага па «Жыгулю»,
яны чытаюць «Літаратурку»
і кожны новы бестселер,
глядзяць адзін баявік.
Пытанне.
Як, на ваш погляд,
будуць іх думкі адрозніваццa,
скажам,
праз дзесяць гадоў?

Яшчэ адна «болевая» кропка гарадскога жыцця — адзінота чалавека ў натоўпе, у людскім мностве. «Кожны дзень мы даём нырца ў вір калідораў і вуліц», — піша Павел Шруб. Гараджане здаюцца яму караблямі, якія плывуць побач, не ведаючы адзін аднаго і не зближаючыся. Знойдзены вобраз, аднак, разбураецца ў фінале верша, дзе паэт нечакана збіўся на «хэпі энд»: «І ўсё ж на плыву падтрымаем плыўца, калі яго немач прытуліць».

Для таго, каб захаваць жывую душу, каб застацца сабой, чалавеку патрэбен аазіс — каханне, сябры, дом. Аднак мітусня і тлум — адвечныя спадарожнікі чалавечага існавання — ва ўмовах урбанізацыі дасягнулі свайго апагея. «Часу няма калі жыць», калі кахаць — тым болей. Запоўненасць жыцця справамі і клопатамі, аказваецца, не ратуе ад холаду і самоты. У дзён, піша паэт, «зусім касмічны разгон і касмічная пустата». Які выдатны вобраз — дакладны, пазначаны сучаснасцю мыслення і ўспрымання! (Параўнайце з радкамі Юрыя Кузняцова: «Чем пустоту живую после смерти заполните? Ничтожеством своим?»)

Нават у каханні не знаходзіць герой прытулку.

Майго кахання ранішняя
зорка
Так радасна палае і так
горка...

Гэтыя радкі, бадай, — самае ідылічнае і мілагучнае, што ёсць у Шруба. (Верш, дарэчы, называецца «Таполя», што не вельмі адпавядае зместу.)

«Яна і горад» — вось характэрная назва аднаго з вершаў. «Горад мільённы, які ж ты бязлюдны!..» — знаёмая нам нота журбы (калі не адчаю). «Дзяўчыну з зялёнымі косамі» сустрэць ужо немагчыма. А сустрэтая — ці «вобраз далёкі, жаданы», ці «Мая палавіна», якая з парога сварыцца, ушчувае, ставіць у прыклад суседа. Гэта варыянт яшчэ не з горшых — гумаркам асветлены. Бывае і па-іншаму («Ян»): цяжкая работа, беспрасветнасць, «ліпкая замець» зім, немагчымасць разгледзець у стомленым твары жонкі былыя, мілыя калісь рысы... І ўзаемны падман, які канчаецца крахам сям'і (ці толькі сям'і?).

У Шруба «адзінокая» і «дзелавая» — сінонімы («Дзелавая жанчына»). Узмоцненая дзелавітасць — гэта марная спроба запоўніць «касмічную пустату» існавання. Паэт скупымі, дакладнымі штрыхамі піша партрэт сучасніцы, ён графік, а не жывапісец.

У нядзелю — цырульня,
у аўторак — Дом моды,
тры гадзіны суботы.

Торт з духоўкі на свята,
палюбоўнік-палкоўнік —
каб расслабіцца трохі,
і работа ў астатнім
дацямна, да знямогі...

А вось яшчэ адзін — праўда, не такі яскравы — партрэт: «Мадонна аэрапорта». Маладая, з хлопчыкам на руках, яна праводзіць у шлях каханага, і на твары яе — «шчасце, боль і страта».

Дарожныя матывы не так і рэдка сустракаюцца ў вершах Шруба. Ён па-майстэрску перадае мільгаценне ўражанняў і пейзажаў у вершы «Самалёт, палёт, сцюардэса...» Нагнятанне назоўнікаў — прыём не новы. Адразу прыходзіць на памяць вядомае: «Ночь. Улица. Фонарь. Аптека». У вершы Шруба, на першы погляд, пануе рух:

Гасцініца, ноч, сняданак,
размовы, паперы, планы,
натоўп, мітусня, магазіны,
«Дзе вы ўзялі апельсіны?»

Аднак пры больш уважлівым прачытанні пачынаеш разумець, што імклівы рух — фікцыя, бег па крузе, стракатая карусель. Нездарма ў вершы ўвесь час паўтараюцца адны і тыя ж словы і радкі. Сам аўтар, на жаль, не пераадолеў інерцыі гэтай каруселі, і апошні радок — «... А свет абручамі не

Не згубіла душы...

Дзмітро Паўлычка. Таямніца вобліку твайго. Лірыка. Пераклад з украінскай. Мінск. «Мастацкая літаратура», 1987.

Нядаўна на беларускай мове ўбачыў свет зборнік Дзмітра Паўлычкі «Таямніца вобліку твайго». Гэта—добрая нагода для нашых чытачоў бліжэй пазнаёміцца з вядомым украінскім паэтам, прачытаць яго творы ў кантэксце нашага прыгожага пісьменства, суаднесці ягоныя творчыя пошукі з пошукамі нашых паэтаў, а яшчэ —і ацаніць праз магчымасці сучаснага беларускага перакладу.

Д. Паўлычка—імя вядомае ў савецкай паэзіі. З 1953 года, калі паэт выдаў першую кнігу вершаў, ён звярнуў на сябе ўвагу ўкраінскіх чытачоў. Ведаюць і цэняць гэтага майстра паэтычнага слова і ў шырэйшым свеце, сведчаннем чаго з'яўляецца вылучэнне яго на атрыманне Дзяржаўнай прэміі СССР.

Гаворку пра паэзію Паўлычкі мне хочацца пачаць са згадкі яго цудоўнай песні, якая ўвайшла ў нашу свядомасць як народная—«Два кольори»:

Як я малим збирався навесні
Піти у світ незнаними шляхами,
Сорочку мати вышила мені
Червоними и чорними нитками...

Ужо на прыкладзе гэтай песні можна заўважыць, што паэтычная сістэма Д. Паўлычкі моцна знітавана з народнай паэтыкай, з народным светаадчуваннем і светаадлюстраваннем. У кнізе, выдадзенай на беларускай мове, пацвярджэнне гэтаму мы знойдзем і ў розных радках-прызнаннях: «У душы ад дзяцінства жыла Украіна Песняй маці аб роднай навек старане»; «Ніколі я не аддзяляю Сябе ад бацькавай раллі»; «Сабе імя свайго народа Назаўжды... вазьмі»; і ў традыцыйнай сімволіцы, і ў прыхільнасці да пэўных жанраў, структур, стылістычных сродкаў.

Зусім не дзяжурная дэкларацыя—працытаваныя ў прадмове радкі: «Мої літа—не монотонні дублі: Я змінююсь, як світанковий пруг...» У кнізе—вершы розных этапаў паэтавага шляху, з адзнакамі часу напісання: дзе пераважае публіцыстычная інтанацыя, дзе лірычная насычанасць, дзе філасофская засяроджанасць... Адзін напісаны юнаком, другі—у гады сталення, трэці—у пару, калі адчуваецца патрэба прыпыніцца і агледзецца... Але незалежна ад таго, калі пісаліся, вершы Дзмітра Паўлычкі—шчырае, натуральнае выяўленне і часу, і асобы паэта. А яшчэ ўсім ім уласціва нязменная ўражлівасць, напружанасць паэтычнага зроку, слыху, мыслення. Возьмем, дзеля прыкладу, радкі з аднаго верша:

Маё каханне—ўсохлая таполя.
Ёй радасна, калі зіма
прыходзіць:
Тады ўсе дрэвы на яе
падобны...

Альбо фрагмент з другога:

Прыглядайся да рук сваіх.
прыглядайся.
Ім у памяць яшчэ звычка
твайго бацькі,
Які мазалямі нават думаць
умеў,
Кулак сціскаючы пры сустрэчы
з крыўдаю...

Ці такое чатырохрадкоўе:

Які вялікі свет—бадай, не знае
І касманаўт, што ўкруг
яго лятае.
А знае маці, што жывот
цяжарны,
Як шар зямны, рукамі
засланяе...

Думаю, няма патрэбы даказваць, што тут якраз тое, што робіць тэкст вершам, верш—творам мастацтва слова: нетрывіяльнасць, асацыятыўнасць, неабмежаванасць пошуку спалучэння розных з'яў.

Пра Д. Паўлычку гавораць, што ён—паэт думкі. Прыведзеныя вышэй прыклады не пярэчаць гэтаму. Але, думаецца, абсалютызаваць такое назіранне не трэба. Бо вось такія вобразы: «Гарэла сонца ранаю барвовай Там, дзе ў лясах канчаецца зямля»; «...на траву сплывае сонца кроў»; «...пчолы снуюць па яго чале, Як на парэпаным зрэзе пня... Вочы, як чорныя тыя рубцы, Зашыты ніткаю веек сівой»; «Чарэшня, быццам маці, край дарогі. У чорных жылах струджаныя ногі. Сарочка цвету белага на ёй,—мярэжкаю ў сінечы веснавой»; «Злякаўшыся, мажныя маладзіцы На ветразях сарочак да нябёс Узносяцца, як рускія анёлы»; «...хмару бачыў. Хлапчуку, Яна здалася мне жняёй журботнай, Што над малым заснула ля снапоў...» Усё гэта не можа нарадзіцца толькі ад думкі. Гэта калі і думкі, ідэі, дык ідэі—жывапісныя. І імі паэзія Паўлычкі багатая.

Мастацкія сродкі ў гэтага аўтара не разлічаны на эфект, не падпарадкоўваюцца мэце «падражніць». Яны заўсёды вывераныя—нельга не паўтарыцца — ураўнаважаны сістэмай мастацкіх, эстэтычных законаў, якія ідуць ад народнага.

У межах рэцэнзіі няма магчымасці ўважліва прасачыць, як адбывалася фарміраванне творчай індывідуальнасці

сцяты» — належнай кропкі тут не ставіць.

У другім вершы, «Блудны сын», рух не ілюзорны — сапраўдны. Кантрастны—на мяжы рэальнага з абсурдным — малюнак падкрэслівае марнасць, безнадзейнасць шляху «ў нікуды», горыч тых, хто накідае Радзіму назаўсёды.

Пад сонцам пякельным,
халоднаю ноччу
бясконцай дарогай
я крочу і крочу.

Асільваю слабасць,
адольваю стому,
далей і далей
ад бацькоўскага дому.

Бацькоўскі дом, родная сцежка «пад жаўруковым крылом» — вось кропка адліку для паэта. Маці, прысутнасць якой адухаўляе хатнія рэчы, абломкі муроў, што «як хворыя зубы», паляванне на апошняга жураўля... Пра што б ні пісаў паэт, ён выбірае словы не зацяганыя, і форма яго вершаў такая ж нестандартная, адметная, як і іх змест. Яна, кажучы словамі Алеся Яскевіча, не фармальная, жывая, вытворная ад матэрыялу. Павел Шруб настойліва ідзе да выяўлення ў слове сваёй індывідуальнасці, свайго бачання свету. А «кожная новая індывідуальнасць, калі ёй удасца знайсці сябе, свой стыль, свой пункт погляду, як бы нанова прарэзвае жыццёвыя пласты» (А. Яскевіч, «Грані майстэрства»).

«Зборнік «Лабараторыя», — чытаю выдавецкую анатацыю, — вызначаецца сталасцю думкі і маладосцю пачуцця, высокім майстэрствам». Пра высокае майстэрства мы гаворым звычайна ў дачыненні да класікаў, але не будзем здзіўляцца экспрэсіўнасці эпітэта: яшчэ ніводная з анатацый не сказала пра аўтара блага... Адзначыўшы лепшае (праўда, далёка не ўсё), мушу кінуць пагляд і на астатняе — выключна дзеля аб'ектыўнасці і паўнаты малюнка. Давайце разам прачытаем гэты кароткі верш:

Навошта мне ўночы сонца
ўваччу,
нейтроны праз сон дзіцячы?
Я гэтага дзіва не бачыў
і бачыць яго не хачу!

Асабіста я доўга шукала сувязь паміж нейтронамі і дзіцячымі снамі, доўга намагалася знайсці выпаўшае звяно ў ланцужку метафары.

Такімі ж невыразнымі, цьмянымі па задуме, а значыць і па выяўленні, падаліся мне вершы «Спружына», «Двайчная сістэма», «Прабуджэнне пяску», «Быць ці не быць?», «Ружа», «Ланцуг», «Рамантычная балада», «Запавет»... Кідаецца ў вочы, што нават назвы вершаў не характэрныя для паэтыкі Шруба. Яны ці празмерна «навуковыя» (нагадаю назвы вершаў Г. Булыкі: «Матэматычны трыпціх», «Нараджэнне бронзы») ці, наадварот, прэтэнцыёзна-ўзвышаныя. Як толькі паэт пачынае спяваць з чужога голасу, ён фальшывіць! Сюды ж трэба дадаць шэраг вучнёўскіх, «складных» вершыкаў — «Маладыя», «Надрэчная ідылія» і некалькі трыялетаў, без якіх, з лёгкай рукі непаўторнага Максіма Багдановіча, не абыходзіцца ніводная першая кніга. Мнагавата і чыста моўных, стылёвых хібаў. Вёскі ў Шруба задумлівыя, як дзяды, помнікі створаны «з жыццяў, сэрцам адшліфаваных», электроны ў яго «з рознымі спінамі» (зарадамі?), «юнак малады», «сабор вясны паўнее», у выразе «ўлонне чысты ліст» гаворка відочна ідзе пра ліст паперы. Заўважаеш няўдалыя, каструбаватыя выразы: «Хрусткае шкло маіх дзён... Ці атрымаецца з вас што вартае?» Спатыкаешся на асобных словах: «тэрмаяд», «суседы»... Знаходзіш не ўласцівыя паэту, запазычаныя інтанацыі і прыёмы: «ракі счэзлі ад раку, з дусту вытлела тля»... Паэт з цяжкасцю прадзіраецца праз слоўныя зараснікі, ідучы да адзіна патрэбнага, адзіна магчымага слова. Можа, яму нестае беларускамоўнай практыкі? Можа, дае пра сябе знаць адсутнасць філалагічнай адукацыі? Зрэшты, моўныя «блохі» — не галоўнае. Але як быць з «блохамі», што памерам у верш, — з досыць прыкметным баластам? Ці вынікае гэты баласт з недахопу патрабавальнасці паэта да сябе, з неўсталяванасці мастацкіх крытэрыяў, ці памер кнігі (звыш чатырох аркушаў) — нібы пінжак з чужога пляча?

Сёння, калі імя рэцэнзента паведамляецца чытачу, рызыкоўна быць паблажлівым. Бо ўсім вядома: запанібрацкае паляпванне маладзейшых па плячы мэтрам нічога не каштуе і з'яўляецца па сутнасці мядзведжай паслугай. Пра тое, што Павел Шруб здольны абысціся без скідак, сведчаць яго лепшыя вершы.

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Д. Паўлычкі. Але хочацца звярнуць увагу вось на што: ён, здаецца, насуперак модным уплывам, розным навацыям упарта спрабаваў увесь час разабрацца ў традыцыйным, класічным. І рос на гэтым. Гэта датычыць не толькі традыцый фальклорных, уласна нацыянальных. Не меней сімптаматычная, на мой погляд, нязменная адданасць форме санета: ужо трыццаць гадоў Паўлычка шукае ў гэтай форме сваё, стварыўшы цыклы санетаў «львоўскіх», «кіеўскіх», «падольскай восені», «белых»... У сувязі з гэтым нельга, бадай, не згадаць падрыхтаваную ім анталогію санета сусветнага (1983 год)—выданне унікальнае як задумаю, зместам, так і аб'ёмам працы.

У зборніку «Таямніца вобліку твайго» мы знаходзім выдатныя ўзоры Паўлычкавых «белых санетаў»—«Старая рыфма», «Нецярплівасць», «Мост», «Сутнасць», «Прагавітасць», «Асвенцім», «Святляк» —якія, без перабольшвання, таксама маглі б заняць належнае месца ў любой анталогіі. Ну хоць бы гэты:

Пастух хацеў пачуць хвалу
ад бога
У вогненным кусце і запаліў
Маленькі корч сухога ялаўца.
І полымя шугнула, як
з гранаты,
І нетры хвойныя пайшлі
агнём,
І стала страшна пастуху
на ўзлессі,
Што птушаняты пагараць
у гнёздах,
Якіх было нямала навакол.

Ён кінуўся гасіць той ялавец.
Ды позна ўжо было. Усё згарэла.
А бог маўчаў, бо іншага любіў.

Так вы, не ўчуўшы голасу
любові,
Спалілі, цёмныя ілжэпрарокі,
Ад нецярплівасці мільёны крыл.
(«Нецярплівасць»).

Адным словам, выдадзеная «Мастацкай літаратурай» кніга Д. Паўлычкі дае нам даволі поўнае ўяўленне пра майстра слова братняга народа.

Што датычыць перакладаў, дык лічу патрэбным звярнуць увагу на наступнае: іх рабілі нашы прызнаныя паэты, таксама майстры, што з «бязмежнай удзячнасцю» прыняў і прызнаў сам аўтар ва ўступным слове-звароце «Да беларускага чытача». Тым болей, што кожны з іх, здаецца, выбіраў з Паўлычкавых твораў самае блізкае, падобнае да свайго даробку і сваіх творчых арыенціраў. Таму ў гэтым зборніку, натуральна, адлюстраваліся і творчыя асобы перакладчыкаў — Р. Барадуліна, Г. Бураўкіна, Н. Гілевіча, В. Зуёнка, Я. Сіпакова. І спраўдзілася думка Д. Паўлычкі, выказаная ва ўступе, што паэзія «пад рукамі майстра, пераходзячы ў іншую мову, ...не губляе душы».

Іван ЧАРОТА.

КУЛЬТУРА МОВЫ

Адкуль бяруцца «блохі» ў мастацтве

Алесь АСІПЕНКА

Напачатку некалькі прыкладаў: «яго турботы знайшлі інтэрнацыянальнае разуменне», «кантралююць моўную дасканаласць», «у выніку захаплення», «для параўнання колераў прыцягнута рэалія клінковы сыр», «вобразныя сродкі аднолькавага матэрыяльнага выражэння», «гармонія адзінства двух маўленняў», «у тэксце не вытрыманы знешні кантэкст», «або з галавой нешта робяць», «словы з'ездаў», «стылістычная арганізацыя мовы садзейнічае рэалізацыі...»

Усе гэтыя прыклады ўзяты — іх можна было доўжыць бясконца — з артыкула М. Карповіч, якім штотыднёвік «Літаратура і мастацтва» адкрыў вельмі надзённую і патрэбную гаворку пра культуру мовы.

Не было сумнення, што каструбаватая, псеўданавуковая мова выкладчыцы кафедры стылістыкі і літаратурнага рэдагавання факультэта журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна выкліча ў літаратараў, чые творы яна аналізавала, рашучую нязгоду. Так яно і здарылася: у «ЛіМе» ад 16 кастрычніка змешчаны кароценькі ліст М. Дубоўскага, якога М. Карповіч, дарэчы, перахрысціла ў Міколу Дубоўку. Пісьменнік вельмі далікатна ўпікнуў М. Карповіч у непераканаўчасці моўнага аналізу як апавядання У. Рубанава, так і твораў другіх пісьменнікаў.

Няйначай, для таго, каб гаворка пра культуру мовы не звярнула на абочыну прыватных папрокаў, рэдакцыя «ЛіМа» сказала яшчэ і сваё слова, самакрытычна прызнаўшы, што «артыкул М. Карповіч сапраўды трэба б было нам адрэдагаваць больш старанна».

Такую пазіцыю варта вітаць, бо ў нас некаторыя друкаваныя органы не спяшаюцца прызнаваць памылкі, і нататка пра шчупака, які праглынуў сабаку, свежы таму прыклад.

Але вось што падумалася мне: ну, добра, артыкул М. Карповіч сапраўды можна было адрэдагаваць больш старанна. Праўда, дзеля гэтага яго давялося б перапісаць ад першай да апошняй фразы. Але навошта мне чытаць артыкул, які адрэдагавалі, адгаблявалі, адлакіравалі? Чый ён цяпер? Рэдакцыйны? Аўтарскі? І што гэта за калектыўная творчасць? Ах, у ім была слушная думка! Даруйце, думка, якую выказалі неахайна, ужо не слушная. Дакуль жа мы будзем патураць няўменню выказваць думкі на паперы?..

На жаль, мы, самі таго не заўважаючы, пачалі — і даўно — заахвочваць журналістаў і пісьменнікаў, якія дрэнна ведаюць мову, не хочуць яе ведаць, бо гэта ім не патрэбна, нават не выгадна. Да паслуг творцаў такога манеру існуе вялікі штат рэдакцыйных і выдавецкіх рэдактараў, якія сумленна папраўляць, навядуць глянец на любым непісьменным опусе. Сумленна правяць усё: артыкулы, апавяданні, аповесці, раманы, вершы, п'есы, крытычныя артыкулы і звычайную гумарэску. Стала гэта нормай, нават абавязкам, і звычайнаму аўтару толькі нешта трэба асвятліць ці, як кажуць, знайсці патрэбную тэму.

У дваццатыя — саракавыя гады калі ў літаратуру прыйшло нямала людзей, прама скажам, малапісьменных, затое скіраваных у літаратуру, рэдактар быў неабходны, як паветра, каб хоць троху прычасаць творы, якія прэтэндавалі на ісціну ў першай інстанцыі. Здавалася, пройдуць гады, народ наш стане пісьменным, тады яму рэдактар будзе малапатрэбны. Аж не! Прывыклыя да мыліц ніяк не адважацца ў падарожжа без іх. Больш таго, укаранілася ўпэўненасць, што толькі рэдактар нясе перад грамадствам поўную і аднабаковую адказнасць як за ідэйную скіраванасць твора, так і за ягоную мову.

Некаторым такое становішча прыйшлося даспадобы. Нявычытаныя пасля машынкі рукапісы, абы-як скіданыя зборнікі вершаў і прозы, артыкулы з такой мовай, што, па даўняму выразу Янкі Брыля, пяра няма куды ўбіць, — усё гэта запаланіла рэдакцыі і выдавецтвы. А навошта гібець над рукапісам? Добрыя дзядзькі давядуць яго да ладу. Галоўнае — прабіцца ў план, а там да сігнальнага экземпляра неяк справа дойдзе.

Прыгадваю, як некалі абмяркоўваліся творы маладых. Хвалілі з асаблівым запалам ці не першую кнігу пісьменніка. Раптам нясмелы голас:

— Але ж мова, таварышы! Чытаць немагчыма, — далікатна заўважыў стары пісьменнік.

Ён разгарнуў кнігу, пачаў прыводзіць моўныя неахайнасці. І тут нехта спытаўся:

— А хто рэдактар кнігі? Чаму ён не мог паправіць?..

Рэдактару знялі прагрэсіўку, пісьменнік свой ганарар атрымаў поўнасцю. Затое цяпер той пісьменнік павучае другіх, як трэба пісаць, хоць сам не вельмі і навучыўся.

Так ці іначай, але мы патураем моўнай неахайнасці, утрыманству і абыякавасці да мовы, аддаўшы яе на водкуп рэдакцыям.

Добра, калі ў рэдакцыі ёсць сапраўды вопытны, пісьменны рэдактар, які ставіцца да мовы мастацкага твора не з меркамі фармальнай стылістыкі. А калі сам рэдактар недасканала ведае мову? Тады здараецца нешта неверагоднае: творы з жывой мовай прыдзірліва правяцца, а творы з шэрай мовай, але падагнанай пад мерку фармальнай стылістыкі, праходзяць рэдактуру бесперашкодна.

Нагадаю адзін выпадак такога рэдагавання.

Раман Уладзіміра Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім», калі памятаеце, пачынаецца з даволі доўгага апісання грушы на строме Дняпра. Дык вось, аднаму «дарадцу» здалося, што пачатак рамана загрувашчаны, што гэта стоміць чытача і нават адаб'е ў яго ахвоту чытаць раман далей, таму ён прапанаваў замест амаль дзвюх старонак апісання грушы і Дняпра сказаць усё адной фразай: на крутым беразе Дняпра расла старая груша.

Як кажуць адрэдагаваў зялёную сасну ў тэлеграфны слуп...

І яшчэ пра нашу абыякавасць.

Мы доўга не мелі тлумачальнага слоўніка беларускай мовы. Да пяцідзесятых гадоў фактычна не было і грунтоўнага руска-беларускага слоўніка. Цяпер такія ёсць. Выдадзены слоўнікі паасобных гаворак. Мы спакваля абзаводзімся слоўнікавай гаспадаркай, і гэта выдатны факт нашай рэчаіснасці. Ну, што ж, калі ў слоўніках ёсць нейкія недахопы — працуюць з імі прафесіяналы. Смешна, калі пісьменнік-прафесіянал не адрозніць калькі ад жывога слова. Смешна, калі ён са слоўніка возьме не дакладнае слова, а прыблізнае.

Бяда ў тым, што некаторыя пісьменнікі не заглядваюць у слоўнікі наогул, не маюць іх пад рукамі.

Мы сапраўды трапілі ў абсурднае кола моўнай безвыходнасці, у тым ліку і з рускай мовай. Мова з дысцыпліны асноўнай ператварылася ў Папялушку. Ды і дзе навучыцца — апрача кніг — мове, якая несла б дзіцяці таямнічасць і прыгажосць? Канцылярскія звароты абступаюць чалавека з малых гадоў. Ад іх няма збавення. Школьныя падручнікі пішуцца сухой, сумнай мовай. А пабывайце на зборах піянерскіх атрадаў і дружын, на вучнёўскіх камсамольскіх сходах. Шмат казёншчыны нясе радыё і тэлебачанне, газеты. Ды і самі мы, прывыклыя да казённых выразаў на працы, нясём іх у сям'ю, перадаём дзецям. Перад націскам чыноўна-бюракратычнай мовы стала адступаць і літаратура.

Ужо ў школе пачынаецца падзел вучняў на тых, хто пойдзе па дарозе тэхнічнага навучання і хто асуджае сябе на гуманітарныя навукі. Для першых мова і літаратура патрэбны толькі для таго, каб неяк напісаць пісьмовую работу на ўступных экзаменах. Гэта ўголас не гаворыцца. Гэта зразумела і так. Пісьмовай работай на ўступных экзаменах фактычна і заканчваецца знаёмства будучай тэхнічнай інтэлігенцыі з літаратурай і мовай. У тэхнічнай ВНУ пісьменнасць непатрэбна. Страшэнны парадокс нашага часу, дзе прынцып гарманічна развітой асобы павінен дзейнічаць ва ўсіх сферах жыцця.

Вось чаму, здаецца мне, пытанне культуры мовы набывае ўсё больш глабальны характар, становіцца справай агульнадзяржаўнай. Гэта таксама чалавечы фактар, без якога няма руху наперад. І калі гаварыць ужо ў больш канкрэтным плане, дык трэба падумаць, як бы аб'яднаць разрозненыя сілы гуманітарыяў адным памкненнем данесці да кожнага паасобку і ўсім разам, што культура мовы — гэта клопат не толькі пісьменнікаў або стылістаў, гэта ўсіх нас клопат, гэта наша разуменне свайго месца сярод народаў, гэта адна з крыніц савецкага патрыятызму.

Леанід ГАЎРЫЛКІН

ЦІХОНЯ

АПАВЯДАННЕ

ВЕРА разула кеды, павесіла іх на плот сушыцца,—ішла паўз гала, што кожную вясну разлівалася за планамі, убачыла купку жоўтай лотаці і падалася да яе па цёплай вадзе, прашытай зялёнымі іголкамі маладой травы...

Спаласнула ногі ў балеі, паднялася на ганак, зайшла ў сенцы, у якіх трымалася цьмяная прахалода, напілася сыраквашы набгом з гладыша,—імі тут быў заняты ледзь не ўвесь кухонны столік,—выцерла шурпатай далонню губы.

У хаце нікога не было.

Паставіўшы лотаць у слоік з вадой, нырнула у закутак, што быў адразу за печчу, легла на канапку, сунула ногі пад скамечаную коўдру,—праседзела з вечара ля тэлевізара, раніцай заспала і не паспела прыбраць пасцелю. Здаецца, толькі звяла вочы, а млявая цяплынь ужо ахутвала ногі, паланіла ўсё цела.

— Добры дзень вам!—ужо праз сон пачуўся звонкі малады голас.—Ці ёсць тут хто?

Зацокалі абцасікі, рыпнулі дзверы ў светлую палавіну хаты.

«Няўжо Ніна? Адкуль яна раптам?—раздражнёна падумала Вера.—Што ёй тут трэба?»

Зноў зацокалі абцасікі, заціхлі. Рэзка адхілілася фіранка,—зазвінелі кольцы, на якіх тая вісела на напятым паміж комінам і сцяной дроце.

— Верка! Ты спіш?—голас насмешліва здзіўлены.

Вера марудліва падняла галаву, нібы сапраўды толькі што прачнулася, пазяхнула, вяла паправіла валасы на галаве:

— Ніна? А я думала, сон які...

— Што ты як старая баба?—Ніна схапіла дзяўчыну за руку, падняла, выцягнула з закутка на светлае, абняла, чмокнула ў тугую цёплую шчаку.—Дай хоць пагляджу на цябе. Ды ты ж ніколечкі не змянілася, толькі ад сну распухла. Хто ж спіць так позна?

А Вера глядзела на Ніну так, нібы ніяк не магла пазнаць у гэтай танклявай высокай дзяўчыне ў белых у абцяжачку штанах і чырвонай кофтачцы, з валасамі, што як не прычасаныя кудлаціліся, з сінімі кругамі вакол вачэй і з чырвонымі скуламі, як у матрошкі, учарашнюю школьніцу з доўгай таўсматай касой.

— Што ўставілася?—смяялася Ніна, ускідваючы галаву і бліскаючы залатымі завушніцамі ў выглядзе гронак з дробненькіх яісцікаў. — Ды прачніся ты, ціхоня!

— У чатыры паднялася, а потым прыбегла з фермы і дасыпаць,—Вера скіравала да памыйніцы, на якой стаяла вядро з вадой, каб умыцца.

— Ты на ферме?—і Нініны валасы з бляклымі канцамі, падалося, яшчэ болей натапырыліся.

Вера хуценька памацала мокрай рукою твар, потым доўга расцірала яго ручніком, расказвала:

— Спачатку дома сядзела, а потым толькі надумалася ехаць у Гомель шукаць работу, маці захварэла. Яе паштаркай перавялі, а мяне ўгаварылі парабіць за яе, пакуль новую даярку знойдуць. Пяты месяц шукаюць,—павесіўшы ручнік на цвік у парозе, Вера расчасала свае русявыя валасы, перашчыкнула іх на патыліцы чорнай гумкай.—Ты на канікулы ці як?

— Якія канікулы? Мама пазваніла, што касцюм у магазін для мяне завезла, дык каб прыехаць памераць. А тут дачулася, што Васіль дома...—і бойка прапанавала:—Можа, разам адведаем хлопца? А то адной неяк няёмка. Удваіх смялей будзе. Ты не была ў яго?

— Не. Не выпадала ўсё.

— Вось і сходзім. Ну што стаіш? Збірайся, а то часу ў мяне не вельмі,—яна глянула на маленькі гадзіннік, што вісеў на залатым ланцужку на шыі.

— А можа б, ты адна? — вагалася Вера.

— Збірайся, збірайся,—прыспешвала Ніна.—Нельга ж цурацца аднакласнікаў.

Вера нейкі час разгублена стаяла перад расчыненай шафай, усё яшчэ вагалася, ісці ці не ісці. А можа, сапраўды схадзіць зараз? Занятыя адно адным, яны не вельмі будуць прыглядацца да яе. А яна пабачыць яго... Але што ж адзець, калі ісці?.. Усе яе плацці былі просценькія, амаль аднаго фасону,—у калгасным доме быту толькі такія і ўмелі шыць. Тут жа ў цэлафанавым мяшку вісеў стракаты фінскі касцюм. Яна купіла яго яшчэ увосень у райцэнтры. Пакруцілася тады ў ім перад люстэркам, палюбавалася на сябе і, захутаўшы яго зноў у цэлафан, павесіла ў шафу. Так ні разу і не адзела. Не было куды. Можа, зараз адзець? Хаця навошта? Перад кім выкручвацца? Перад гэтай кашлатай у белых штоніках?.. Вера дастала паркалёвае плацейка ў чырвоную кветачку па блакітным, у якім у гарачыя дні бегала на ферму.

Ніна, убачыўшы яе ў гэтым плацці, якое здавалася цеснаватым на яе камлюкаватым целе, неяк грэбліва перасмыкнулася, але хуценька патушыла гэтую грымасу і сказала амаль са шчырым захапленнем:

— А нічога. Проста і элегантна. Наогул, скажу табе, ты прыгожая дзеўка, толькі не ўмееш сябе паказаць. Цябе б адзець у імпарт ды на праспект, ад сталічных піжонаў адбою не было б. Ты хоць на танцы ходзіш?

— Калі хадзіць?—запунцавеліся шчокі ў дзяўчыны, і ад таго, што не прывыкла, каб гаварылі пра яе такое, і ад сораму за Нініну няшчырасць.—Ды якія тут танцы? Школьнікаў і тых няма. А ў цэнтр далёка... Паглядзіш тэлевізар і спаць...

— Ой, паслухаеш цябе дык самой спаць хочацца,—і Ніна, здалося, шчыра пазяхнула.

Вуліца выгіналася па высокім беразе Прыпяці, а ля школы,—цяпер, праўда, школы не было, у ёй абсталявалі брыгадны клуб, на якім заўсёды вісеў замок,—павярнуўшы крута ўлева, спадала ўніз, ныраючы ў сыпкі белы пясок, і толькі ў самым канцы зноў зеленела муравой, ледзь не ўпіраючыся ў прысадзістыя будынкі калгасных кароўнікаў.

У самым канцы гэтай вуліцы і жыў Васіль.

Пабліскваючы на сонцы нікеліраванымі спіцамі, у двары стаяла каляска, на якіх звычайна ездзяць тыя, што хвараюць на ногі, ці зусім жывуць без іх.

— Я баюся,—спынілася каля дзвярэй у сенцы Ніна, прыціскаючы да грудзей кулачкі,—у пярсцёнках на пальцах, як кроплі крыві, гарэлі рубіновыя каменьчыкі.

Вера моўчкі абмінула яе, адчыніла дзверы.

Васіль у жоўтай майцы, прыхінуўшыся спіною да высокіх падушак, глядзеў тэлевізар. Убачыўшы дзяўчат, пачырванеў, нацягнуў вышэй на сябе прасціну, рукой правёў па галаве, на якой вожыкам тырчэлі кароткія валасы, праз якія сінела скура, запрасіў дзяўчат садзіцца.

— А ты, аказваецца, не сумуеш, культурна час бавіш,—Ніна паспешліва чмокнула яго ў шчаку, ледзь крануўшы яе губамі, потым села на канапу там, дзе ў хлопца павінны быць ногі, неяк недарэчна хіхікнула.—Як ты тут?

— У асноўным культурна баўлю час. А вы? — звярнуўся ён адразу да дваіх.

— Я першы курс заканчваю, а Вера на ферме...

Васілёвы сцятыя вусны скрывіліся, але ўсмешкі не атрымалася.

— А чаму ты раптам перастаў пісаць?—адняла позірк убок Ніна.—Я ўжо падумала, ці не прыстаў ты да якой душманкі там у прымы. А прыехала, мне гавораць, што ты...

— Усё здала?—перабіў яе Васіль.

— Не. Яшчэ тры экзамены. Сёння ж і лячу. І білет на самалёт узяла,—і Ніна глянула на свой гадзіннік-кулончык.—Яшчэ вучыць ды вучыць. Асабліва гісторыі баюся. Выкладчык такі строгі. Яму здаецца, што без гісторыі нельга пражыць. Дзівак! А галоўнае, не прызнае ніякіх падручнікаў. Маўляў, у іх адна лухта. Любіць, каб яго лекцыі напамяць ведалі. Такі прыдзіра... А пасля экзаменаў адразу ж на будоўлю. Як член камітэта камсамола не магу не паехаць. Так сказаць, абавязак... А ты як тут?

Ён, здавалася, не пачуў яе пытання.

— Як жыццё, ціхоня?—мелькам глянуўшы на Веру, спытаў Васіль, відаць, толькі для таго, каб дзяўчына не адчувала сябе тут лішняй.

— Нармальна,—варухнула пульхнымі вуснамі тая.

— Яна ж на ферме даяркай. Можа, табе сырадойчык насіць,—зноў недарэчна хіхікнула Ніна.—А што? Наліла ў бутэлечку і панесла, маўляў, герою. Ніхто і слова не скажа,—яна паднялася, глянула на сябе ў люстэрка, што вісела над канапай, гулліва крутанулася на пяце, узмахнуўшы шырокім падолам кофтачкі, як муха крыльцамі. — Ну, Васечка, мне ж яшчэ і сабрацца трэба. Трымайся тут, не сумуй,—яна нахілілася да яго, чмокнула, не крануўшы вуснамі шчакі, а толькі апаліўшы яе сваім дыханнем, адскочыла, зыркнула на Веру.—А ты, можа, пабудзеш?

— Не, мне на ферму,—і Вера першай кінулася да дзвярэй, забыўшы і развітацца з хлопцам.

Васіль нават не глянуў услед, утаропіўшыся ў тэлевізійны экран, на якім танканогі клоун танцаваў на напятым дроце.

— Ой, добра, што ты пайшла са мной,—затараторыла на вуліцы Ніна.—Не ведала б, што рабіць, што гаварыць.

— Жывуць жа і з такімі,—дакорліва сказала Вера.

— Вядома, жывуць,—хмыкнула студэнтка.—Але... Першае, дзе мне з ім жыць?.. Тут? Пахаваць сябе на ўсё жыццё ў вёсцы? Адмовіцца ад усяго, пра што марыла? Ад самой сябе? Можа, ты можаш тут, цябе ніштс ніколі не цікавіла... Жывеш, як тая штундоўка. А я так не магу. Я пабачыла, як жывуць людзі. Пазнаёмілася з адным хлопцам, прыгожы такі. Бацька ў яго нейкая шышка. Машына ў іх свая і службовая. Дача. На дачы лазня з басейнам. Пасля вучобы той хлопец застаецца ў аспірантуры ці пойдзе на камсамольскую работу, яшчэ не вырашыў. Я з ім пазнаёмілася ў камітэце камсамола. Таксама актывіст. А пабачыла б, які ў яго відэамагнітафон! Якія запісы! Па тэлевізару такое ніколі не ўбачыш. Ды пасля ўсяго гэтага ды зноў сюды! Не, гэта не для мяне. Я ўзімку тут ледзь дачакалася канца канікул... Вядома, шкада хлопца. Але хіба мая віна тут?.. Ты хоць зрэдку заходзь да яго, каб не думаў, што яго зусім забылі, — яна азірнулася на гародчык перад хатай старой Сафоніхі, у якой цесна было бэзу і той аж перавальваўся праз плот. Ля плота пад зялёнай навіссю прытаілася нізкая лавачка. — Мы тут з ім заўсёды сядзелі. Ад месяца цянёк і дождж не даставаў, — і раптам яна сутаргавата перасмыкнулася ўсім целам, усхліпнула так, нібы ў грудзях яе нешта гучна ўзарвалася, заціснула твар рукамі і, не разбіраючы сцежкі, пабегла паўз двары.

Вера праводзіла яе позіркам, пакуль тая і не мільганула апошні раз чырвонай кофтачкай за сваім гародчыкам, па сыпкаму пяску паднялася да былой школы, абмінула яе, выйшла да Прыпяці, села на абрыве і там доўга няцямна глядзела на прыцьмелую раку, ад якой цягнула пругкім ветрыкам, і дзяўчыне здавалася, што той ветрык і казыча ёй твар, а не слёзы,—яна не ведала, што плача.

Недзе апоўдні, калі Вера толькі што вярнулася з дзённай дойкі і якраз збіралася абедаць, у хату зайшла Васілёва маці ў шэрым плацці і белай хусцінцы, з-пад якой выбіваліся сівыя валасы.

— Ой, донька,—усхліпнула Вольга.—Ты прабач, што я кінулася да цябе. У вёсцы ж нікога з яго таварышаў... Зайдзі ты, донька, да яго хоць на трошкі, каб не так нудзіўся, — яна зноў усхліпнула, потым ледзь не загаласіла.—І за якія грахі мне такое цярпець? Мужа страціла, калі Васільку і года не было, а яго гадавала, гадавала і вырасціла на згубу.

— Мы ж з Нінай былі ў яго,—нічога не разумела дзяўчына.

— Гэта ж прыбегла з поля, заглянула да яго, а ён нешта схаваў пад падушку,—яна шморгнула носам, загаварыла хутчэй, нібы баялася, што зноў не стрывае, заплача.—Я туды, а там вяроўка...

Далей Вера не слухала, падхапілася, прашмыгнула паўз жанчыну ў дзверы і пабегла не па вуліцы, а праз гароды, карацейшаю сцежкай, па якой звычайна хадзіла на ферму, праз нейчы двор выскачыла на вуліцу якраз насупраць Васілёвай хаты, у двары спынілася, перадыхнула, ускочыла ў хату, спачатку глянула праз прачыненыя дзверы ў светлую палавіну,—Васіль ляжаў на канапе і чытаў,—зачарпнула з вядра на памыйніцы карэц вады, выпіла адным дыхам, калі ставіла карэц на месца, дзынкнула ім аб вядро.

— Ты, мама?—спытаў Васіль.

— Гэта я,—спынілася Вера ў дзвярах.

— Цябе мама паслала?—спытаў раздражнёна.

— Сама.

— Ну што стаіш? Праходзь,—буркнуў ён.

Яна нясмела прысела на край канапы.

— Ды адарвіся ты ад кнігі, — яна нахіліла кнігу яму на твар, потым з нечаканай гарэзлівасцю выхапіла яе, кінула на стол, на якім стаяў тэлевізар, зноў пранікліва глянула на хлопца.

— А чаго ты раней не прыходзіла... сама?

— Баялася,—усміхнулася. Шэрыя вочы яе гарэлі нейкім загадкавым зззяннем, якое ішло аднекуль з глыбіні, ці ад таго, што спяшалася, ці ад узрушанасці.—Думала, не захочаш, каб прыходзіла.

— А я кожны раз бачу, як ты бяжыш на ферму і з фермы,— зманіў ён, бо на справе толькі некалькі разоў бачыў яе выпадкова. — Ляжу і гляджу ў акно. Па табе можна гадзіннік

звярацьь. Чаму ты бяжыш? Як хто гоніцца за табой. Ты ж заўсёды хадзіла спакойна. Крыху нават лянуючыся. А што, не так?

— Бягу, калі спазняюся, але гэта рэдка бывае,— прашаптала яна.

Ззянне, якое раней лілося толькі з яе вачэй, цяпер ахапіла яе ўсю. Яна аж свяцілася. Такой нечакана прываблівай ён яшчэ ніколі не бачыў яе.

Васіль, уражаны, маўчаў.

— Ну што ты? — яна сарамліва глянула на яго. — Замаўчаў...

— Падай-ка мне газету, глянем, што там па тэлевізару,— папрасіў ён, стараючыся не сустракацца з ёй позіркам.

Вера марудліва прыўзнялася, узяла газету, што ляжала на тэлевізары, падала Васілю, села на ранейшае месца. Яна зноў была такой, як і заўсёды, — будзённай, патухлай. Але гэтага не бачыў Васіль, утаропіўшыся ў газету.

— Што ты зачытаўся там? Ці не на памяць праграму вучыш?

— Мяркую, што паглядзець.

— А нічога не трэба глядзець,— яна зноў гарэзліва выхапіла газету, кінула на стол, куды раней кінула кнігу. — Глядзі на мяне!.. — Яна не адвяла вачэй пад яго ўпартым позіркам, толькі пачырванела моцна. — Так. На вуліцы бываеш?

— Больш у двары. Па вуліцы не праехаць. Толькі да фермы. А перад школай пясок. Неяк захацелася глянуць на Прыпяць, забуксаваў, так і не даехаў да рэчкі.

— Вуды ў цябе ёсць?

— Навошта яны мне цяпер?

— Рыбу лавіць. Не сядзець жа табе ў хаце,— на які момант яна задумалася, потым працягвала разважліва і будзённа. — Давай так зробім. Я з фермы адразу да цябе. І разам на раку. Разам не забуксуем... Я ж некалі з бацькам вудзіла. Сапраўды. Ну што ты будзеш тут кіснуць адзін? І мне весялей будзе. А то адна і адна,— і засмяялася. — Ад нудоты ўсіх мух у хаце пералавіла. Дык дзе твае вуды?

— Недзе за дзвярыма ў сенцах. А кручкі і лескі ў шуфлядцы кухоннага століка...

Вера ўнесла вуды, дастала кручкі і лескі.

Васіль памяняў на вудзільнях перасохлыя лескі, начапіў новыя кручкі.

— Цяпер толькі засталося вялікі мяшок падрыхтаваць пад рыбу,— засмяяўся ён.

— Мяшок я прынясу.

— А чарвякоў?

— У сянажных ямах накапаю. Іх там аж кішыць. Гарадскія, што ў палатках жывуць, там заўсёды капаюць. А багата трэба?

— Залежыць ад апетыту ў рыбы,— у іхняй гаворцы з'явілася тая лёгкасць, якая сведчыла, што яны добра паразумеліся.

— Дык я заўтра зайду.

— Буду чакаць,— і ён на развітанне паціснуў яе руку так, што тая аж хрумснула.

— Ой, мне ж кароў даіць,— яна затрэсла далонню і выбегла з хаты.

— Як ён там? — спытала Вольга, якая сядзела ля двара і чакала яе.

— Нічога,— кінула дзяўчына на хаду.

У той жа дзень у час вячэры Верчына маці сказала дачцэ:

— Уся вёска гаворыць, што вы з той цыглай у белых штоніках бегалі да Васіля, а потым ты яшчэ і адна.

— Была,— насцярожылася Вера. — А што?

— Ой, глядзі, дзеўка,— уздыхнула маці.

— Добра, што адведалі,— сказаў разважліва бацька,— а то як ужо таго, дык нікому і не трэба. Усе і забыліся. Толькі каб яму галаву не таго, а то гэта яшчэ горш, чым без ног...

— Глядзі, каб у тваёй галава не закружылася,— упікнула мужа жанчына. — Моладзі няма ў вёсцы, так што...

— Ой, вы абы-што,—засаромелася Вера і хуценька выйшла з-за стала, знікла ў бакавушцы за фіранкаю.

Калі на другі дзень Вера зайшла да Васіля, ён у белай тэнісцы і ў новенькіх джынсах з падвязанымі калашынамі сядзеў у калясцы, чакаў яе. Перад сабой трымаў чорненькі дыпламат, як ён сказаў, з правіянтам. Вуды сталі тут жа ў двары, прыхіленыя да сянец.

Па вуліцы Васіль даволі жвава каціўся на сваёй двухколцы, нібы і не заўважаў, што дзяўчына ледзь паспявае за ім. Праўда, перад школай забуксаваў у пяску, і дзяўчыне давялося памагаць яму. Да ракі не сталі спускацца па крутой дарозе адразу за школай, а ўзялі ўлева, дзе быў поплаў, які вясной залівала прыбылкай, а ўлетку на ім пасвілася хатняя гавяда і які таму добра ўтрамбаваўся. Па тым поплаве яны і дабраліся да берага.

Бераг у тым месцы быў нізкі, парослы лазняком, густой мяккай муравой. І толькі праўз самую ваду цягнулася палоска жоўценькага ўплясканага хвалямі пяску. Па ім яны яшчэ крыху праехалі далей, спыніліся на ахутанай вербалозам палянцы, якраз насупраць вострава, так што перад імі была не рака, а вузкая пратока, а сама рака — за востравам.

— Тут заўсёды бралася рыба,— агледзеўся Васіль. — Цячэнне не вельмі і ціха, ніхто яе не ганяе...

Ён не стаў злазіць са свае каляскі, — не хацеў перад дзяўчынай лішні раз паказваць сваё калецтна,— закаціўшыся крыху ў ваду, закінуў вуду. Вера вудзіла з берага.

Спаймалі ўсяго некалькі ёршыкаў.

— Не бярэцца, чарцяка,— адчувалася, Васіль быў рады і гэтым калючым рыбкам. — Вядома, каб на досвітку, а так...

— Заўтра посцілку возьмем,— пабяцала Вера.

— Посцілкай лавіць? — хмыкнуў Васіль.

— Загараць. А то міне лета і не пазагараем... А што, не так?

Васіль нічога не адказаў, толькі ўжо неяк пільна паглядзеў на яе.

Яны амаль кожны дзень, калі толькі не было хмарна, загаралі на сваёй палянцы. Вудамі больш не лавілі. Закідвалі донкі. На донкі бралася лепей. Зрэдку пападалася і добрая рыба. Аднойчы нават зачапіўся лешч, са скавараду, на якой пякуць дранікі.

— Вось хутка прывязуць пратэзы, тады... — ледзь не кожны дзень паўтараў Васіль. Але што павінна было быць тады, не дагаворваў. Відаць, спадзяваўся, што тады будзе рухацца на «сваіх» нагах, і Веры не спатрэбіцца памагаць яму злазіць з каляскі, а потым узбірацца на яе. Праўда, на каляску ўзлазіў ён амаль сам. Падцягнецца рукамі, спружыніцца і закіне сваё аблегчанае цела з падвязанымі калашынамі. Злазіць таксама стараўся сам, — перавернецца на жывот і спаўзе на зямлю. Але Вера кожны раз памагала яму, хоць ён заўсёды і аднекваўся. Але хутка перастаў працівіцца. Яму нават прыемна было, як дзяўчына спрытна моцнымі рукамі падхоплівала яго пад пахі, усаджвала на посцілку, пацвельваючы, што ён такі лёганькі, так і глядзі, каб вецер не падхапіў яго і не закруціў, як той апалы лісток з дрэва. Адзін раз, як толькі яна прыўзняла яго з каляскі, ён абхапіў яе за шыю і пацалаваў некуды ў падбародак. Яна так разгубілася, што выпусціла яго, але Васіль не зваліўся, а, абняўшы яе, ссунуўся да зямлі, і апутаўшы сваімі чэпкімі рукамі яе ногі, прыціснуўся да іх тварам.

— Я цябе нікому не аддам. Чуеш? — шаптаў ён.

Яна спачатку стаяла, як аглушаная, потым спахапілася, выскачыла з яго рук, кінулася ў раку, зайшоўшы ў ваду ледзь не па пояс, спынілася, моўчкі глядзела на ціхую плынь, у якой адбіваліся кудлатыя аблокі, і, здавалася, што не вада, а яна, Вера, плыве некуды разам з аблокамі.

Васіль які час ляжаў, уткнуўшыся тварам у мяккую яшчэ з ранішняй расой мураву, потым прыўзняў галаву, спытаў ледзь не шэптам:

— Злуеш?

— Я люблю цябе, дурань,—сказала так спакойна і абыякава, як гавораць пра нешта даўно прывыклае. І таму нельга было не паверыць ёй.

— Калі ж ты паспела?

—З другога класа,—яна памаўчала, а потым пачала не столькі расказваць, як услых успамінаць, углядаючыся ў пратоку, нібы вылоўліваючы тыя ўспаміны ў бяздоннай вадзе. — Спачатку я не ведала пра гэта... А потым ты неяк захварэў, не прыйшоў у школу, мне не сядзелася тады на ўроках. На другі дзень зусім не хацелася ісці на заняткі. Помню, наелася снегу, каб таксама захварэць. Як і ты. І застацца дома. Але не захварэла. І толькі пазней зразумела, што са мной. Гэта была тайна. Я нават не размаўляла з табой, пазбягала, каб ты раптам не здагадаўся. Калі ў старэйшыя класы хадзілі ў цэнтр, я не ішла з усімі, дзе быў ты, а заўсёды адставала. Ішла і не зводзіла з цябе вачэй. Аж спатыкалася. Дарогі не бачыла. Ты, вядома, нічога і ведаць не ведаў. Не заўважаў. Ды дзе ж, калі ў галаве толькі хакей. А ведаеш, я таксама глядзела па тэліку хакей. Ведала, што ты глядзіш. А потым узненавідзела цябе. Калі ты пачаў бегаць за Нінай. Вы ўсе тады ліплі да яе, як мухі на мёд. Канечне ж, прыгожая. А, галоўнае, адзявалася лепш за настаўніц. Ва ўсё імпартнае. Дзе мне да яе?.. Думаеш, яна сапраўдная выдатніца? Бачыла б яна тыя пяцёркі, каб яе маці не была загадчыцай магазіна. Ёй і шасцёркі б ставілі, каб толькі былі такія. Я і ў школьны хор не хадзіла, бо там спявала Ніна. І ў камсамол не паступала, бо камсоргам была яна. Усе на мяне крычалі. І ты крычаў, стараўся перад Нінай. Бацьку на партыйным сходзе слухалі, як ён выхоўвае дачку... А калі я пайшла на ферму, сама заяву падала ў камсамол. У райкоме дапытваліся, чаму раней не паступала. Сказала, што лічыла сябе не падрыхтаванай... На школьныя вечары не хадзіла, бо ты там танцаваў з ёй. Мне брыдка было глядзець на цябе. Не разумела, як ты мог захапляцца гэтай крыўлякай! Яна мяне таксама не любіла. У мяне пяцёркі былі сапраўдныя. Але медаль мне не далі. Я нікому не трэба была. І не камсамолка. А Ніну ўсе за вушы цягнулі. І выцягнулі. Толькі на срэбны. Казалі, яе маці ў магазіне ледзь не адлупцавала швабрай дырэктара школы, што не зрабіў дачцэ залаты медаль. А жонку яго цяпер не пускае ў магазін, праз заднія дзверы, як было раней... Калі Ніна паехала паступаць, яе маці, можа, з месяц праседзела ў Мінску. А пусціла чуткі, што ў бальніцы была. Ад іх жа ніколі шчырага слова не пачуеш. Такія ўжо людзі... А ў мяне аднаго бала не хапіла. Не прайшла па конкурсу. Але я не вельмі журылася. Думала, вернешся з арміі, куды паедзеш паступаць, туды і я. Хай і Ніна там будзе. Думаю, пабудзе ў арміі, паразумнее... Слухай, Васіль, давай у сельгасакадэмію пойдзем вучыцца. Ты ж збіраўся на эканамічны факультэт. Такі ёсць і там. Я цікавілася. Будзеш эканамістам у калгасе, а я заатэхнікам... Ну што маўчыш?..

— Ідзі сюды, Вера!—паклікаў ён яе. — Чуеш? Хіба можна так доўга стаяць у вадзе? Падхопіш хваробу, з кім мне тады рыбу вудзіць? Чуеш?

Трымцела лісце на лазняках, паблісквaючы на сонцы. Зрэдку цягнула ад вады ветрыкам, нібы з палёгкай уздыхала рака, скінуўшы з сябе толькі ёй вядомы цяжар, спыніўшыся на спачын. Усё стаілася і прыціхла наўкола. Толькі ледзь чуйным званочкам булькала вада ля дубовага камля, што спрадвеку камянеў тут у жоўтым пяску. І далёка, на самым краі зямлі, натужліва гудзеў буксір, быццам пнуўся зрушыць з месца гэтую цішу, раку, што знямела ў зялёных берагах, і сам час, які не меў ні пачатку, ні канца...

...Вяселле гулялі ў садзе.

Верын бацька прыгнаў з калгаса аўтакран, і прывязаўшыся да крука, падняўся, павесіў на высокіх жэрдках — вышэй яблынь—цэлафанавую плёнку на выпадак, калі надарыцца дождж — апошнімі днямі неба часта хмурылася. Збілі з дошак доўгія сталы, ад плота да плота, аббілі іх паперай, у якую звычайна у магазінах загортваюць масла. Цэлы рулон такой паперы завезла ім Ніна маці, якая наогул да вяселля была надзвычай цікаўная, некалькі разоў прыбягала да Верчыных бацькоў, пыталася, чым трэба памагчы.

У садзе і сапраўды яблыку не было дзе ўпасці, столькі сабралася гасцей.

Прыбыла павіншаваць маладых і дэлегацыя райкома камсамола. Яны прывезлі з сабой у поўным складзе аркестр духавых інструментаў з раённага Дома культуры і падарунак,— бюст Мікалая Астроўскага.

Усе багата пілі, елі, а яшчэ болей гаварылі.

Старшыня калгаса абяцаў маладым кватэру ў цэнтры і накіраваць іх вучыцца завочна ў сельгасакадэмію.

Падхапіўся і Пятро Гаварушка, які прыйшоў на вяселле са сваім яшчэ франтавым гармонікам, пад немудрагелістыя вальсы якога пасля вайны ды і пазней нямала адгудзела вяселляў у акаляючых вёсках, доўга стаяў, чакаў, пакуль крыху аціхне гамана.

— Таварышы! Дазвольце, таварышы, адно слова!—ён так хваляваўся, што аж зрываўся з голасу, даваў петуха.—Адно слова! Цярпення, таварышы! Я не такі грамацей, таварышы, каб багата гаварыць. Гэтае вяселле, таварышы, не абы-якое, а апошняе ў нашай вёсцы. Болей няма маладых у нас. Раз'ехаліся, разляцеліся, адным словам, пакінулі вёску назаўсёды. У сувязі з гэтым, таварышы, у мяне пытанне да кіраўнікоў, якіх тут нямала. Куды вы глядзелі, што давялі нас да такой безвясельнай перспектывы? — ён моцна сцяў выпетраныя вусны, ашклянелымі вачыма агледзеў усіх...

Маладыя сядзелі і няцямна ўсміхаліся.

Верына маці ўпотайкі выцірала расчырванелыя вочы.

Бацька яе, каб як схаваць сваю ўзрушанасць, куляў шклянку за шклянкай.

— Дык вось я і кажу, таварышы, — і Гаварушка, набраўшы поўныя грудзі паветра, крыкнуў.—Горка-а-а!

— Горка-а-а!—грымнулі ўсе так дружна, што напятая над садам плёнка калыхнулася ўверх пузыром.

Вера, ахопленая агульным настроем, паднялася, каб паказаць усім, што ёй зусім не горка.

Васіль жа сядзеў знямела, а твар яго крывіўся быццам ад болю.

Спахапіўшыся, Вера нагнулася, засланіўшы яго сабой, як белым воблакам.

Стала раптам так ціха, што было чуваць, як на вішні ў суседнім агародзе таўкуцца вераб'і.

Нехта стрымана хіхікнуў.

— Эх! — ударыў па стале кулаком Гаварушка, што аж тлустыя катлеты здрыгануліся на талерках. Падхапіўшы гармонік, што стаяў на ўслоне побач з ім, расцягнуў яго як і рук хапіла і, прытупваючы кірзачамі, пайшоў паўз сталы...

За ім кінуліся ў скокі ледзь не ўсе. Мясілі ўтравелую зямлю так апантана, нібы хацелі, каб яна правалілася наскрозь...

ТЭАТР

ЧАС НОВАЙ СЯЎБЫ

З БЛАКНОТА РЭЦЭНЗЕНТА

У РАНІШНЯЙ ПРАГРАМЕ «90 мінут» паведамілі, што ў Францыі скарацілася наведанне тэатраў: толькі 30 працэнтаў залаў запоўнены. Прычыны? Знізіўся мастацкі ўзровень, узняліся цэны на білеты, моладзь цікавіцца нечым іншым... І ўвогуле ў зале ўсё больш жанчыны...

І ў Францыі...

Але што нам Францыя—сваіх клопатаў хапае. І ў нас запоўненасць залаў зусім не празмерная, і ўзровень мастацкі часта не найлепшы, а цэны на білеты, між іншым, узнімаюць, ды не заўсёды толькі тыя, хто мае на гэта маральнае права... Ну, а моладзь, агульнавядома, імчыцца ў дыскатэкі ці куды там яшчэ, выбрыкваючы ў паветры доўгімі нагамі, лаканічна і не без дасведчанасці абгрунтоўваючы свае захапленні.

Аднак жа напаўшэптам выкажу свае сумненні: можна, нас, людзей ва «ўзросце элегантнасці», большасць якіх — жанчыны, цягне ў тэатр нейкая настальгічная схільнасць да юначых успамінаў?..

Можа, і сапраўды, згубіў сёння тэатр сваю чароўную таямніцу? Страціў сваю так цяжка вытлумачальную прывабнасць? А мо, адчуваючы непавагу да сябе, холад, адчужанасць з боку моладзі, проста вяне, засыхае цудоўнае мастацтва «ліцадзейства»?.. Можа, будуць жыць сабе і расці людзі, якім ніколі так і не пашчасціць зведаць тую непаўторную еднасць, якая здольна нарадзіцца менавіта ў тэатральнай зале, а не ў крыках, шалёных рытмах, масавым ачмурэнні, якому паддаецца натоўп, ахоплены ўплывам таго, што некаторыя завуць усё ж такі музыкай...

Ах, гэтая еднасць чалавечая ў радасным, а то і кплівым смеху ці ў ачышчальных слязах... Гэтае захапленне ад сустрэчы з мудрасцю, якая дайшла — не састарэўшы! — да нас праз вякі, з разважаннямі сучасніка, якія быццам на нейкае вокамгненне паспеў адкрыць нам менавіта тое, пра што і ты сам думаў... Горкае, але такое неабходнае пачуццё шчасця ад выказанай уголас праўды — часам і пра цябе самога. Адчуванне ўдзячнасці да тых, хто выказаў табе гэтую праўду і гэтую мудрасць... Не можа быць, каб гэтага болей не было. Нельга, каб не было!..

Не зразумейце сказанае як залішнюю чуллівасць. Так, усе гэтыя «не можа» — усяго толькі словы, словы, словы... Дык ці варта марна хвалявацца, аддавацца трапяткім пачуццям і думкам, бо «ўсё адбудзецца» ў свой час, у той самы час, які ўжо настае?

Аднак жа варта паставіць пытанне рубам: ці так ужо сам па сабе гэты час настае? Мо гэта сёй-той спяшаецца наблізіць яго? Не наўмысна, не са злачынным намерам, зразумела, але ж усё роўна спрыяе небяспечнаму набліжэнню?..

Можа, не толькі аб'ектыўныя, «гістарычныя» ці сацыяльныя прычыны варта вынаходзіць у апраўданне, але ўсвядоміць нядбайнасць, недавыхаванасць, ды і саманадзейнасць, якія таксама «прыкладаюць руку» да сённяшняга становішча тэатральнага мастацтва?.. І навошта шукаць прычыны і прыклады далёка, калі вось яны—побач.

ДАРУЙЦЕ ўспамін амаль трыццацігадовай даўнасці, аднак ён такі важны для распачатай гаворкі.

...У нядзелю, на ранішнім спектаклі, давалі «Пакуль вы маладыя» — немудрагелістую п'есу зусім маладога Івана Мележа, тыповы для тых дзён «маладзёжны» спектакль. Быў спякотны летні дзень, у зале — школьнікі. І вось маладыя акцёры пачалі забаўляцца: скарачалі на хаду тэкст ці з юначай безадказнасцю аздаблялі яго «адсябецінай», на якую здзіўлены партнёр мусіў імгненна прыдумляць адказ. Са старэйшых у спектаклі была занята адна Ірына Фларыянаўна Ждановіч. І яна вяла сваю ролю бездакорна — можна сказаць, прэм'ерна... Так, як і было «закладзена» ў спектакль ад моманту яго з'яўлення на свет. І мы, раптам засаромеўшыся свайго смеху, выклiканага забавамі маладых акцёраў, змоўклі, а потым доўга пляскалі ў далоні, калі выйшла на паклон Ірына Фларыянаўна; мы былі захоплены непахіснай аддانасцю свайму рамяству, тою адданасцю, што не дазваляе аніякіх паслабленняў...

Аднак вернемся ў нашы дні.

...Ізноў дзённы спектакль — сёлета коласаўцы прывезлі на гастролі ў Мінск «Рамэа і Джульету». Хоць і ранішнік, але ж — адказны. Па-першае, гастролі. Па-другое, Шэкспір... Ці, больш дакладна, менавіта па-першае, Шэкспір.

Не стану падрабязна гаварыць пра агульную неахайнасць спектакля, дзе шэкспіраўскія страсці і спрэчкі ператварыліся ў мітусню і сваркі, дзе адвольнае акцёрскае абыходжанне з тэкстам скажае сэнс (напрыклад, Капулецi «спачуваюць», калі яны «спачываюць» — дык жа каб адна толькі падобная памылка!..), дзе дынаміка дзеяння і думкі выяўляецца амаль што ў адным толькі фізічным руху, а само відовішча — сумнае, вялае, амаль нерухомае. І размеркаванне роляў выклікае сумненні: не адкрыццё артыста, нечаканасць для гледача, а — дзіўная нейкая блытаніна, калі, скажам, выканаўцаў роляў Бенволіо і Меркуцыо лепей за ўсё было б памяняць месцамі... Можа, нешта вартае і выйшла б? Ёсць і больш вострае пытанне: калі ў тэатры не знаходзіцца акцёра на ролю Рамэа — дык, можа, і не трэба спектакль ставіць?!

Але сказанае — падстава для асобнай размовы. Тут жа хачу звярнуць увагу на іншае. На тое, што прывыклі называць дробязямі. Аднак у даным выпадку «дробязі» абарочваюцца элементарнымі хібамі густу, якія, да таго ж, выкрываюць значныя пустоты ў разуменні твора. Выклікаюць сумненні ва ўнутранай мастакоўскай неабходнасці павесці размову з гледачом на прапанаваную тэму. Наогул, думаецца, так яно і ёсць: калі бачыш хібы густу — шукай хібы супраць духу і сэнсу твора. І... знойдзеш.

Якая была пільная патрэба ў тэатра ўзнаўляць «шэкспіраўскія страсці», аднаўляць шэкспіраўскія маналогі?.. Класіка ставіцца на сцэне тады, калі ёсць патрэба паспрабаваць асэнсаваць, што скранулася ў свеце... А калі гледачы ў большасці сваёй, скажам так, не адчулі такой спробы і зусім відавочна не адгукнуліся на тое, што адбываецца на сцэне? Гэта — страта гледача вопытнага, які расчараваны пакінуў тэатр. І гэта — страта гледача-пачаткоўца, які не ведаў, як было раней, а сёння атрымаў першы ўрок сапсаванага густу. Ён, у выніку, запомніць, што Ларэнца — аніякі не мудрэц і не гуманіст, а проста чыноўнік, які ўсё ведае «па пасадзе», што сіньёра Капулецi — зласлівая, дрэнна выхаваная і пыхлівая кабета, а Парыс — самазадаволены і балбатлівы хлопец, якому няма ніякай патрэбы спускацца ў магільню... Ён убачыць, што «Джульета-87», чакаючы Рамэа, выходзіць у звычайнай сарочцы і пантофлях за тры рублі дваццаць чатыры капейкі... І калі яму раскажуць, як шукалі-вынаходзілі касцюм, ён усміхаецца: усяго «вынаходніцтва» — ва універмагу, дзе ў вітрыне стаяць гэтыя самыя шлёпанцы. (Дарэчы, якраз Джульета ў выкананні Т. Ліхачовай — сапраўдная. Не проста лепшая за іншых, а па-мастацку праўдзівая, летуценная, настойлівая, слабая і моцная...) І якая вынаходлівасць патрэбна была, каб героі выходзілі і ў плашчах са «шчырага» лёну з лаўсанам, у пантофлях на мікрапорцы — шэрых з чырвонымі плямамі, ды яшчэ з «маланкаю»? І гэта — у тэатры, які літаральна вырабляе кожную драбніцу, у тэатры, які традыцыйна вылучаўся павагай да дэталі, які дакладна ведае важкасць інтанацыі, паўзы, руху. На жаль, сёння ў ім можна ўбачыць сумныя прыклады ўжывання ходкіх штампаў...

У «Ценю гары» У. Халіпа якраз «амерыканскі каларыт» і задае тон, які дасціпныя языкі ахрысцілі «хэлоубобствам», і тэатр ахвотна падхоплівае гэты «мячык», кідаючы яго далей, у залу... На сцэне пануе «сярэднеарыфметычнае» ўяўленне пра Амерыку, аздобленае ўсім ходкім наборам, запазычаным з літаратуры, кіно і гэткіх жа «замежных» п'ес. Ды іначай і не магло быць, паколькі ў самім драматургічным матэрыяле — штучнае спалучэнне сапраўды балючай праблемы з вымучанымі любоўнымі калізіямі, патрэбнымі выключна для падштурхоўвання сюжэта, які ледзь не на кожным этапе прабуксоўвае.

Даводзіцца з сумам заўважыць, што п'есы з замежнага жыцця наогул не вельмі часта ўдаюцца. І бывае, на сцэне вырастаюць гэтакія «на вярбе грушы», высаджаныя аўтарам, старанна дагледжаныя тэатрам, — героі кпяць з «вар'яцкіх хохмаў», ляпаюць адзін аднаго па спінах з «амерыканскай непасрэднасцю», гавораць на нейкім эсперанта, пяшчотна называючы субяседніка «смердзюком», «сволаччу» ці «падонкам»...

Зразумела, гэта права аўтара, яго вольная воля — выбіраць сабе тэму, месца, час дзеяння і герояў. І ўсё ж не зусім зразумела: чаму пакутлівыя пытанні аб ядзерным апакаліпсісе нам зручней вырашаць з персанажамі Паўночнай Амерыкі? Ці ж толькі амерыканскі лётчык трагічна памыляецца, калі спадзяецца ўратавацца ў прыватным бункеры? Прыгадаем словы знакамітага пісьменніка пра тых у нашым грамадстве, хто паводзіць сябе так, быццам разлічвае на выратаванне з дапамогаю прыпаркаванай на дачы асабістай «лятаючай талеркі»!..

Прызвычаіўшыся да «эзопавай мовы», мы так, бывае, закамуфліруем набалелае, так, здараецца, захопімся алегорыямі, алюзіямі і іншымі «дымавымі заслонамі», што часам забываемся, з чаго пачалі. (Гэты папрок мушу адрасаваць ужо не толькі тэатру, але і сабе, нават у першую чаргу — сабе. І тэатру, і крытыку шмат гадоў даводзілася грунтоўна самакарэкціравацца — бо выкасоўваць сваімі рукамі лацвей, чымся чужымі. Крытык, пачынаючы пісаць, ужо дакладна ведаў, чаго не трэба бачыць, а што абавязкова трэба ўбачыць, каб не пашкодзіць спектаклю! Такія вось гульні здараліся...).

ГАВОРАЦЬ, што спектакль гіне не ад таго, што яго пачалі горш іграць ці замянілі першых выканаўцаў дублёрамі: часцей за ўсё ён гіне таму, што ў яго новая глядзельная зала, якая болей не суперажывае са сцэнаю, перарасла тое, што ёй паказваюць. Сёння працэс, калі так можна сказаць, грамадзянскага пасталення глядзельнай залы ідзе вельмі імкліва. На жаль, тэатр пакуль што ў гэтым прымае не надта актыўны ўдзел, ён яшчэ знаходзіцца ў нейкім здранцвенні... Няхай кіне ў яго камень той, хто сам без віны: тэатру давялося паспытаць нямала горкага.

Патрэбны час, каб выспелі новыя зерні, толькі-толькі кінутыя ў глебу... Доўга чакаць, праўда, не выпадае: «атакуй, з чым прыйшоў»... Але ж і ў гэтым выпадку нельга дазваляць сабе паслабленне на «беднасць», непатрабавальнасць, прыблізнасць.

Калі Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы рыхтуецца да адказных гастроляў — няма дробязей. У буклетах, якія прадавалі гледачам у Маскве, кароткі змест спектакляў нельга было дазваляць сабе фармуляваць клішыраванымі фразамі, накшталт «люди доброго сердца и чистой души» (гэта — пра «Радавых»), «социальная перестройка в стране требует прежде всего изменения старой психологии, мышления, духовных стереотипов» (а гэта — пра «Апошняга жураўля»). Сапраўды-такі патрабуюцца змены ў старой псіхалогіі і г. д. — вось і доказ тэзіса, які пачынаем на хаду ператвараць у клішэ, замест практычнага ажыццяўлення.

І, можа, усё ж не трэба такой эканоміі — на гастролі ў Віцебск везці праграмкі на рускай мове, з тых, што заказаны былі для Масквы. Неяк дзіўна выглядалі яны ў Віцебску...

Мы радуемся, калі рэжысёрская ці акцёрская трапнасць дорыць нам «момант ісціны». У «Дзецях сонца», напрыклад, бачым Пратасава і Маланню ў даволі-такі рызыкоўнай пазіцыі, глядзім звонку і абураемся: навошта яны, «дзеці сонца», пускаюць у дом гэтую пошлую, агідную жанчыну, навошта і ён, Пратасаў, у гэтым двухсэнсоўным становішчы і чаму ўсё гэта падгледзелі... І раптам у глыбіні сцэны праходзяць, занятыя нячутнай нам размовай, Ліза і Чапурны: кінулі вокам на недарэчнае становішча тых дваіх, не заўважыўшы, прайшлі міма!.. Для іх не было, не існавала гэтай брыдкасці. І ўвесь эпізод набыў поліфанічнасць, глыбіню, аб'ёмнасць, счапленне з іншымі, можа, больш важкімі эпізодамі. Ці другі момант таго ж спектакля: Алена (М. Захарэвіч) даведалася ад Маланні, што тая безнадзейна кахае Пратасава. І раптам на твары Алены на момант выбліснула амаль звярыная цікаўнасць — вытанчанасць патомнай інтэлігенткі на вокамгненне саступіла месца звычайнай жаночай рэўнасці — і зараз жа задаволены ўздых: са мною не дужайся, бедалага, куды табе там!..

У кантэксце спектакля гэта, здаецца, дробязь. Але ж не — зусім не дробязь (тым больш, калі прыгадаць здавён даўна вядомае: «Мастацтва пачынаецца там, дзе — ледзь-ледзь»). Нездарма ж і Леў Талстой меркаваў, што ісціна без падрабязнасцей ламанага гроша не вартая... У дачыненні да тэатра сцвярджэнне гэтае справядлівае аніяк не ў меншай ступені, чым для літаратуры.

Але ж трапныя дэталі з'яўляюцца тады толькі, калі талент мастака спалучаецца з яго шырокай адукаванасцю, свабоднай арыентаванасцю ў матэрыяле і па-за матэрыялам...

...РАСКАЗВАЮЦЬ як анекдот, быццам у адным з перыферыйных тэатраў рэжысёр на рэпетыцыі строга запытаў выканаўцу другараднай, але прыкметнай ролі, чаму яна не з'явілася ў апошняй карціне на сцэне. У адказ пачуў: «Дык я памерла ўжо!»

Нездарма Кірыл Лаўроў, паездзіўшы па тэатрах, з сумам заўважыў: ці можам мы яшчэ лічыць сябе інтэлігентнымі людзьмі?!

Не трэба сябе падманваць: калі тэатр не патрабуе ад нас працы душы, інтэлектуальных намаганняў і выдаткаў, калі і сам на гэта не траціцца, ён збочвае са шляху ўзбагачэння духоўнага жыцця. І ніякім эксперыментам не пад сілу зрабіць тое, што падуладна таленту, розуму, волі, духоўнасці і маральнасці мастака, яго святому неспакою і вечнай незадаволенасці сабою, яго цікаўнасці і яго адкрытасці жыццю.

Лілія БРАНДАБОЎСКАЯ.

МУЗЫКА

АЎТАРСКІМ канцэртам звычайна адзначаюцца пэўныя вехі творчай біяграфіі кампазітара, гэта заяўка на нейкае падвядзенне вынікаў. Для маладога кампазітара (а Пётр Альхімовіч аўтар малады, бо толькі ўваходзіць у вялікае творчае жыццё) аўтарскі вечар—справа ўдвая адказная. Што ён паказаў?

Сімфонія з крыху прэтэнцыёзнай для пачынаючага аўтара назвай (напісана яна ў гады вучобы П. Альхімовіча ў БДК) —«Ave vita» («Хвала жыццю») адлюстроўвае творчыя пошукі аўтара. Тут яшчэ шмат традыцыйнага і схематычнага, часам перанятага з арсеналаў творчых ідэй іншых кампазітараў. І, тым не менш, відавочная тэндэнцыя пераплавіць той багаты матэрыял **у сваім** творчым уяўленні, падпарадкаваць яго **сваёй** творчай волі, даць канцэнтрат **свайго** індывідуальнага мыслення.

Якім жа бачыцца Жыццё кампазітару? Перш за ўсё, шматвобразным і драматычна напружаным. У канцэпцыі сімфоніі адвечнае супрацьборства Дабра і Зла, тэма станаўлення асобы Героя, які праходзіць у доўгай, упартай барацьбе (І частка) праз непазбежныя па-

КАНЦЭРТ творчай моладзі адбыўся ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Разнастайнасць жанраў прывабіла ўвагу слухачоў: арганная музыка і паэзія М. Цвятаевай, арыі з опер і рамансы, музыка для народных інструментаў, харавыя творы розных эпох і стыляў. Пэўная стракатасць, насычанасць праграмы канцэрта ўраўнаважваліся прадуманай кампаноўкай выступленняў. Адчувалася, што рэжысёры — Н. і С. Осіпавы — імкнуліся збалансаваць разнапланавыя выступленні. Нібыта сэнсавая арка была перакінута ад выступлення салісткі канцэртнай залы «Полацкі Сафійскі сабор» В. Сафраніцкай (яна выконвала «Такату» А. Відора і «Адажыо» А. Вівальдзі) да заключных акордаў Санаты для аргана Ф. Мендэльсона, якую сыграў саліст філармоніі К. Шараў. Своеасаблівая сэнсавая лінія злітоўвала выступленні ансамбля «Камерата» і Маладзёжнага камернага хору.

У гэты вечар спявалі тры маладыя салісты Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР: Г. Лукомская, дыпламант усесаюзнага конкурсу І. Шупеніч, лаўрэат усесаюзнага і міжнароднага конкурсаў М. Рысаў — прыгожае каларатурнае сапрана шырокага дыяпазону, моцны і аб'ёмны па тэмбры лірычны тэнар, уладальнік цудоўнага баса. Усе яны выклікалі ў мяне самае прыемнае ўражанне. З'явіліся і жаданне пачуць іх на сцэне тэатра, і цікавасць да творчага лёсу гэтых маладых спевакоў.

Яркія эмоцыі выклікала выступленне салісткі філармоніі, лаўрэата міжрэспубліканскага конкурсу Н. Бярэзінай. Спявачка валодае насычаным оперным голасам і несумненным драма-

НАШ КАЛЯНДАР

З АКАДЭМІІ РОДНЫХ АСЕЛІЦ

Народнай артыстцы БССР Таццяне ЗАРАНОК— 70 гадоў

Маё захапленне тэатрам пачыналася сяброўствам з акцёрамі Другога БДТ, таму і дагэтуль мяне хвалюе ўсё, што тычыцца лёсу коласаўцаў. Ад М. Міцкевіча, А. Ільінскага, П. Малчанава я наслухаўся столькі розных гісторый, анекдотаў, легенд, звязаных з гэтым тэатрам, што з іх можна скласці кнігу. Смешныя здарэнні,

НЕ ВЫНІК, А ПУНКТ АДЛІКУ

куты і страты (II частка) і новы ўздым сіл (III частка), да жыццесцвярджэння, да перамогі святла. Пры ўсёй абагульненасці гэтай праграмы і нават некаторым схематызме яе выкладання ў Сімфоніі ёсць штосьці вабнае. Гэта—пераканальнае валоданне тэхналогіяй развіцця матэрыялу, уменне будаваць буйную форму, каларыстычнае чуццё, веданне аркестра, словам, прафесіяналізм маладога кампазітара. Яго аркестр гучыць ясна, выразна, насычана, прыгожа. Безумоўна, ёсць у творы і спрэчнае (часам адчуваецца шматслоўнасць, неашчадная шчодрасць у выкарыстанні сродкаў і г. д.), і, тым не менш, дар аркестравага мыслення аўтара відавочны.

Сюіта для інструментальнага ансамбля і мецца-сапрана «Беларуская бахіяна». Зноў імпульс звонку, які ідзе ад ідэі выдатнага бразільскага кампазітара Э. Віла-Лобаса: пад эгідай музыкі І. -С. Баха (як сімвала духоўнасці, узвышаных пачуццяў) спалучыць у адзінстве супрацьлегласцей нацыянальныя і агульнамузычныя тэндэнцыі. Тут усё строга, сцісла, часам нават аскетычна, усё да дробязей разлічана і прадумана (зноў жа, з прафесійнага боку тут усё вельмі грунтоўна). Ды, на жаль, твор робіць уражанне вопыту, эскізу, эксперымента; асаблівай глыбіні ў выразнасці музыкі аўтару дасягнуць не ўдалося. «Нацыянальнае», як падалося пры першым праслухоўванні, трактуецца занадта павярхоўна, а «агульнамузычнае» яўна пераймае агульныя формы руху, без мастацкага абагульнення. І ўсё ж я не назваў бы гэты кампазітарскі вопыт няўдалым. Тут ёсць зерне мастацкай ідэі, якое яшчэ можа даць добрыя ўсходы,—варта папрацаваць.

Найбольш зацікавіў твор, прысвечаны юнай піяністцы Паліне Асецінскай,—канцэрт «Сны Паліны» для фартэпіяна, сінтэзатара, святла, спеваў птушак, Арлекіна і сімфанічнага аркестра. Ужо сама такая назва сведчыць пра шырокую трактоўку кампазітарам жанру канцэрта: канцэртаванне тут разгортваецца паралельна з жывапісным радам, з тэатралізацыяй. (Адна істотная заўвага: на прэм'еры па патрабаванні тэлебачання быў зняты адзін з кампанентаў агульнага ансамбля, вынесены ў загаловак, —святло. Ці правамерна гэта? Як аўтар пайшоў на скажэнне сваёй задумы? А, можа, святло зусім не патрэбна і ніякай функцыянальнай нагрузкі не нясе? Мне думаецца, што калі ўжо мастацтва і вымагае ахвяр, то ахвярай не павінна быць партытура.) Ідэя спалучыць міні-спектакль з акадэмічнай формай канцэрта новая і арыгінальная, па-мастацку апраўданая, твор успрымаецца свежа, слухаецца з цікавасцю.

Які змест канцэрта? Сам кампазітар расказвае: «Калі пісаў музыку, мною валодала пачуццё, звязанае з думкай пра птушак, што пяюць у зоне Чарнобыльскай АЭС, і адчуванне сонечнай, жыццярадаснай планеты па імені «Паліна», планеты нявывучанай, не спазнанай бацькамі, мацяркамі, пераканаными ў сваёй бязгрэшнасці педагогамі, музыкантамі...» У музыцы гэта выказана то летуценнай тэмай светлага дзяцінства, то віртуознымі кадэнцыямі—гульня і гарэзлівасць Паліны; гучыць тут строгі голас бацькі (тэма трамбона), дабрадушнасць мамы (тэма віяланчэлі). І, нарэшце,—фінал, дзе гучанне набывае драматычную выразнасць: трагедыя, патэнцыяльна магчымая ў рэальным свеце, урываецца ў канцэрт і перакрэслівае жыццё, дзяўчынку, яе раяль, музыку... Канцэрт папярэджвае—гэта можа здарыцца!

Безумоўна, таленавітае дзіця Паліна Асецінская была цэнтрам прыцягнення, і дзякуючы сваёй непасрэднасці і музыкальнасці яна ў многім садзейнічала вялікаму поспеху канцэрта.

Той вечар у філармоніі абуджаў эмоцыі, нараджаў спрэчкі, даваў спажыву для разваг. Гэта добрыя прыкметы, якія сведчаць: у беларускай музыцы ёсць такі самабытны талент і добры прафесіянал—Пётр Альхімовіч. Аўтарскі вечар быў для яго не падвядзеннем вынікаў, а своеасаблівым пунктам адліку для далейшага творчага развіцця.

В. МНАЦАКАНАЎ.

П. АЛЬХІМОВІЧ сярод выканаўцаў.

Фота Ул. КРУКА.

ПРА ДОБРЫЯ ЎРАЖАННІ І...

тычным талентам, які ярка праявіўся ў каваціне Эльвіры з оперы Д. Вердзі «Эрнані». «Калыханка» П. Чайкоўскага прагучала пластычна і выразна, з прывабнай музычнасцю. Багатая нюансамі гукавая палітра ў спалучэнні са шчырасцю ў перадачы пачуццяў — найбольш прывабныя рысы мастацтва маладой спявачкі.

Разнастайна была прадстаўлена ў праграме беларуская музыка: «Скарбонка мінулага» Л. Шлег у выкананні ансамбля «Камерата» (кіраўнік А. Шыкуноў); «Беларуская полька» П. Альхімовіча, выкананая дуэтам цымбалістак А. Ткачовай і А. Філіпенка; «Варыяцыі для цымбалаў» У. Кур'яна — лаўрэатам усесаюзнага конкурсу А. Ткачовай.

Эмацыянальным цэнтрам канцэрта сталася выступленне Маладзёжнага камернага хору пад кіраўніцтвам І. Мацюхова. Для мяне гэта першая сустрэча з калектывам, сустрэча надзвычай радасная і хвалюючая. Літаральна захапляе адухоўленасць, поўная арганічнасць, прыгажосць і чысціня выканання «Юнай Фрау» Ханса Леа Хаслера. Харавыя апрацоўкі песень Д. Ленана — П. Макартні і «Тайна» П. Сертона прывабліваюць філіграннай адточанасцю дэталяў, высакароднасцю выканання. Апантанасць спевакоў, якія аддаюць любімаму мастацтву вольны ад працы і вучобы час, іх энтузіязм — захапляюць. Слухаеш — і сама сабой прыходзіць думка: вось існуе на грамадскіх асновах сапраўдны прафесійны камерны хор. Хто вырашыць далейшы творчы лёс, статус гэтага калектыву?

І ўсё ж, успамінаючы ўвогуле станоўчыя ўражанні ад канцэрта творчай моладзі, міжволі ловіш сябе на пачуцці незадаволенасці, звязаным як з самім канцэртам, так і з атмасферай у зале. Я ўжо казала пра рэжысуру, якая выявілася ў логіцы расстаноўкі нумароў праграмы, але надта вялікія паўзы перад выкананнем, што зацягвалі канцэрт, крыху папсавалі ўражанне. І яшчэ... Мы шмат апошнім часам наракаем на незапоўненыя тэатральныя і канцэртныя залы, адсутнасць у моладзі цікавасці да так званай сур'ёзнай музыкі. Усё гэта ў поўнай меры выявілася і тут. Мала таго, на працягу ўсяго канцэрта, пасля амаль кожнага нумара і ўручэння кветак, залу пакідала некалькі чалавек. Апагею гэты «адыход» дасягнуў пасля выступлення камернага хору: літаральна трэцяя частка прысутных у зале, адапладзіраваўшы, адкрычаўшы «брава» і ўручыўшы кветкі І. Мацюхову, накіравалася да выхаду. Што гэта? Нявыхаванасць, няўменне паважаць сябе і іншых? Такое даводзілася назіраць толькі ў кінатэатрах, дзе частка публікі, «не разабраўшыся» ў назве, адчувала рэзкую неабходнасць «прагаласаваць нагамі», пакідаючы фільмы Ф. Феліні, Л. Бунюэля, Т. Абуладзе, К. Мураатавай. Але ў канцэртнай зале філармоніі з такімі паводзінамі «аматараў музыкі» дагэтуль я не сутыкалася. З сумам трэба сказаць, што душэўная глухата ўласцівая часам і самім музыкантам, бо сярод «уцекачоў» былі і яны.

Але будзем спадзявацца, што «кропля дзёгцю» не сапсавала ўдзельнікам канцэрта і яго слухачам радасць сустрэчы з цудоўнай музыкай і з не менш яркім выкананнем.

Іна ГУРАРЫЙ.

Спявае салістка Беларускай дзяржаўнай філармоніі Н. БЯРЭЗІНА.

Маладзёжны камерны хор пад кіраўніцтвам І. МАЦЮХОВА.

Саліст Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР І. ШУПЕНІЧ.

Фота Ул. КРУКА.

кранальныя сюжэты, драматычныя выпадкі. Вось адзін з іх.

Летам сорак першага года Другі БДТ упершыню выступае ў Петразаводску, абавясціўшы прэм'еру «Несцеркі». Ды напярэдадні гастроляў захворвае выканаўца ролі Насты. Яе замяняюць другой актрысай. За некалькі гадзін да адкрыцця заслоны... захворвае і тая. Што рабіць? Рэжысёр спектакля Н. Лойтар кажа: «Выратаваць нас можа толькі Таня...» Звяртаюцца да Заранок: «Здолееш?» Таня толькі рукамі развяла: маўляў, калі трэба... І як яна адразу гарэзліва, летуценна і драматычна правяла ролю, маглі б расказаць хіба тыя, хто быў побач з ёй на сцэне. Атрымаўся сапраўды народны, пасялянску сакавіты і маляўнічы дзявочы характар. Адметны. Пасцэнічнаму завершаны.

Расказваючы мне пра гэта, Шурык Ільінскі («сам» Несцерка!) тады заўважыў: «Народжаная для сцэны...» Мабыць, і праўда, Т. Заранок — з тых, каму прыродай наканавана акцёрская творчасць. Яна — з плеяды «другога артыстычнага пакалення» коласаўцаў. Гэта значыць, што яна калега і партнёр перш-наперш З. Канапелькі, А. Труса, А. Шэлега, І. Матусевіча. Тэатралы і сёння яшчэ прыгадваюць вясёлы і па-сонечнаму жыццярадасны камедыйны спектакль 1934 года ў Другім БДТ «Цудоўны сплаў», дзе з такім бязмежным тэмпераментным захапленнем выступалі ў галоўных ролях нядаўнія маладыя студыйцы гэтага тэатра. Сярод іх ярка зіхацеў талент Т. Заранок. Праменіў гэты талент і ў «Жаніцьбе Фігара» П. Бамаршэ, дзе актрыса побач з А. Ільінскім (Фігара) і Р. Кашэльнікавай (Сюзанна) была такой іскрыста хітраватай і дасціпнай Фаншэтай.

Аднойчы рэжысёр М. Міцкевіч сказаў мне, што ў артыстычным тэмпераменце Т. Заранок ёсць штосьці ад прыроднага скамароха, гатовага імгненна пераўвасобіцца, пераапрануцца, падаць шарж або пародыю, заспяваць і заскакаць. Яна з нейкай прытоенай музычнай інтанацыяй вымаўляла на сцэне роднае беларускае слова. У яе манерах і жэстах заўсёды дзівосна захоўвалася тое, што чалавек успрымае звычайна з маленства: я сказаў бы, адзнакі і прыкметы сялянскага паходжання (яна з Віцебшчыны).

Народжаныя для сцэны... На сцэне Т. Заранок часта раскрывала жаночы характар, народжаны для кахання. Без вульгарнасці і таннай спрошчанасці актрыса далучала гледача да душэўнай прагі дзяўчыны быць шчаслівай каханай і шчасліва кахаць. Якая гарачая і — зноў жа ў адпаведнасці з няпісаным сялянскім кодэксам жаночага гонару — стрыманая была яе Аксюша ў «Лесе» А. Астроўскага! Адчуўшы ў Аксюшы самавіты мастацкі талент, трагік Генадзь Нешчасліўцаў кліча яе «ў актрысы» — на тэатральныя падмосткі. Ён кажа Аксюшы амаль тое ж, што пра Т. Заранок казаў калісьці А. Ільінскі: «Народжаная для сцэны...»

Я шкадаваў, што пазней Т. Заранок пакінула Віцебск і ўступіла ў трупу Брэсцкага тэатра імя ЛКСМБ. Мне здавалася, што самае важнае яна ўжо зрабіла і магла б яшчэ многае зрабіць менавіта на беларускай сцэне. Але аднойчы ўбачыў яе ў галоўнай ролі ў меладраме «Юстына» фінскага драматурга Х. Вуаліёкі і зноў быў узрушаны глыбінным спасціжэннем гэтай актрысай драмы сялянскай жанчыны, якая кахае мужчыну з зусім чужога для яе грамадскага асяроддзя. Адчуў непадроблены шчыры тэмперамент, што далікатна стрымлівае сваю вулканічную страсць. «Прачытаў» у вачах глыбокую драму жаночай душы. Пасля гэтага спектакля мой сябра А. Макаёнак параіў паглядзець Т. Заранок яшчэ і ў ролі Ганны Чыхнюк ў ягонай камедыі «Выбачайце, калі ласка!» Паглядзеўшы, я паверыў драматургу, што і сапраўды—у Брэсце была, бадай, самая каларытная і вельмі ж беларуская макаёнкаўская Ганна...

Творчага партрэта Т. Заранок пісаць я не маю права, бо бачыў яе не так часта. Ды тое, што яна рабіла на падмостках у Віцебску, а потым ў Брэсце, было па-мастацку аргінальным, грунтоўным і надта жывым. У крыві такіх акцёраў пульсуе нешта і на самой справе блізкае колішнім скамарохам на Беларусі, ад якіх бралі штосьці важнае для свайго тэатра і роднасць з якімі старанна захоўвалі І. Буйніцкі, Ф. Ждановіч, У. Галубок, Я. Міровіч, М. Міцкевіч. У мастацтве такіх артыстаў, як Б. Платонаў і А. Ільінскі, В. Пола і Р. Кашэльнікава, А. Шэлег і І. Матусевіч, З. Канапелька і Т. Заранок, тыя традыцыі, натуральна, набывалі эвалюцыйныя змены, але нельга не быць ім удзячным за іх адданасць народным вытокам творчасці.

Гэта мне і захацелася нагадаць чытачам «ЛіМа», калі Таццяна Піліпаўна Заранок адзначае дзень нараджэння. Нішто таленавітае не забываецца!

Заір АЗГУР.

ВІНШУЕМ

Аляксею РУСЕЦКАМУ—75

1 снежня спаўняецца 75 год з дня нараджэння вядомага паэта Аляксея Русецкага. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала юбіляру прывітальны адрас, у якім гаворыцца:

«Дарагі Аляксей Сцяпанавіч!

Сардэчна вітаем Вас, вядомага беларускага паэта, у дзень Вашага 75-годдзя.

Вы прайшлі доўгі і нялёгкі жыццёвы шлях. Да вайны, пасля заканчэння Маскоўскага заавэтэрынарнага інстытута, працавалі ва ўпраўленні саўгасаў у горадзе Мінусінску, у бактэрыялагічных лабараторыях Масквы і Мінска. У гады Вялікай Айчыннай вайны ўдзельнічалі ў баях на Калінінскім, Заходнім, 3-м Прыбалтыйскім франтах, прымалі ўдзел у разгроме імперыялістычнай Японіі.

Вярнуўшыся ў 1947 годзе ў Мінск, працавалі ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі, а потым у рэдакцыях часопісаў «Беларусь» і «Полымя».

Свае першыя вершы надрукавалі ў 1935 годзе. Але стала займацца паэтычнай дзейнасцю змаглі тольні ў пасляваенны час. На пачатку 50-х гадоў выйшаў з друку Ваш першы зборнік вершаў «У заўтрашні дзень». У гэтай паэтычнай кнізе Вы шчыра і ўсхвалявана расказалі пра лёс свайго пакалення, пра тое, што перажылі і ўбачылі. Вашы вершы і паэмы — гэта мастацкае адлюстраванне жыццёвых падзей з пункту гледжання чалавека працы, імкненне глыбока зазірнуць у духоўны свет сваіх сучаснікаў, паказаць і асэнсаваць узаемасувязі працэсаў у жыцці і лёсе народа. З кожнай новай кнігай філасафічнасць Вашай паэзіі паглыблялася, а мастацкія вобразы рабіліся больш ёмкімі і пераканаўчымі.

Прыгадаем гэтыя кнігі. Ні адна з іх не прайшла незаўважанай. Гэта — «Святло акон тваіх», «Усход і захад», «Яго вялікасць», «Служба святла», «Зямля гаворыць зорам», «Позірк», «Паэмы», «Кроні сэрца», адзначаная літаратурнай прэміяй імя Аркадзя Куляшова, «Хвала жыццю». У 1973 годзе выйшлі Вашы выбраныя вершы і паэмы «Два колеры жыцця», а ў 1982 — «Выбраныя творы» ў двух тамах.

Вашы лепшыя вершы і паэмы перакладзены на многія мовы народаў СССР. У выдавецтве «Советский писатель» выйшлі Вашы кнігі «Его величество» і «Служба света».

Паспяхова выступаеце Вы і ў жанры перакладу.

Заслугоўвае самай шчырай падзякі і Ваша грамадская праца — праца старшыні праўлення Беларускага аддзялення Літфонду СССР.

Як удзельнік Вялікай Айчыннай вайны і нястомны працаўнік, Вы ўзнагароджаны двума ордэнамі Айчыннай вайны II ступені, ордэнам Чырвонай Зоркі і медалямі.

У 1973 годзе Вам было нададзена званне заслужанага работніка культуры БССР.

Ад усяго сэрца віншуючы Вас са слаўным юбілеем, жадаем Вам, дарагі Алексей Сцяпанавіч, добрага здароўя і вялікіх поспехаў у жыцці і творчасці».

Супрацоўнікі штотыднёвіка далучаюцца да гэтага віншавання.

ВЕРНАПАДДАНЫ ПАЭЗІІ

Напрыканцы сходніх восеньскіх дзён, у самы пярэдадзень зімы і сваёй такой важнай і важкай даты, як семдзесят пяць год, ён сабраўся ў баравы прытулак на Іслачы.

— Горшага сезона ты не мог прыдумаць?

— А якраз мне такі і патрэбны.

— Уцякаеш ад юбілею?

— Ды не, хачу напісаць паэму. Застаўся яшчэ адзін даўні сюжэт. Напішу і буду вольны.

Дарагі мой дружа, падумалася мне наўздагон пасля развітання, ніколі ты не будзеш вольны ад паэзіі, ад яе ўлады над табой. У нашай літаратуры гэта рэдкі, калі не адзіны такі прыклад вернасці ёй. За ўвесь свой творчы век ты ні разу не дакрануўся да прозы, не пішаш апавяданняў, артыкулаў, рэцэнзій. У адрозненне ад многіх нас, грэшных, чорнарабочых літаратуры, ты ў ёй — арыстакрат, Аляксей Русецкі — чысты паэт!

Добра гэта ці дрэнна? — не ведаю. Не магу ўпэўнена адказаць. Значыць, такая ўласцівасць твайго ўспрымання свету, спосабу яго спасціжэння, хаця, перачытваючы зараз аўтабіяграфію, напісаную табой яшчэ чвэрць веку таму назад, па праўдзе сказаўшы, я меў не меншую асалоду радаснага адчування дакладнасці і выразнасці кожнага празаічнага слова, зрокавай трапнасці вобразаў і характарыстыкі часу, родных, блізкіх і знаёмых табе людзей, чымся ад многіх любімых мною тваіх паэтычных твораў.

Аўтабіяграфія. У кожнага з нас яна, мабыць, і павінна быць самым галоўным творам-лёсам. У каго — напісаным, у каго — ненапісаным, але перажытым, асэнсаваным цераз уласны вопыт, яна і ёсць тое люстра, якое адно скажа, які ты чалавек.

У адной са сваіх лепшых паэм, што трывала ўвайшла ў творчы актыў беларускай паэзіі, ты свайго героя, над лёсам якога разважаеш, трывожышся ў самую трагічную эпоху нашай гісторыі, назваў не імем, а і найвышэйшым тытулам «Яго вялікасць». Арэол сучасніка табе ўбачыўся ўжо на касмічных вышынях, а сіла і ўлада яго сталіся настолькі бясконцыя, што і сам ён сумеўся ад сваіх заваёў і ад таго, што «зоры носам нюхае ракета».

Як і належыць паэту, ты высока сягаеш у сваіх развагах пра чалавека. У абсягу ўсёй гісторыі ён — і яго вялікасць, уладар, але ён жа — і нявольнік, раб.

Згасаў крывёй у пыле рабскі гнеў,
і нейк у думках, скораных знямогай,
распяў, сабе на ўцеху, раб і бога
прысніў, што мукі нават бог цярпеў.

З вопыту папярэднікаў, з уласных горкіх урокаў не раз і мы ўпэўніваліся, што багі, створаныя людзьмі, не цярпяць асаблівых мук, церпяць рабы. Аднак чалавек, няспынны і няўтольны, пачынаючы ад міфічных і казачных герояў, усё яшчэ шукае партнёраў-спаборнікаў, не роўных сабе, а заўсёды болей разумных, дзёрзкіх, смелых. Людская фантазія вымагае маштабаў, адпаведных найвялікшым, усё новым і новым адкрыццям. Нездарма ж мы і дагэтуль прагна ўслухоўваемся ў сенсацыйныя гіпотэзы аб жыцці на іншых планетах, аб магчымых нашых братах па розуму. І ўсё ж, ствараючы ідалаў, чалавек сам жа заўсёды развенчваў і знішчаў іх.

Дружа мой, я дзялюся з табою ўражаннямі і думкамі, выкліканымі не адной паэмай «Яго вялікасць», а паэмамі, што ўтварылі цэлы цыкл тваіх твораў, з'яднаных гэтай адной галоўнай ідэяй, агульным эмацыянальным настроем. Акрамя «Яго вялікасці», гэта — і «Маналог зямлі», і «Айкумена», дзе ўзрушанасць, устрывожанасць думкі дасягаюць у цябе вельмі высокага пафасу.

Тэарэтыкі паэзіі, спрачаючыся між сабою, і дагэтуль любяць спасылацца на неабвержны аўтарытэт Пушкіна, які калісьці выказаў рэзка супроцьлеглыя меркаванні, якой ёй, паэзіі, належыць быць: «паэзія, як ніводзін іншы жанр, патрабуе думак, думак і думак» і «паэзія, даруй госпадзі, павінна быць дурнаватай!».

У беларускай літаратуры Аляксей Русецкі адзін з самых інтэлектуальных паэтаў. Насычанасць твайго радка думкай падчас ставілася табе ў дакор. Цябе ўпікалі за разважлівасць, за рацыяналістычнасць. Як жа нам быць, Аляксей Сцяпанавіч, з другой парадай вялікага Пушкіна? Магчыма, тут менш за ўсё варта непакоіцца. Ва ўсе часы хапала, хапае і ў нашы дні паэтаў, што разумеюць вясёлы запавет не ў яго метафарычным, а ў літаральным сэнсе.

Сам жа вечна жывы класік, той, хто даваў сваім нашчадкам такія, здавалася б, несумяшчальныя парады, на прыкладзе ўласнай творчасці бліскуча сцвярджаў, што часам не варта абмінаць і не вельмі разумных аб'ектаў сваёй увагі. Як багатай жывой натуры, яму не было чужым нішто чалавечае: ні пакуты, ні вясёлая прыгода-забава, ні жартаўлівы каламбур, ні экспромт у альбом правінцыяльнай паненкі.

Для большасці чытачоў беларускай паэзіі Аляксей Русецкі ў асноўным — аўтар паэм, узрушаных, трывожных маналогаў аб лёсе планеты Зямля і яго вялікасці Чалавека.

Чалавек з вялікай літары, асоба — вось асяродак галоўных тваіх развагі, якія стымулююць самы шырокі абсяг думак і чытача, кожнага, хто сочыць за тваёй творчасцю.

Чалавек, асоба, індывідуальнасць расце, удасканальваецца, набываючы ўсё большае значэнне, пакуль жыве, творыць дзеля шчасця людзей, грамадства. Самае жахлівае, калі асоба ператвараецца ў абранніка-ідала, у рэлігійны культ, а людзі — у яго ахвяр, фанатыкаў і рабоў. Не магу не аддаць належнае грамадзянскай сталасці тваёй думкі, якую ты так адкрыта выказаў у паэме «Яго вялікасць», напісанай і надрукаванай чвэрць стагоддзя таму назад:

...Яшчэ гарэць нам доўга з году ў год;
і мы чакалі зноў ліхой часіны,
гатовыя супроць любых грымот
стаць з наймудрэйшым фронтам зноў адзіным.
Аб чым ужо ён трызніў уначы,
чаму ўзнаўляў ён прывід змоў і здрады —
ці ведаць нам?
А хто ж тады і чым
яго руку спыніць мог — сілу ўлады!
З праклёнам колькі крэслілі імён
у сэрцы мы сваім і на паперы...
Мы блізкім насцярожваліся верыць,
мы верылі ўсяму, што кажа ён.

Цэлая эпоха, названая «культам асобы», самая змрочная і неспрыяльная для выяўлення і раскрыцця духоўных сіл і здольнасцей асобы чалавека. Нядзіва, што спаралізаваныя страхам ахвяравання самім жыццём перад свяшчэнным алтаром культавага ідалішча яшчэ доўгія-доўгія гады мы ніяк не маглі ажыць душою. І самы востры дэфіцыт асобы чалавека не менш доўга адчуваўся і ў гады так званага застою, духоўнага спусташэння ў грамадстве, ды адчуваецца яшчэ і цяпер у сваіх многіх і самых разнастайных праявах.

Услед за тваімі развагамі шукаю адказу, даходзячы ажно да такога раптоўнага радаснага азарэння: а што, калі асоба-адзінка, нарэшце, страціла ўладу над людской супольнасцю, страціла ўсякае права вызначаць, загадваць, як яму жыць і распараджацца сваім лёсам? Ці не яны — адзінкі, асобы, тыраны і заваёўнікі, ідэалісты і авантурысты і былі вечнымі прычынамі драм і трагедый, катаклізмаў і катастроф, што на кавалкі рвалі жывое цела чалавецтва?

Асобы-адзінкі нібыта рухалі ўяўны грамадскі прагрэс, які часта ў сваёй сутнасці і быў няспыннай вайной эгаістычных амбіцый. Апафеоз апошняй перамогі, рубікон, да якога падышоў чалавек, можа стаць яго апошняй трагедыяй.

Як лёгка тут ухапіць нас з табою за руку артадоксам, дзяжурным ахоўнікам кананізаваных і забетаніраваных імі навечна догматаў веры! Ухапіць і абвінаваціць у бяскласавым падыходзе да гісторыі, тым больш — у так званым абстрактным гуманізме, ігнаруючы самую агульнагуманную аснову марксісцка-ленінскай навукі, сіла якой перш за ўсё ў тым, што яна мае значэнне не толькі для асобных класаў або дзяржаў, але і для ўсёй сусветнай супольнасці. Ніхто іншы, як Ленін, сцвярджаў, што інтарэсы грамадскага развіцця вышэй інтарэсаў любога класа. Ленінская канцэпцыя набывае асаблівае значэнне сягоння, калі сапраўды гаворка ідзе аб выжыванні чалавецтва. Вось чаму сягоння вышэйшым класавым інтарэсам для сацыялізму з'яўляецца ўратаванне цывілізацыі.

Хто яе ўратуе? Адзінкі — эгаістычныя авантурысты ці святыя праведнікі? Ні тыя, ні другія.

Як відно з усяго ходу падзей, самы важкі голас і сілу набывае людства, якое адно можа супроцьстаяць эгаізму адзінак. Знішчыць усё жывое на планеце Зямля ў імя чаго? Каб узяла верх догма або ідэя адной асобы — такой ахвяры ніколі не дапусціць, не можа дапусціць агульналюдскі розум...

Прызнаюся табе, дружа, што, перачытаўшы ўжо вядомыя мне паэмы, як ніколі абрадаваўся я тваёй сёлетняй кнізе «Хвала жыццю». Большасць вершаў, дагэтуль невядомых мне, сталіся нечаканасцю, адкрыццём іншага, новага Аляксея Русецкага, які ў свае семдзесят пяць дасягнуў, можа быць, сваёй найвышэйшай сталасці паэта-лірыка, што выдатна спалучыў яснасць рэальнай зямной думкі з пачуццём, засведчаным натуральнасцю перажытай праўды.

З блізкай і так зразумелай мне горкай іроніяй чытаю пачатак «Грамадзяніна Верша»:

Добры дзень, мой працавіты Верш,
як здароўе, дружа, як жывеш?
Тонкі вус твой русы пасівеў,
выцвіў твой скарынінскі берэт,
а пашаны быццам бы няма,
хіба жыў ляніва, жыў дарма,
і нідзе ўжо не відзён твой след,
актывіст былы насценгазет?

Як бы гэтым вось уступам пачынаеш ты размову аб самым запаветным, аб пройдзеным — ці так жыў, ці зрабіў што вартае для людзей, бо ў гэтым жа сэнс і прызначэнне абранай жыццёвай дарогі. Нядзіва, што з такой бескампраміснасцю, на грані духоўнага максімалізму і з такой дасканаласцю напісаны і «Дзівосы верша», і «Іх постаці», і «Пасланне спакойным паэтам».

На самай вострай душэўнай грані гучаць твае новыя вершы, сапраўды новыя па сваёй грамадскай сутнасці. І не толькі як водгукі на сучасныя падзеі і трывогі свету, але і на свае ўласныя. Ведаючы тваё асабістае гора, страту самага блізкага чалавека, не мог не скалануцца сэрцам, натрапіўшы вось на гэтыя ўсяго трынаццаць радкоў:

Начная цішыня звініць,
звініць няспынна мне ў самоце,
не рвецца на высокай ноце
яе пранізлівая ніць.

Знікае палахлівы сон,
зноў пазірае ў вочы гора,
і прабіваецца праз морак
прыблудны знекуль тэлезвон.

Пакута гэтая даўно,
о, як знаёма, як вядома!
Увечары ідзеш дадому,
на чорнае глядзіш акно...
Не ўспыхне болей мне яно.

Дарагі Алёша, як бы я хацеў не толькі пералічыць — пералічэнне нічога нікому не скажа, а перапісаць тут радок у радок усе вершы, якія так прывабілі мяне хараством думкі і дасканаласцю, дасягнуць якіх, ведаю, ой не так лёгка. Тут і абсалютная незалежнасць ад ужо вядомых традыцый, дзе па інерцыі самі лезуць у радок звычныя слыху рыфмы, эпітэты. Я думаю, што пераадоленню многіх умоўнасцей табе вельмі спрыяе твая даўняя чуйнасць да сучаснай лексікі, самы актыўны каэфіцыент якой заўсёды арганічна і натуральна ўваходзіў у кантэкст твайго радка.

Сам з першых спроб у вершаскладанні залежны ад уплыву народнай песні, я заўсёды дзівіўся твайму вопыту, вельмі адметнаму ад вопыту іншых. Ты адзін з нямногіх, каго нейкім чынам зусім абмінула залежнасць ад фальклорнай арнаментыкі. Сучасная жывая лексіка давала і дае твайму паэтычнаму радку, такому строгаму і ашчаднаму ў сродках, не толькі новыя фанетычныя фарбы, але часта і самі тэмы, і сюжэты. Сапраўды, стыль — гэта чалавек, як заўважыў яшчэ ў XVIII стагоддзі славуты французскі даследчык прыроды Жорж Бюфон. Таму, напэўна, твой вопыт, твой стыль — гэта і твая біяграфія, яе абсягі і далягляды, змалку, як у многіх з нас, вызначаныя вёскай, а ў тваім юнацтве настолькі раптам змененыя і пашыраныя, што толькі глядзі і набірайся ўражанняў: вучоба ў Маскве, праца па спецыяльнасці бактэрыёлага ў рэспубліках Сярэдняй Азіі, у Сібіры, а ў часе вайны — у Манголіі, у Кітаі, Японіі. Усё гэта, натуральна, не магло абмінуць старонак тваіх кніг.

Вось пераможны май 1945 года.

Зямля марнела б ад былых нягод,
каб не ўбірала сокі, фарбы мая,
як ён з глыбокіх зерневых дрымот
раллю зялёным пер'ем прабівае;
як на галлі са скручаных вузлоў
ён выпірае, шырыцца ў паветры,
дрыжыць празрыстым лісцем, бы святло
спіртовых, лёгкіх аганькоў на ветры...

Так перамог любімы твой дэвіз, два колеры бясконцага жыцця — зялёны і чырвоны! І будуць перамагаць заўсёды.

Мой даўні і верны друг, ты заўважаеш, што ў апошнія часы ўсё болей павялічваецца цікавасць да размовы вялікай аўдыторыі сам-насам з субяседнікам. Гэтаму навучыў нас наш самы актыўны штодзённы партнёр — тэлевізар. Але яго непасрэдным папярэднікам і канкурэнтам была і будзе кніга, быў аўтар з яго творам. З яго старонак, як цяпер з экрана Астанкіна, высвечвае кожнае яго слова, і сам аўтар увесь як на далоні відзён. Кожная наша кніга — наша Астанкіна, наша выпрабаванне і на адваротную сувязь і водгук. Вось і я, перачытаўшы твае кнігі, шлю табе гэты ліст у баравы, ужо зімовы лес, дзе ў свае юбілейныя дні ты пішаш новую паэму. Спадзяюся, што і яна будзе на вышыні ўжо створанага табой у нашай паэзіі.

Усе мы служым ёй, Паэзіі. Розныя па ўзросту, па характарах, па вопыту, усе роўныя перад ёю. Яна ж адна заўсёды вышэйшая за ўсіх нас. І толькі той, хто, ідучы да яе на запаветную споведзь, не можа ні ў чым пакрывіць душою, той і ёсць яе сапраўдны вернападданы.

Шчыра зычу табе творчага шчасця!

Васіль ВІТКА.

СТО РАДКОЎ ПАСЛЯ ПРЭМ'ЕРЫ

НЕАБХОДНЫ СЁННЯ

МЕРКАВАННЕ ГЛЕДАЧА

«Марутка» («Сны чырвонай Юліі») С. Алексіевіч. Рэжысёр — У. Караткевіч. Мастак — Л. Герлаван. Кампазітар — С. Бельцюкой.

Рэспубліканскі тэатр юнага гледача імя 50-годдзя камсамола Беларусі.

З кнігамі і спектаклямі па творах С. Алексіевіч я знаёма даўно. Новы спектакль ТЮГа «Марутка» паводле яе п'есы, таксама заснаваны на дакументальных сведчаннях людзей, якія перажылі вельмі складаны даваенны і пасляваенны час, і распавядае пра тое, як гэты час адбіўся на нас — дзецях і ўнуках тых, хто яго перажыў...

Зала захоплена развіццём дзеяння на сцэне. Асабліва ўражвае лёс і характар галоўнай гераіні — Юліі Паўлаўны, ролю якой выконвае Р. Маленчанка. Лёс яе трагічны... Мяне, гледача, ён літаральна ўзрушыў.

Узрушвае і ігра актрысы Л. Горцавай, якая выконвае ролю нявесткі Ірыны Канстанцінаўны. Сучасная жорсткая драпежніца бязлітасна патрабуе здаць пенсіянерку-свякруху ў дом пенсіянераў і робіць гэта не без абаяльнасці.

Муж Ірыны Канстанцінаўны — Акцябр, ролю якога выконвае А. Курловіч, — чалавек бязвольны і бесхарактарны... У «пошуках сябе» — маладая пара (А. Сідорчык і С. Навуменка). «За кулісамі» ёсць яшчэ адзін персанаж — Міша, былы муж Юліі Паўлаўны. З напружаннем чакаем мы яго з'яўлення на сцэне, але... Ён адмаўляецца ўбачыцца з жонкай і сынам...

«Марутка», Р. МАЛЕНЧАНКА (Юлія Паўлаўна) і Л. ГОРЦАВА (Ірына Канстанцінаўна).
Фота Ул. КРУКА.

Сведчанне таго, што малады глядач прыняў спектакль я адкрыццё, — цішыня ў глядзельнай зале ТЮГа, заўсёды шумнай і вясёлай. Падзеі на сцэне час ад часу перапыняліся апладысментамі.

Спектакль — адкрыццё! Гэта мы спазналі пад час абмеркавання з выказваннямі маці воіна, які загінуў у Афганістане, студэнтаў ВГІКА, пісьменнікаў А. Вольскага і С. Грахоўскага. Запамінаюцца словы, сказаныя С. Алексіевіч: «Усе мы з мінулага. Асноўная прычына тых трагічных падзей — страх, які ўвайшоў у нас генетычна».

Дык што гэта было? Масавы псіхоз? І ці ва ўсім вінаваты адзін Сталін? Як у кожнай сям'і магла працаваць машына страху?

Спектакль спрабуе аналізаваць прычыны. Спектакль — той дыялог, які трэба весці цяпер з маладым гледачом, каб разняволіць яго розум.

Але вось што мяне здзівіла: шмат хто з гаспадароў тэатра, беручы ўдзел у абмеркаванні, настолькі зняважліва ставіўся да гледачоў, што адзін з гасцей нават папрасіў: «Шаноўныя гаспадары, дайце ж выказацца!»

Пасля абмеркавання ў мяне засталося ўражанне, што я пабыла на трэцяй дзеі спектакля. Залу літаральна захліснулі нейкія дзіўныя непаразуменні (па ўсім, відаць, унутрытэатральныя і не сказаць, каб творчыя). Я, глядачка, адчула, што абмеркаванне вядзецца быццам і на тэму спектакля, але не пра сам спектакль...

Не буду сцвярджаць, што п'еса і сцэнічны твор — сама дасканаласць. Але першы прагляд паказаў, што такія спектаклі неабходны. Яны памагаюць разабрацца ў складаных пытаннях нашага мінулага. І не толькі маюць права на існаванне, а проста неабходны. І менавіта сёння.

Іна КАЗЛОВА,
настаўніца.

г. Мінск.

ПЕРАКЛАДЫ

«І ЎСЁ ГЭТА ЁСЦЬ МІР»

ВЕРШЫ АМЕРЫКАНСКІХ ПАЭТАЎ

Восенню 1984 года ў складзе дэлегацыі Беларусі на Генеральнай Асамблеі ААН на працягу амаль трох месяцаў давялося мне быць у Нью-Йорку. Шмат уражанняў і думак...

Ці ёсць у вялікім амерыканскім народзе духоўныя сілы, здольныя супрацьстаяць жорсткасці, сквапнасці, бездухоўнасці! Ці ёсць у ім сілы, здольныя вывесці са стану духоўнага, маральнага выраджэння, што навязвае сотням мільёнаў амерыканцаў усяго некалькі тысяч «тлустых» у імя новых мільёнаў ды мільярдаў!

Калі я прачытаў адну з апошніх амерыканскіх анталогій найбольш выдатных паэтычных твораў апошніх год, я зразумеў: такія сілы ў гэтай вялікай нацыі, на шчасце, ёсць. Маюцца яны, канечне, і ў палітыцы, і ў навуцы, і ў грамадскіх рухах і нават у галіне вялікага бізнесу, але найбольш у прагрэсіўным мастацтве. Менавіта тут залягаюць глыбінныя плыні яго духоўнай культуры, яго маральнага здароўя.

Прапаную чытачу нізку вершаў з сучаснай амерыканскай паэзіі.

Лявон ЯЎМЕНАЎ.

Джон Н. МОРРЫС

Мір

Дзіця нахілілася
Над аркушам паперы
З алоўкам у руцэ.
Відаць, малюе.
Ці ў роздуме пра тое,
Што намаляваць.
А мо яно піша?
Піша ці малюе...
Лета і сябе
На беразе
Сіняга мора...

Яно піша і малюе
Такое ж самае дзіця,
Нахіленае
Над аркушам паперы...
Дзіця, якое ўжо намалявала
І лета, і мора...
І ўсё гэта ёсць мір.
Мір — гэта тое,
Што яно піша,
Ці, можа быць, малюе.
Мір — гэта маляванне і пісьмо.
А можа, гэта дзіця?
Дзіця і лета, і мора?..

В. МЕРВІН

На захадзе сонца пасля дажджу

Не чуе хмара
Зямное скаргі.
Імгненне кожнае,
Што брама,
Якую нам з табой
Не адчыніць.

Куды б задумлівы
Ні крочыў,
Дажджу
Жывая ручаіна
Да сэрца дакранаецца
Майго.

Кладзецца цемра
Аглухлай ночы.
Усё — азяблае наўкола:
Не верацъ зоры
Адна
Адной...

Давід ВАГОНЕР

Словы

Вецер, птушкі і дрэвы,
Вада, шкло і святло:
Што б я ні пісаў,
Год за годам
Гэтыя словы
Лятуць ізноў у свет.

У маім доме
Шмат паверхаў,
Як лугоў ля рэчак,
Як ветру вольнага
У жытнім полі,
Ці думак у галаве,
Што як гнёзды на веццi —
Каб можна было забыцца...

Сюды я бяру
Святло, што б'ецца
Аб глыжы даўніны,
Вецер, што блазнуе
З хвалямі мора,
Высокія травы,
Што свіцяцца між дрэў,—
І нібы ў вырай
Выпускаю
Заўсёды юныя
Старыя словы.

Марк Ван ДОРЭН

●

Марудна прыходзіць
Мудрасць:
Залаты пыл апоўдні
Дзесьці між сонцам і мглою.
Часам гэтакі блізкі,
Што магу да яго
Дакрануцца.
Рана ў свеце
Ці позна,
Ён заўсёды струменіць
У мроку...

Млечным шляхам
На доўгія мілі
Расхінуўся,
Плыве па бяссмерці
Дыван залаты.
Не малы й не вялікі.
Але я магу
Расцягнуцца на ім
Паміж зямлёю і небам
І ўведаць тое,
Чаго ніхто не знаў
Да мяне.

І тады я ўсім раскажу
Гэтак добра, як змагу,
Пра таямніцу
Нашага дзівоснага кутка:
Павуцінка жыцця —
Старая і грацыёзная,
Яна гэткая доўгая,
Што яе хопіць
Агарнуць сусвет,
Але яна
Такая
Тоненькая!..

Д. ДАВІ

Восень у мроях

У нашым каханні
Ёсць шолахі і трымценне
Восені —
Апошняе празрыстае адзенне...
Скінем яго?!
Скінь яго...
З бярэзіны струменіць
Золата.
Мы — дрэвы,
Што скідваюць
Лістоту.
Мы старэем...

Няма больш часу
Марудзіць.
І хоць мы адкладваем
Напотым
Нараджэнне дзяцей,
Наша восень — сёння.
Аддай мне сваю цеплыню,
Аддай мне сваё каханне!?
У позню шлюбную ноч
Трымцелі
Колеры восені.

Грэг КУЗМА

Паэзія

Старыя формы,
Падобныя на пустыя гнёзды.
Яны пераўтвараюцца ў домікі
Пасля таго,
Як іх заселяць.
Толькі мала якія птушкі
Могуць залящець туды,
А галоўнае
Вылецець адтуль...
Потым у свет нясуцца гукі.
Здавалася б,
Адны і тыя ж...
Але жыхары домікаў
Прапускаюць іх
Праз сэрцы. —
І яны існуюць
Кожны на свой манер.
Менавіта тады
Мы пачынаем
Уважліва прыслухоўвацца
Да галасоў.
І чутны яны
Усяму свету.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Пісьменнік едзе за мяжу...

«Круглы стол» «Слова — дружбы і праўды вястун: творчыя вынікі замежных паездак — паэзія і публіцыстыка» быў арганізаваны Саюзам пісьменнікаў сумесна з Таварыствам дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі.

Такая тэма выбрана невыпадкова. Беларускія літаратары даўно выязджаюць за мяжу як у складзе афіцыйных дэлегацый, прымаючы ўдзел у рабоце чарговых сесій Генеральнай Асамблеі ААН, так і па лініі Таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі, па камандзіроўках СП. Калі акінуць вокам плён гэтых камандзіровак, дык можна назваць нямала твораў, што трывала прапісаліся ў літаратуры. Найперш — паэтычныя цыклы і падборкі, а таксама пісьменніцкая публіцыстыка.

На гэтым і засяродзіў увагу прысутных, адкрываючы пасяджэнне «круглага стала», сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР **В. Зуёнак.** Ён падкрэсліў, што падобныя паездкі для літаратараў павінны стаць традыцыйнымі і праводзіцца часцей, бо шмат даюць назіранняў, падказваюць новыя тэмы, актывізуюць публіцыстычную дзейнасць.

З гэтай думкай пагадзіўся і **Максім Танк.** Ён закрануў і іншыя аспекты праблемы. Зразумела, зазначыў народны паэт, паездкі ў складзе афіцыйных дэлегацый карысныя, але асаблівы плён дае працяглае знаходжанне літаратара ў іншай краіне. У якасці прыкладу ён спаслаўся на гісторыю ўзнікнення «Іранскага дзённіка» П. Панчанкі. М. Танк гаварыў і аб плённасці асабістых кантактаў літаратараў розных краін, што таксама садзейнічае тэматычнаму пашырэнню літаратуры, узаемаўзбагачэнню нацыянальных літаратур.

Н. Гілевіч, называючы «Іранскі дзённік» П. Панчанкі, эсэістыку Я. Брыля, што з'явілася вынікам паездкі аўтара ў Індыю і стала гонарам нашай літаратуры; прыгадваючы творы М. Лынькова, М. Лужаніна, Г. Бураўкіна, Р. Барадуліна, К. Кірэенкі, В. Карамазава і іншых пісьменнікаў, падкрэсліў, што за рэдкім выключэннем паездка за мяжу не толькі не застаецца без следу. але часам пакідае і вельмі значны след. Асаблівая аддача назіраецца тады, калі едзе за мяжу літаратар сацыяльна актыўны, паграмадзянску настроены. Разам з тым, Н. Гілевіч з трывогай канстатаваў, што, на жаль, на замежным матэрыяле вельмі мала пішацца кніг для дзяцей і моладзі. Можна назваць хіба што творы В. Вольскага, Г. Васілеўскай, прыгадаць раман «Амок» Я. Маўра, некаторыя яго апавяданні. Аўтар іх хоць і не выязджаў у іншыя краіны, але дзякуючы свайму таленту, эрудыцыі здолеў расказаць пра жыццё ў іх праўдзіва і пераканаўча, быццам неаднойчы там бываў. Калі б у нас пабольшала такіх кніг для дзяцей і моладзі, развіваў сваю думку Н. Гілевіч далей, мы толькі б выйгралі ў справе выхавання падрастаючага пакалення, перш за ўсё ў справе інтэрнацыянальнага выхавання. Праўда, працягваў прамоўца, нельга не сказаць, што поруч з цікавымі, значнымі творамі на замежным матэрыяле часам з'яўляюцца і павярхоўна напісаныя, пазбаўленыя праблемнага аналізу. У падобных публікацыях няма філасофіі, заглыбленасці, а яшчэ — прывязанасці матэрыялу да нашага паўсядзённага жыцця, да гісторыі беларускага народа.

На думку **Янкі Брыля,** замежнымі паездкамі неабходна «лячыць» моладзь ад сляпога захаплення ўсім зарубежным, ад нізкапаклонства перад Захадам. Пісьменнік прыгадаў свае ўражанні ад падарожжаў з М. Танкам вакол Еўропы, з П. Панчанкам у Канаду і Польшчу... Паездкі такія, зазначыў Я. Брыль, вельмі карысныя, бо пашыраюць кругагляд, прымушаюць іншымі вачыма глядзець на жыццё ў замежных краінах. Пазнаванне свету, якое адбываецца пад час іх, пазбаўляе наіўнасці, пашырае кругагляд. Гаворачы пра мастацкія вартасці твораў, што з'яўляюцца пасля такіх камандзіровак, прамоўца адзначаў і павярхоўнасць, трафарэтнасць асобных публікацый. У сваім выступленні Я. Брыль закрануў і праблему забеспячэння беларускімі кнігамі, іншымі выданнямі тых, хто за мяжой вывучае беларускую мову і літаратуру. Найперш ён звярнуў увагу на становішча, якое склалася на Беласточчыне. Там працуюць беларускія школы, ліцэі, і Таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі магло б пасадзейнічаць, каб туды пасылаліся кнігі, падручнікі.

Пісьменнікі павінны выязджаць за мяжу часцей, у гэтым сумнення быць не можа, але, як зазначыў **В. Карамазаў,** куды лепш было, калі б такія паездкі сталі больш рэгулярнымі. Што датычыць творчай аддачы, то паездкі даюць шмат тады, калі ў іх прымаюць удзел людзі неабыякавыя, здольныя ўбачыць і адчуць найбольш істотнае і характэрнае ў жыцці іншых краін, іншых народаў. Увогуле праца над творамі, што з'яўляюцца пасля паездак, сказаў В. Карамазаў, патрабуе вялікай унутранай душэўнай работы. Толькі ў такім разе яны маюць права на жыццё.

Дзелячыся ўражаннямі ад наведвання Злучаных Штатаў Амерыкі, **У. Карызна** закрануў і такое пытанне, як пачуццё савецкай годнасці тых, хто выязджае за мяжу, адзначаў, што сляпое захапленне ўсім замежным, што дае знаць у некаторых творах, павінна саступіць месца цвярозым ацэнкам чужога жыцця.

Перабудова, якая працягваецца ў жыцці савецкага грамадства, сказаў **П. Макаль,** павінна закрануць і такую сферу, як паездкі пісьменнікаў за мяжу. У Саюзе пісьменнікаў СССР ёсць замежная камісія, у некаторых саюзных рэспубліках таксама створана нешта падобнае. Добра было б, каб такая камісія была створана і ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі.

В. Рагойша зазначыў, што нямала даюць паездкі за мяжу не толькі празаікам і паэтам, але і літаратуразнаўцам, гісторыкам літаратуры. Ён спаслаўся, у прыватнасці, на паездку ў Англію — А. Мальдзіса, пасля якой з'явіліся цікавыя публікацыі.

Як і некаторыя іншыя прамоўцы, **В. Нікіфаровіч** прапанаваў актывізаваць дзейнасць Таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі па забеспячэнню замежных перакладчыкаў з беларускай мовы неабходнай літаратурай, перыядычнымі выданнямі.

Рэферэнт па кнігаабмену Таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі **Л. Каравайка** расказаў аб мерах, якія прымаюцца таварыствам у гэтым кірунку, гаварыў аб сваіх сустрэчах з суайчыннікамі за мяжой.

Вынікі гаворкі падвёў В. Зуёнак.

Наш кар.

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ» № 11

Адкрывае нумар артыкул Я. Бабосава «Рэвалюцыі духоўныя здабыткі».

Гісторыка-рэвалюцыйнай тэматыцы ў беларускім мастацтве прысвечаны матэрыялы У. Рынкевіча («Сцвярджаючы нацыянальную своеасаблівасць»), Р. Смольскага («Нараджэнне новага свету»), Н. Фральцовай («Да высокай праўды»).

Аб ролі кінамастацтва ў фарміраванні палітычных поглядаў і грамадзянскай пазіцыі асобы разважаюць У. Мацвееў і Ю. Новікаў («Выхоўваць патрыёта, грамадзяніна»). Вобраз камуніста ў беларускім кіно раскрывае Е. Бондарава («Вера ім крылы давала»).

Пра беларускі палітычны плакат, супрацоўніцтва калектываў мастацкай самадзейнасці БССР і ГДР, пра тэатралізаванае прадстаўленне, мастацкае афармленне кніг беларускага першадрукара, пра народнага майстра аплікацыі расказваюць А. Атраховіч («Плакат-змагар»), А. Рэзнік («Шляхамі дружбы»), Д. Падбярэзкі («Свята стартавала ў Мінску»), Я. Неміроўскі («Тыпаграфіка скарынаўскіх выданняў»), Я. Сахута («Сонечныя ўзоры»).

Тэатральнаму, музычнаму і мастацкаму жыццю прысвечаны публікацыі Г. Коласа («Паэзія і проза сцэны»), А. Байкалава («У люстэрку трыенале»), Г. Ермачэнкава («На новым этапе»), Р. Аладавай («Опера буйным планам»), А. Ціхановіч («...Будзе песня!»).

Пра дзеячаў беларускай культуры пішуць В. Сіэко («Сакрэты Рыгора Шырмы»), П. Васілеўскі («Кроплі зорнага дажджу»), Т. Салаўёва («Саюз творчасці, таленту, майстэрства»),

Ёсць «Старонкі календара» і «Хроніка мастацкага жыцця».

ПА ЗАКОНАХ ІНТЭРНАЦЫЯНАЛІЗМУ

Піша паэт паэту...

Змешчана ў «Братэрстве»-87

Інтэрнацыянальнае і нацыянальнае. Як многа сёння мы гаворым пра гэта! Здаецца, яшчэ са школы ведаем, што да агульначалавечага можна прыйсці толькі праз нацыянальнае. І ўсё ж...

На працягу стагоддзяў дружба паміж народамі вызначалася канкрэтнымі справамі, а не гучнымі словамі. І сапраўдным інтэрнацыяналістам можна назваць, напрыклад, і класіка армянскай літаратуры Саят-Наву, які яшчэ ў XVIII стагоддзі працаваў на ніве не толькі армянскай, але і грузінскай, і азербайджанскай культур.

«Сапраўдны інтэрнацыяналізм сваёй перадумовай мае павагу аднаго народа да другога і абарону яго. Тады чалавек, які сустрэне другога, будзе радавацца і захапляцца прыгажосцю і талентам яго». Гэтыя словы вядомага латышскага паэта Яніса Петэрса прыгадаліся мне, калі чытала невялікую публікацыю ў літаратурным зборніку «Братэрства-87». Гэта нататкі-ўспаміны народнага паэта Беларусі Пімена Панчанкі пра яго «дарагіх сяброў, якіх ужо няма сярод нас, пра трох народных паэтаў Латвіі: пра Яна Судрабкална, Мірдзу Кемпе і Ояра Вацыецiса».

Расказваючы пра «моцнага, плячыстага, спакойнага, сапраўднага латышскага стралка» Яна Судрабкална, П. Панчанка вылучае ў яго, акрамя вялікага таленту і шырокай эрудыцыі, яшчэ адну вельмі прывабную рысу: «абсалютную адсутнасць нацыянальнай абмежаванасці».

Нацыянальная абмежаванасць адсутнічае і ў аднаго з самых нацыянальных паэтаў сучаснай Беларусі — П. Панчанкі. І менавіта таму з такой любоўю і захапленнем, з такой чалавечай павагай і разуменнем можа гаварыць ён, сапраўдны інтэрнацыяналіст, беларус, пра сваіх незабыўных латышскіх сяброў. Ёсць нешта сімвалічнае, што літаратура братняй Латвіі паўстае перад намі ва ўспамінах П. Панчанкі ў вобразах інтэлігентнага і мудрага Яна Судрабкална, па-жаночаму далікатнай і імпульсіўнай Мірдзы Кемпе і маладога Ояра Вацыецiса, «паэта з геніяльнымі задаткамі».

«Дарагі Пімен, а якая вясна ідзе,..—пісаў Ояр Вацыецiс у адным са сваіх лістоў да Панчанкі.— Дні тры ў нас моцна раставала, сёння — вясновая завея. У нас гэтую завею называюць «жаўруковай завеяй». Добра, праўда? Гэта завея, якую ўжо бачаць і ў якой мерзнуць жаўрукі». Пісаў, нібы прадчуваючы ўласны лёс, бо і сам ён быў тым жаўранкам—як і кожны сапраўдны паэт,—якому не знесці халодную завею.

Лісты латышскіх сяброў, якія арганічна ўліліся ў плынь успамінаў П. Панчанкі, распавядаюць не толькі пра іх лёс і творчыя памкненні, пра іх любоў і зацікаўленасць Беларуссю і нашай літаратурай, яны ў нейкай ступені дапамагаюць яшчэ і лепш зразумець асобу і паэзію самога П. Панчанкі.

«Твае вершы такія ж, як ты сам: у іх гучыць твая глыбокая сардэчнасць, душэўная мяккасць і разам з тым ёсць у іх нешта непахіснае, таксама твая тонкая іронія, своеасаблівы сонечны гумар... І калі ты плачаш, Пімен, дык нагадваеш анёла. Так добра, што чалавек харошы! Гэтак мала добрых людзей». Гэта радкі з ліста Мірдзы Кемпе. Так мог напісаць толькі паэт, да таго ж сапраўдны паэт і сапраўдны сябра.

І яшчэ... «Ваша пісьмо прывяло мяне ў доўгачасовае захапленне. І зразумейце, дарагі Пімен, што не з-за кампліментаў (калі ўжо зусім даверліва, дык з-за іх толькі ледзь-ледзь). Кранула тое, што я Вас паважаю, дужа сімпатызую Вам, у Вас нейкая д'ябальская, што горне да сябе, нейкая рыса незразумела прыцягальная». Гэта гаворыць паэт, «чарнявы, прыгожы, хуткавокі і нейкі загадкавы» Ояр Вацыецiс.

Як добра, што, падпераЗаныя сіняй Даўгавай-Дзвіной, нашы рэспублікі Беларусь і Латвія нясуць праз вякі агонь нашага братэрства, нашай гістарычнай памяці. І як добра, што падтрымліваюць яго выдатныя паэты Беларусі і Латвіі. Гэта сапраўдны інтэрнацыяналізм, які рэалізуецца ў канкрэтных справах.

Галіна ТЫЧКО.

ПАХОДНЯ АБУДЖАНАЙ ПАМЯЦІ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 5).

у аўтара быў вельмі дарэчы, калі ўлічыць тадышнія спробы афіцыйнай навукі і публіцыстыкі выдаць Скарыну за «истинно русского» першадрукара і падначаліць ягоны аўтарытэт палітычнаму курсу на русіфікацыю беларускага насельніцтва. (Так, папячыцель Віленскай вучэбнай акругі, адзін з ідэолагаў русіфікатарскай палітыкі, «русского дела» царызму ў Паўночна-заходнім краі І. Карнілаў у 1869 г. пісаў з нагоды набыцця Віленскім музеем скарынаўскага «Апостала»: «Трэба, каб выстаўленыя ў вітрынах старадрукі служылі наглядным сведчаннем некалішняга панавання рускай асветы ў мясцовым краі» і што менавіта кніга Скарыны павінна «даказаць і старшынства, і сілу рускай цывілізацыі ў заходніх губернях»).

На жаль, аўтар «Кароткай гісторыі» не пазбег сацыяльнай ідэалізацыі мінулага, класава памылковых трактовак гістарычнага працэсу, яго рэальных супярэчнасцей. І ўсё ж гэта была першая папулярная «Гісторыя» беларуса аб Беларусі, аб краіне, якую тэндэнцыйная польская ці руская гістарыяграфія разглядала як уласную «перыферыйную» частку гісторыі Польшчы альбо Расіі.

Такая «Гісторыя Беларусі» сярод тагачаснага беларускага грамадства не магла не знайсці ўдзячнага чытача. Такім чытачом аказаўся і Янка Купала; — ён прысвяціў аўтару «Гісторыі» верш «Дудар», надрукаваны ў «Нашай Ніве» (1910, № 40).

Кніга мела яшчэ адну прымету. Яе жыццесцвярджальны пафас, зачэрпнуты з мінулых вякоў, ускосна быў скіраваны супраць змрочнай дарэвалюцыйнай рэчаіснасці і ёю абумоўленага некалі занадта нігілістычнага погляду на мінулае беларускага народа сярод саміх удзельнікаў вызваленчага руху. Вострыя душэўныя пакуты адольвалі праз гэта песімістычнае пачуццё маладога крытыка Сяргея Палуяна, якому нацыянальная гісторыя ўяўлялася суцэльнай шэрай плямай, без «ніводнага яскравага пункта». Можна калі не падтрымаць, то, прынамсі, зразумець і той балюча-безнадзейны папрок, што пад адрасам суайчыннікаў прашапталі прадсмяротныя вусны Палуяна: «Мы былі заўсёды толькі рабы».

Першая «Гісторыя» беларусаў узрушала, акрыляла сяброў. І, зразумела, раздражняла ворагаў — далакопаў беларушчыны з чарнасоценнага стану. Ананімны крытык з афіцыёзных «Окраин России» атакаваў беларускага аўтара менавіта за акцэнтацыю старадаўняга беларускага пісьменства, паколькі ніякай беларускай мовы, паводле крытыка-шавініста, у мінулым ніколі не існавала. Не мог чарнасоценец дараваць аўтару брак лакейскай угодлівасці перад расійскімі самадзержцамі. «Тут не найдете портретов ни императора Александра II, ни графа П. Н. Муравьева, ни митрополита Иосифа Семашки». Што ж, далакопаў беларускага народа старонкі «Гісторыі» не ўшанавалі. На месцы цароў і царскіх саноўнікаў былі тут іншыя, новыя аблічча — патрыёты сыноў Беларусі: Дуніна-Марцінкевіча, Багушэвіча, Янкі Лучыны, тых, хто ўвасабляў духоўнае ўваскрашэнне забранай і скалечанай Радзімы.

Амаль адначасна з першай беларускай «Гісторыяй» выходзіць з друку «Беларуская бібліяграфія» Р. Зямкевіча, дзе было прадстаўлена каля 80 старадрукаў XVI—XVIII стст., ад Біблii скарынаўскага перакладу — да «Казанняў», выдадзеных за кошт Францішка Чарнецкага ў Луцку (1798). Праўда, бібліёграф-аматар, відаць, па недасведчанасці перастараўся і залічыў, не ўдакладняючы, да ліку беларускіх шэраг царкоўнаславянскіх, украінскіх альбо ўкраінска-беларускіх выданняў (Астрожская Біблія І. Фёдарава, кнігі Г. Сматрыцкага, К. Транквіліёна, І. Галятоўскага, З. Капысценскага, П. Магілы, Л. Барановіча). Далёкая ад дасканаласці праца Зямкевіча і з боку іншых навукова-бібліяграфічных патрабаванняў. Але ў галоўным публікацыя была беззаганнай: яна ўзнаўляла і ажыўляла панарамную, «паімённую» карціну нацыянальнай кніжнай спадчыны, вартай вывучэння і ўзбагачэння. Скарына, Будны, Кавячынскі, Крышкоўскі, Хадкевіч, Цяпінскі, Мамонічы, Гарабурда, Зізаній, Сматрыцкі, Карповіч, Мужыноўскі... Прозвішчамі слынных продкаў адказвала Беларусь на пытанне пра свой культурна-гістарычны радавод, адкрываючы свету сваё мінулае, пераадольваючы заадно і ўласны «гістарычны» нігілізм. «Бібліяграфія» Зямкевіча была надрукавана ў Календары «Нашай Нівы» на 1910 г., што, як і газета, шырока разыходзіўся па вёсках і мястэчках Беларусі і нават за яе межамі.

Годам раней «Наша Ніва» (1909, № 39) змяшчае спецыяльны артыкул пра Скарыну — «Калі друкавалася першая беларуская «Біблія»?» Публікацыя без подпісу, на думку даследчыкаў, належала С. Палуяну. У артыкуле пададзены кароценькія біяграфічныя звесткі пра першадрукара, яго асветніцкі подзвіг азначаны на паказе тагачаснага культурнага развіцця Чэхіі, Украіны, Літвы, Польшчы, Латвіі. Наогул беларускі першадрукар успрымаўся публіцыстамі «Нашай Нівы», як сімвал даўніх творчых сувязей беларусаў з рускім, украінскім, чэшскім, польскім, літоўскім народамі. І ў гэтым сэнсе вопыт мінулага закліканы быў дапамагчы ўзаемадзеянню з братнімі народамі на новым гістарычным этапе, лепшаму спалучэнню нацыянальных і агульначалавечых задач маладой беларускай літаратуры.

З вопыту мінулага выносіла айчынная думка, маладая беларуская інтэлігенцыя скарынаўскія ўрокі грамадскага падзвіжніцтва, пераадольвання сацыяльнай ізаляванасці ад народных патрэб. «Гістарычныя варункі нашага народа,— чытаем у артыкуле з Календара «Нашай Нівы» за 1914 год, — зложыліся так, што, гонячыся за прывілеямі і магнацкай ласкай, пакінула нас наша інтэлігенцыя, гарады таксама страцілі наш, беларускі характар, але беларус заняў зямлю, ён і ёсць той «народ», у каторага ў руках сіла, з мазаля каторага корміцца і горад, і двор, і інтэлігенцыя». Можна папракнуць аўтара за завужанае, «асяляненае» разуменне народа, бо жыццё рухалася, як раней паказала Цётка слыннай «Прысягай над крывавымі разорамі», мазалём і селяніна, і рабочага, і салдата, высілкамі ўсяго эксплуатуемага люду.

Айчынная кніжная традыцыя адыграла не апошнюю ролю ў канчатковым выбары адроджаным беларускім друкам адзінага, пасля паралельнага карыстання «гражданкай» і «лацінкай», шрыфту. У дыскусіі па гэтым пытанні, праведзенай «Нашай Нівай» у 1912 г., важкае слова ў падтрымку кірылічнага шрыфту сказаў Янка Купала. Вопытам мінулага ўзмацняў паэт аргументы на карысць вяртання да літараў, «якімі суджана было друкавацца першай беларускай свецкай кніжцы — Статуту Літоўскаму».

Нельга прамінуць краязнаўча-арганізатарскай працы беларускай газеты. У сабранай пры рэдакцыі «Нашай Нівы» калекцыі Луцкевіча знаходзіліся унікальныя старадрукі — «Трыедзь каляровая» Швайпольта Фіеля (1491), частка (70 старонак) Біблii Скарыны, Статут Вялікага княства Літоўскага (1588), Вучыцельскае евангелле (1618) і іншыя. Калекцыя склала аснову першага грамадскага Беларускага музея ў Вільні (1921—1941 гг.). З набыткамі-памяткамі непасрэдна знаёміліся Янка Купала, М. Багдановіч, З. Бядуля, Ц. Гартны, К. Буйло, М. Гарэцкі, Я. Драздовіч, пазней, у 20—30-я гады — П. Сергіевіч, Максім Танк, М. Машара, Л. Геніюш; усе яны прама ці апасродкавана звярталіся да скарынаўскай тэмы, гістарычна - духоўнай спадчыны народа.

Вядома таксама аб намаганнях нашаніўскіх дзеячаў заснаваць навуковае таварыства імя Францішка Скарыны, запісацца да якога і падрыхтаваць жыццеапісанне першадрукара выказаў гатоўнасць М. Багдановіч у лісце да рэдакцыі «Нашай Нівы» ад 21 кастрычніка 1913 г. Тут жа, у нашаніўскім асяроддзі, сумесна з выдавецкай суполкай «Загляне сонца...» выдаецца (не пазней 1915 г.) паштоўка «Доктар Францішак Скарына» ў гонар 400-годдзя беларускага друку. На адной з такіх паштовак-цыдулак, як іх тады называлі, сакратар «Нашай Нівы» пісаў Язэпу Драздовічу на станцыю Лужкі, на Віцебшчыну 30 мая 1915 г.: «Даражэнькі паночку, ...ці не ўзяліся б Вы нарысаваць у вялікім фармаце партрэт Ф. Скарыны з гэтай цыдулькі?» Магчыма Драздовіч і стаў выканаўцам унікальнага, добравядомага сёння малюнкавага вобраза беларускага першадрукара — мастацкай работы дасюль невядомага аўтара? Прыкладна ў тым самым часе Драздовіч вылепіў з гіпсу партрэт першадрукара і падараваў беларускай кнігарні ў Полацку, якую па даручэнню «Нашай Нівы» вяла К. Буйло. Скарынаўскі вобраз будзе спадарожнічаць Язэпу Драздовічу праз усё жыццё, натхняючы «вечнага вандроўніка» на пошукі вялікай мастацкай праўды аб беларускім народзе, яго слаўным мінулым (жывапісны цыкл «Скарыніяна», рукапіс незавершанай паэмы «Трызна мінуўшчыны» і інш.).

Першая сусветная вайна запаволіла, але не спыніла скарыназнаўчай працы беларускіх асветнікаў. У 1915 г. перастае выходзіць «Наша Ніва». Аднак скарынаўская тэма найшла працяг на старонках наступных беларускіх газет — «Гоман», «Вольная Беларусь», што незадоўга перад Кастрычніцкай рэвалюцыяй выходзілі ў Вільні і Мінску. «Вольная Беларусь» 8 жніўня 1917 г. выйшла з буйным, праз усю першую паласу загалоўкам: «400-лецце беларускага друку. 1517—1917». Юбілейная дата разглядалася як вялікае народнае свята ў гонар пачынальніка — Скарыны, чыё творчае падзвіжніцтва азначала «эпоху ў культурным жыцці» народа. У гэтым жа юбілейным выпуску з артыкулам «Доктар Францыск Скарына» выступіў М. Гарэцкі, дзе падаў сціслае змястоўнае апісанне жыцця і творчасці першадрукара, народнага асветніка-гуманіста. Гарэцкі, параўнаўшы лексіку Скарыны з сучаснай беларускай мовай, звярнуў увагу на мноства роднасных слоў, якія «праз чатыры вякі ані каліўца не змяніліся». М. Гарэцкі па сутнасці першым у дакастрычніцкім мова-літаратуразнаўстве паставіў пытанне аб моўнай пераемнасці ў айчынным пісьменстве, якое ў той час недаацэньвалася і ў пэўным сэнсе недаацэньваецца да нашых дзён (Гл.: Садоўскі П. Час одуму. «Полымя», 1986, № 5). У тым самым нумары Р. Зямкевіч разглядзеў значэнне Скарыны для далейшых лёсаў айчыннай культуры, для развіцця беларуска-рускага творчага пабрацімства (Пётр Мсціславец, Лаўрэн Зізаній, Сімяон Полацкі, Гальяш Капіеўскі). «Народ з гэткім мінулым не прападзе»,— падагульвала «юбілейныя» разважанні аб Скарыне «Вольная Беларусь».

Тады ж, у сувязі з юбілеем, выказваліся і практычныя прапановы па ўвекавечанні імя і творчай спадчыны Францішка Скарыны: перавыдаць кнігі першадрукара, узвесці ў Полацку помнік, стварыць Беларускую гістарычную бібліятэку імя Скарыны, дзе сабраць старадрукі, рукапісныя кнігі, старадаўнія акты і г. д. Робіцца спроба па арганізацыі навуковага таварыства імя Ф. Скарыны, аб чым сведчыць і знойдзеная намі ў віленскіх архівах друкаваная «Абвестка» — фірменны знак таварыства; чыняцца крокі па выданні «юбілейнага» «скарынаўскага» календара; выказваецца ідэя аб падрыхтоўцы біяграфічнага слоўніка дзеячаў беларускай культуры, першую старонку якога адкрывала б прозвішча слыннага Палачаніна (ЦНБ АН ЛітССР, аддзел рукапісаў, ф. 21-843, л. 1).

ТВОРЧАЯ РЭКАНСТРУКЦЫЯ нацыянальнай гісторыі, культурнай спадчыны, праведзеная «Нашай Нівай», дэмакратычнай публіцыстыкай, аказала станоўчы ўплыў на абуджэнне гістарычнай памяці, усяе нацыянальнай свядомасці народа. Дасюль безасабовы «тутэйшы» беларус, жыхар «забранага краю» пачынаў паволі пазнаваць сябе самога, угледацца ў сваё сапраўднае аблічча, замаляванае і запэцканае тэндэнцыйна-каланіялісцкімі фарбамі буржуазнай літаратуры. Гістарычная свядомасць побач з іншымі сацыяльна-палітычнымі і эстэтычнымі чыннікамі насычала творчую атмасферу маладой беларускай літаратуры, спрыяла варункам, «экалогіі» яе самаразвіцця. Яна, свядомасць, адначасна азначала пэўную ўмоўную мяжу, што дзяліла і злучала — у літаратурна-творчым сэнсе — Старую Беларусь і Беларусь Маладую. Яднала ўсе тры часова-гістарычныя вымярэнні — мінулае, сучаснае, будучае ў адно суцэльна-дынамічнае, вечна рухомае дзеянне народа, як неад'емную перадумову яго паў-

накроўнага развіцця, зарука неўміручасці.

Духоўнае суладдзе, «узаемадзеянне» абедзвюх Беларусяў — «старой» і «маладой», апетае Купалавай лірай, іншымі майстрамі роднага слова, складае вельмі цікавую, на нашу думку, дасюль уважліва не прачытаную старонку нашай дакастрычніцкай літаратуры. Неабходна было прывесці і літаратура прыводзіла ў рух новыя, дрымотныя ў глыбокіх сховішчах духоўныя рэсурсы, каб беларускі, «мужыцкі» народ убачыў свае багатыя скарбы, адчуў за сабой маральную сілу, моцны «гістарычны» тыл, і, значыць, паверыў ва ўласнае гістарычнае прызначэнне, адчуў, нарэшце, здольным «сцвердзіць сябе, сваю самастойнасць і самабытнасць» (С. Андраюк). Справа вельмі пачэсная і вельмі нялёгкая, падуладная натурам магутнага, сапраўды прарочага духу.

Гуртаванню вызваленчых сіл падначалена ў Купалы і мастацка-вобразнае асэнсаванне нацыянальнага мінулага, гарачым пульсаваннем якога прасякнуты не адзін раманізаваны твор песняра. Пазней, у разняволенай, Савецкай Беларусі аўтар «Жалейкі» дасць паэтычна-абагульненае тлумачэнне сваёй тытанічна-прарочай рабоце:

Я бараніў твой дух ад плесні,
Аб думцы шчыра твайй дбаў.
І паўтараю водклік песняў,
Што прадзед ветрамі складаў.

Купала добра ведаў долю свайго народа з яе ўзлётамі і спадамі, светлымі і пакутнымі бакамі. Бібліятэкар па жыццёвым вопыце (праца ў віленскай бібліятэцы Б. Л. Даніловіча ў 1908 г.), заўзяты кнігалюб, не мог Янка Купала непасрэдна не пазнаёміцца з першадрукамі Скарыны, балазе гэтаму спрыяла «нашаніўскае» творчае асяроддзе Вільні, а затым Пецярбурга. «У нас,— успамінала ў 1962 г. К. Буйло,— была моцная сувязь з рэдакцыяй «Нашай Нівы», дзе тады працавалі Янка Купала, Бядуля... куды вельмі часта прыходзіла Цётка... Мы чыталі Статут Літоўскі на беларускай мове, творы Скарыны і другія антыкварныя выданні...»

Словам, падручнікам самаадукацыі, першакрыніцай гістарызму рамантычнай паэзіі Купалы, служылі перадусім рэальныя падзеі, імёны, што напаўнялі шматвяковую біяграфію народа. Старонкі гэтай біяграфіі месцамі забытай, месцамі скажонай «усходнімі» ці «заходнімі» вучонымі, узнаўляў і ўслаўляў паэт-летапісец, уваскрашаючы ў зняволеным, «патаптаным народзе» чалавечую годнасць, дух непакоры і бунтарства.

Ня ўмруць, ня ўмруць ужо яны,
Раз хочуць сонца, славы, песні,
Заб'юць ім зычныя званы
Прабудным звонам на прадвесні.

Сваёй забранай старане,
Скаванай мучаніцы-княжне,
Узнясуць пасад на кургане
На панаванне недасяжне.

На дзеле — кожны йшчэ слугой,
У думках — вольныя ўжо людзі;
Над сэрцам іх, над іх душой
Наш дух лунаці вечна будзе.

Паэма «На Куццю», урывак з якой працытаваны, па-свойму прыкметная ў купалаўскім абыходжанні з нацыянальнай гісторыяй. У разуменні паэта — яна вельмі багатая і павучальная і не можа не выклікаць узнёслых слоў, шчырага трапяткога хвалявання, а некалі і вострай, самакрытычнай заўвагі, наогул жа, глыбокай філасофскай засяроджанасці над лёсамі Радзімы, над шляхамі яе вызвалення.

У рамантычнай замілаванасці мінулым часам згладжваліся ўнутраныя супярэчлівасці, і яго мастацкая рэтраспекцыя ставалася ідэалізаванай. І ўсё ж наўрад ці правамерна такую ідэалізацыю, як здараецца, тлумачыць негістарычным успрыманнем Купалам беларускай мінуўшчыны. Тут, на нашу думку, варта размяжоўваць фактычна-гістарычны матэрыял і вобразна-стылявыя сродкі яго паэтызацыі альбо ідэалізацыі. Размяжоўваць, адрозніваць — не значыць адрываць, процістаўляць адно другому, бо купалаўскі рамантызм, паводле слушнай заўвагі крытыка В. Гапавай, — з'ява арганічна цэласная, адзінства сродкаў і прадмета выразу, «гэта сама рамантызаваная сродкамі мастацтва рэальнасць». Першым, хто беспамылкова ацаніў згаданую рысу Купалавай творчасці, быў М. Гарэцкі, які пісаў у «Гісторыі беларускай літаратуры»: «рэальнае праўдзівае жыццё, праведзенае праз буйную рамантыку». Вось як гэта рабілася Купалам:

За мною ўсцяж і тут і там,
Іх вусны бледныя шапталі:
«Аддайце песню нашу нам!
Нашто схавалі — расхапалі?..»

Канечне, і князь, і княжацкія ганцы з тае ж «Куцці», што збудзілі зморaных пакутным сном суродзічаў—асобы сімвалічна-міфалагічныя, як сімвалічны ўвесь наскрозь ідэалізаваны малюнак паэмы. Але ж мы ведаем, а раней за чытача гэта дасканала ведаў аўтар, што за сімвалам украдзенай у народа песні стоена суровая, выкрывальная праўда аб духоўнай славе і моцы знявечанага прыгнётам і паніжэннем народа («Чужынцы запрэглі народ у прыгон, а песню аддалі на здзекі»,— верш «Казка аб песнях»). Тое, што беларускае дзіцё не магло навучацца роднаму слову і што яно, слова, толькі і дазнавала ад тагачаснага ладу гвалту і паніжэння — хіба ж гэта быў міф? А тое, што слова беларускае стагоддзямі раней гаспадарыла, шанаванае, у сваім доме і нават «сваё права чужым дыктавала» — было таксама гістарычнай выдумкай, ідыліяй? Ніколькі не. Самая канкрэтная, некалі да жудасці рэальная проза рухала рамантычнай, па-мастацку ідэалізаванай лірай паэта.

З народам не какетнічаюць. Вучань і настаўнік народа. Купала гэта добра ведаў. Толькі шчырае, няхай сабе і горкае слова праўды здольна знайсці водгук у сэрцы народным. Яе. вялікую і драматычную, узнёслую і супярэчлівую праўду,— такой жа ўзнёслай і суровай, прамой, што называецца, гаворкай выспаведваў пясняр-прарок. Прыём гістарычнага кантрасту шырока выкарыстаны ў вершах Купалы «Роднае слова», «Наша песня», «Родныя песні», «Песня і сіла», «Блізкім і далёкім», «Беларушчына», «Ужо днее», а таксама ў паэмах «Курган», «На Куццю», «Гарыслава», тэматычна так ці іначай звязаных з лёсамі нацыянальнай культуры, беларускага слова і вырашаных найчасцей у алегарычным вобразе роднай песні альбо народнага музыкі, гусляра-песняра.

З мінулага выносіла новая літаратура не толькі станоўчыя, вартыя наследавання ўзоры. Дазнавала яна і горкіх урокаў таго, як здраджваўся і паніжаўся народ, гонар беларускі праз саміх беларусаў-рэнегатаў. І ўрокі з нашай няславы таксама выкарыстоўваліся ў якасці горкага ды неабходнага псіхічнага лякарства для ачышчэння душы народнай ад дамешак халуйска-нявольніцкай псіхалогіі. Прыклад Купалы-публіцыста, як і Купалы-паэта, быў у гэтым выпадку бездакорны: «На беларускай зямлі было і цяпер ёсць нямала фальшывых прарокаў, шмат рэнегацкіх душ, што за лыжку поснай поліўкі з чужой міскі запрадаюць сябе і свой народ у рабства чужынцам, але гэтага няма чаго баяцца... Будзем жа верыць, што і ў нас, беларусаў, прыдуць новыя людзі, новыя прарокі і будуць пабожаму над фальшывымі прарокамі і прадажнымі душамі суды судзіць...» («Беларусь», 1920, 24 чэрвеня).

ТАЯ Ж ІДЭЯ СПАДЧЫНЫ, гістарычнай пераемнасці ў развіцці нацыянальнай культуры знайшла бліскучае філасофска-мастацкае вырашэнне ў творчасці Максіма Багдановіча. Яго трапяткія мініяцюры з цыкла «Старая Беларусь» данеслі да чытача надзіва чыстае, жыватворнае пачуццё любові да Радзімы, зроджанае ў сыноўнім сэрцы Паэта. Як і для Купалы, мінулае роднай краіны для Багдановіча — гэта перадусім памяць аб продках, памяць свяшчэнная. Можна яе выказаць словам, перажываць употай, нельга толькі блазнаваць над ёю.

Пэўна, высокая этычная настроенасць у спалучэнні з дасканалым веданнем гістарычнага матэрыялу, з паэтычным талентам і дазволілі аўтару «Летапісца», «Кнігі», «Безнадзейнасці», «Слуцкіх ткачых», «Пагоні» выказаць цудадзейнае хараство ў гэтых і многіх іншых вершах. Узвысіць беларускае слова на такую вышыню мастацкай дасканаласці, дзе нацыянальная літаратурная класіка ўжо становіцца шэдэўрам і сусветнай культуры. У гэтым арганічным узаемадзеянні этычнага і эстэтычнага пачаткаў Багдановіч бясспрэчна ішоў ад свайго славутага продка Скарыны, першага беларускага інтэлігента, чыя высокая адухоўленасць, самаахвярнае падзвіжніцтва ў імя народа служылі для новых пакаленняў узорам і крытэрыем інтэлігентнасці. Не выпадковы тут і непасрэдны зварот да фігуры Скарыны — першая ў беларускай літаратуры спроба мастацкага асэнсавання вобраза слыннага гуманіста-асветніка. Нельга не падкрэсліць высокую гістарычную культуру Багдановіча, дасведчанасць у старабеларускай кніжнай спадчыне, у творчасці першадрукара Скарыны, якому Багдановіч меўся прысвяціць спецыяльную працу, незавершаную з-за дачаснае смерці пісьменніка. У нацыянальна-творчым сталенні маладога паэта Багдановіча прыкметную ролю адыграла непасрэднае знаёмства з памяткамі айчыннай старасвеччыны пры «Нашай Ніве» пад час адведзін Вільні ўлетку 1912 г. Найбольш глыбокае ўражанне на маладога творцу, паводле пазнейшых успамінаў сакратара газеты, зрабілі старадаўнія кнігі, дакументы, а таксама слуцкія паясы. «Гэта ёсць фундамент нашага адраджэння! Гэта і за тысячу гадоў сведчыць аб нас!», — усклікнуў у захапленні паэт.

Узноўленая Багдановічам старадаўняя Беларусь вабіць жывымі дзеючымі асобамі, канкрэтнымі «апрадмечанымі» дэталямі, мноствам жыццёвых, дакладна падмечаных драбніц, што ўсё разам узятае і надае паэтычнаму малюнку неадольную прыцягальнасць. Далёкая, таямнічая, яна надзіва блізкая і зразумелая нам — старая Беларусь Максіма Багдановіча. Войты, лаўнікі, райцы, рамеснікі-залатары, іконнікі, ткачы, перапісчыкі — героі з уласнымі прозвішчамі, дакладна выпісанымі абліччамі: доктар лекарскіх навук Скарына, што «ў доўгай вопратцы на вежы сочыць зоры», ці перапісчык старадаўніх кніг «за вузенькім вакном» манастырскіх сцен, альбо майстар залатых спраў Антон Корж, дасведчаны ў высокім мастацтве творца, для каго самацэнная краса і практычная ўжывальнасць прыгожага з'яўляюцца непадзельна злучанымі, узаемна абумоўленымі між сабой.

Можна сказаць, што Багдановіч першы з нашых пісьменнікаў найбольш удумліва і глыбока ўгледзеўся ў нацыянальную гісторыю беларускімі вачыма і тое, што ім з убачанага і перажытага пераказана чытачу, узначала якасна новы крок у развіцці народнай самасвядомасці, эстэтычнай думкі, літаратурна-мастацкай творчасці. Старадаўняя Беларусь Багдановіча ставалася яшчэ адной свежай, глыбіннай крыніцай пазнання, дзейснага патрыятычнага мыслення, рэвалюцыянізуючае значэнне якога пазней гэтак жа дасканала зазначыць Ніл Гілевіч у паэме «Родныя дзеці»:

Сатрапы знаюць і шалопяць,
Сатрапы знаюць нездарма,
Што ў нас не толькі гразь і копаць,
Што ў нас гісторыя была.

Па сутнасці самога метаду рамантызацыі мінулага як спосабу выяўлення магутных, нескароных творчых сіл народа — Багдановіч роднасны Купалу. Невыпадкова, мабыць, і купалаўскае чатырохрадкоўе («Усё прайшло, мінула...») пазначана эпіграфам да цыкла «Старая Беларусь». Але праблема, агульная для абодвух паэтаў-класікаў, Багдановічам вырашаецца адметнымі, уласцівымі толькі яму стылявымі прыёмамі і сродкамі.

Сярод беларускіх пісьменнікаў Багдановіч хіба найбольш блізкі Скарыне і з боку разумення праблемы прыгожага, хараства. У аўтара «Музыкі», «Мадоннаў», як і ў перакладчыка і аўтара прадмоў да беларускай Бібліі, прыгожае набывае ролю вызначальнай мастацкай катэгорыі, істотнай незамянімай прадумовы эстэтычнай дасканаласці і грамадскай функцыянальнасці мастацкага твора. Краса ў творах паэта не пярэчыць сацыяльна-ідэйнаму зместу, яна дапаўняе, лепш сказаць, прасвечвае і давяршае ўсю мастацкую архітэктоніку твора, увасабляючы гарманічную адухоўленасць чалавека, незалежна ад яго сацыяльнага становішча, ад жыццёвых, часам надта нялёгкіх абставін. Асэнсоўванне і паэтызацыя красы Багдановічам здзейснена на падставе цэласнага адзінства агульнамастацкай трыяды — дабро, праўда, прыгажосць, — што на працягу ўсяе чалавечай гісторыі «складае ядро і істотны змест культуры» («Вопросы философии», 1981, № 6, стар. 120). Трыадзінства гэтае, на нашу думку, і ёсць найбольш прыдатны пункт суаднясення спадчыны Скарыны з новай беларускай літаратурай, творчасцю Багдановіча асабліва. Фармальна-стылістычнае сваяцтва некаторых Багдановічавых твораў са скарынаўскай манерай пісьма (прытчавасць, лексіка-інтанацыйная сугучнасць і г. д.) — дэталь хоць і прыкметная, але не самая істотная для зразумення глыбіні і маштабнасці скарынаўскага ўплыву. Сутнасць справы для Багдановіча у тым самым, высокагуманістычным падыходзе да грамадскага ідэалу, «дабра паспалітага»: справядлівасць, чалавекалюбства, хараство, адданасць народу, Радзіме, усё тое, што вызначыла і ўзвысіла творчасць заснавальніка беларускага гуманізму Францішка Скарыны, другіх дзеячаў сусветнай культуры.

ЗАГЛЯДВАННЯ на самую высокую вяршыню беларускага духу — Скарыну — фактычна пачынае літаратурны шлях М. Гарэцкі. Герой яго аўтабіяграфічнай аповесці Лявон Задума («Меланхолія»), пад якім лёгка распазнаецца малады каморнік Максім Гарэцкі, у пісьме да свайго таварыша зазнае: «Пішу табе з Вільні.., адкуль свяціла магутным святлом наша старадаўняя культура... Нага мая ступала ўжо па тых вуліцах, дзе за колькі сот гадоў ступаў вялікі сейбіт гуманізму і асьветы доктар Скарына і дзе яшчэ так нядаўна вялі бязлітасныя каты на кару смерці адважнага праўдара паўстанцаў Каліноўскага.. Тут пяяў свае мужыцкія песні бацька нашага адраджэння Мацей Бурачок». Гістарычная памяць для Гарэцкага-Задумы і ёсць тая ярка палаючая паходня, ад якой у чалавечых сэрцах успыхвае незгасальны агонь высакароднага грамадзянскага неспакою: «Краіна мая родная! Мы, твае верныя сыны, яшчэ перабудуем цябе! Не будзеш ты такая сумная, убогая». Мабыць, пакутна-ачышчальны неспакой за свой народ, за родную Бацькаўшчыну-Беларусь і паспрыяе аўтару «Меланхоліі», «Дзвюх душ», «Камароўскай хронікі», «На імперыялістычнай вайне» развіць далей, узбагаціць беларускім вопытам чалавеказнаўчыя здабыткі Гогаля, Талстога, Дастаеўскага, Чэхава, многіх іншых творцаў сусветнага значэння.

З прыходам Гарэцкага ў нашым прыгожым пісьменстве выразна зазначылася якасна псіхалагічная перамена, абумоўленая далейшым ростам і паглыбленнем нацыянальнай самасвядомасці, прафесійнага гонару беларускай літаратуры як такой. Калі яна, пасля зацятага, амаль стогадовага змагання за адно толькі права існаваць і развівацца, пасля перыяду «віхуры і націску» магла нарэшце супакоіцца, «аддыхацца» і пачаць абжываць, асвойваць здабытыя пазіцыі, даводзіць да ладу сваю вернутую Айчыну і даводзіць на пачатках самага высокага гуманізму, з якім здавён сябравала беларускае слова. Мастацкія і літаратуразнаўчыя творы М. Гарэцкага азначалі ўдалы майстэрскі сінтэз «старой» і «маладой» Беларусяў у Беларусь адну, непераходзячую. Пэўна, на такую справу здатныя людзі рэдкага прыроднага дару, памножанага на грунтоўную гістарычную і філасофскую культуру. Максім Гарэцкі, безумоўна, быў такім чалавекам, чыя творчая асабовасць сфарміравалася не ў апошнюю чаргу пад уплывам старажытнарускай і старабеларускай кніжнай традыцыі.

ІТАК, новая беларуская літаратура паўставала і набірала творчай сталасці шмат у чым дзякуючы ўсведамленню генетычнай сувязі з далёкімі ў часе, але блізкімі па духу літаратурнымі папярэднікамі. «Не струхлеў пергамент Скарыны ў вялікай у скрыні жалезнай. Як пралескі ў вясновую пору, кожна слова сяетое квітнее. І ня дзіва, бо любасць кавала гэту творчую, шчырую працу». Прысвечаны слаўнаму Палачаніну трыпціх Змітрака Бядулі значыў многае. Па-першае, праясняў пытанне адносна гістарычных каранёў, творчага «бацькоўства» новай літаратуры. Тым самым, па-другое, адводзіўся як неактуальны і ўжо беспадстаўны папрок з мінулага, XIX стагоддзя, што пісьменнікі Беларусі не памятаюць сваёй творчай радаслоўнай, «забылі сябе саміх» (Р. Падбярэскі). І галоўнае. Маладая літаратурная Беларусь мела цяпер усе неабходныя падставы, каб заявіць: я не прыблуда, не штучны фабрыкант на гэтым свеце, якім наровяць выставіць мяне перад людзьмі ворагі беларушчыны. У мяне багатае мінулае. І патраплю я не толькі ганарыцца сваімі слаўнымі продкамі (там, дзе яны былі слаўнымі), але сумленна і хораша весці далей распачаты імі бальшак. У тым самым напрамку, куды спрадвеку скіравана найвышэйшая чалавечая думка: да Свабоды, Дабрыні, Хараства.

Творцы новай беларускай літаратуры развеялі туман забыцця і няпамяці над старадаўнімі імёнамі-вяршынямі нацыянальнай творчай думкі і пачалі ўзыходжанне да гэтых вяршынь. Адкрываліся новыя магчымасці для паглыблення гістарызму, пашырэння грамадска-патрыятычных даляглядаў маладой літаратуры, для ўзбагачэння яе жанравай і стылявой палітры, мастацка-выяўленчых сродкаў. Авалоданне спадчынай спрыяла, у канчатковым выніку, пераадольванню «сялянскага» этнаграфізму і выпрацоўцы ўласцівага ёй, беларускай літаратуры, нацыянальна-гістарычнага стылю. Бо толькі ў такім, дастаткова самавызначаным творчым абліччы магла яна, займаючы «пачэсны пасад» між літаратур свету, не бянтэжыцца, адчуваць сябе ўпэўнена і разлічваць на міжнароднае прызнанне.

г. Масква.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Леаніду Лявонаву (Левановічу Л. К.) з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

ПОШУКІ ЗНАХОДКІ

ПАШТОЎКА ЗАДАЕ ПЫТАННІ

«Белая вежа» — адна з найбольш вядомых славутасцяў Беларусі, помнік старажытнай беларускай архітэктуры. Пабудаваная ў 1271—1289 гадах у Камянцы архітэктарам Алексам, яна ўяўляе сабой пяціяруснае збудаванне вышынёй амаль 30 метраў. Пяць ярусаў-паверхаў, агульная плошча якіх 300 квадратных метраў, злучаны паміж сабой унутранай лесвіцай. Знешні выгляд вежы просты і лаканічны. Яна завяршаецца баявой пляцоўкай, акружанай 14 зубцамі з вузкімі глядзельнымі шчылінамі. Размешчанае на насыпным узгорку, гэтае маналітнае збудаванне выклікае моцнае ўражанне.

«Белая вежа» даволі часта адлюстроўваецца на паштоўках. Але асабліва цікавая — першая з іх, якая з'явілася ў пачатку 1910-х гадоў. У верхняй частцы яе ў авале змешчана выява вежы, а ўнізе змешчаны тэкст: «Гістарычны помнік Гродзенскай губ. XII ст. Белая Камянецкая Вежа «столп камен. высотою 17 саженей, падобен удивлению всем зрящим нан» (Іпат. лет. 1275-6 г.), пабудаваная валынскім князем Уладзімірам Васількавічам для абароны заснаванага ім г. Камянца ад нашэсця яцвягаў. Ніз вежы адрамантаваны».

Да гэтага надпісу трэба зрабіць некалькі ўдакладненняў. Па-першае, вежа-помнік XIII стагоддзя, а не XII. Па-другое, па тагачасным адміністрацыйным дзяленні Камянец адносіўся да Гродзенскай губерні. Але самае галоўнае ў іншым. У ніжняй частцы паштоўкі ёсць надпіс: «Изд. Кружка научного изучения Гродненской губернии при С.- Петербургском университете». Што гэта за гурток? Калі ён існаваў і што рабіў для прапаганды мінуўшчыны краю?

Вядома, што ў дарэвалюцыйныя гады ў Пецярбурзе існавалі дзве беларускія арганізацыі — «Беларускі літаратурна-навуковы гурток студэнтаў С.-Пецярбургскага універсітэта» і «Таварыства студэнтаў-беларусаў». Ні ў даведачных выданнях, ні ў спецыяльнай літаратуры «гродзенцы» не пазначаны. Праўда, удалося некаторую інфармацыю атрымаць з артыкула М. Каспяровіча «Арганізаванае вывучэнне Беларусі ў XIX—пачатку XX стагоддзя», апублікаванага ў часопісе «Полымя» (1928 г., № 2). Мэтай гуртка з'яўлялася вывучэнне гісторыі Гродзенскай губерні па нявыдадзеных матэрыялах і археалагічных раскопках, этнаграфіі і складу насельніцтва, яго мовы і побыту, геалагічнага мінулага, эканомікі і статыстыкі. Як бачна з усяго гэтага, арганізацыя была краязнаўчай у шырокім сэнсе слова. Мяркуючы па паштовым гашэнні на картачцы (22.XI.1912), гурток існаваў у 1912 годзе. У гэты ж час у Пецярбурзе «Гродзенскім студэнцкім гуртком пры С.- Пецярбургскім універсітэце» выдадзена брашура Ф. Палешчука «Вясковы спадарожнік. Як адкрыць у вёсцы бясплатную бібліятэку-чытальню». Нягледзячы на некаторае

разыходжанне ў назве, гаворка, несумненна, ідзе аб адной і той жа арганізацыі. Але ў «Справаздачы аб стане і дзейнасці С.- Пецярбургскага універсітэта за 1912 год» яна не называецца.

Акрамя ўказанай брашуры і паштоўкі, знайсці штонебудзь аб дзейнасці гуртка мне так і не ўдалося. Няма сумнення, што гаворка ідзе аб фактычна невядомай пакуль беларускай грамадскай арганізацыі. Запрашаю далучыцца да пошуку звестак пра яе.

А. ПАДЛІПСКІ,
краязнаўца.

г. Віцебск.

Загадкі з Галубіцы і Латыголіч

У палескай вёсцы Галубіца, што недалёка ад Петрыкава, стаіць на старых могілках паросты даўнінай «чырвоны камень». На гранітнай пліце (выкапняў граніту, дарэчы, паблізу нідзе няма) кірыліцай высечаны словы, некаторыя з іх ужо цяжка прачытаць. Вось гэты надпіс: «Року 1595 месяца июля 12 дня помяни И (магчыма, Ісусе.—**А. Л.**) Андрея Калины ад Ивана Радуты камень». Памеры выробленага прамавугольнага гранітнага каменя — 20x50x90 сантыметраў.

Кім жа мог быць гэты Андрэй Каліна, да якой сям'і мог належаць? Звернемся да гісторыі краю. У 1595 годзе Севярын Налівайка, кіраўнік казацка-сялянскага атрада, займае горад Петрыкаў, адтуль ідзе на Слуцк — магчыма, праз Галубіцу. Захавальніца вясковых паданняў Галубіцы Ганна Міхайлаўна Картынік (1907 года нараджэння) апавядае: «Каля гэтых могілак, у нізіне — Ляхава лаза, так называецца месца. Тут за вякі была вялікая сутычка. Біліся з ляхамі. Стаяла многа паламаных вазоў, ляжалі сотні забітых коней, тысячамі зарэзаныя людзі. Усе равы былі заліты крывёю. Ад яе тут і рос плюшнік, рагожа...» Можа, у гэтай бітве і загінуў Андрэй Каліна? Ці ў іншай? Якога боку меўся трымацца на той час праваслаўны шляхціц? Што ён рабіў сярод людзей свайго павета?

Некаторыя звесткі мы знайшлі ў «Літоўскай метрыцы». Напрыклад, у першай кнізе судовых спраў («Русская историческая библиотека», т. 20) на старонцы 137 чытаем: «Рашэнне зямельнага спору паміж каралеўскімі татарамі Асаем Багдашэвічам і Аідарам Мангутовічам. ...судзілі нас суддзі «слюбныи» Івашка, улан Наўгародскі, і Андрэй з «Кголубич» (Галубіч)». Справа ў том трапіла без даты, аднак складальнікі яго мяркуюць, што згаданы суд адбыўся недзе каля 1516 года. Гэты год ніяк да каменя не стасуецца, але згадка дазваляе думаць, што Галубічы (сённяшняя Галубіца) належалі чалавеку, які займаў немалую па тым часе пасаду — суддзі. Можа, ягоны ўнук і накрыты гранітнай плітой з надпісам. Зараз несумненна адно: надмагільны камень у вёсцы Галубіца з'яўляецца помнікам пісьменнасці XVI стагоддзя.

Галубіцкі лапідарны помнік мае важнае значэнне для навукі. Гэта, як зазначала археолаг Л. Дучыц, бадай, адзіны пакуль вядомы датаваны «камень», адно з нешматлікіх сведчанняў эпіграфікі таго стагоддзя. Галубіцкі помнік адносіцца да важнага перыяду нашай гісторыі — перыяду дзейнасці беларускіх кнігадрукароў Васіля Цяпінскага і Сымона Буднага — паслядоўнікаў Францыска Скарыны.

Камяні на вясковых могілках раней звярталі на сябе малую ўвагу. Не пабольшала яе і сёння. Часта такія камяні знішчаюцца. Выявіць гэтыя помнікі старажытнасці зручней мясцовым краязнаўцам. Будзе шкада, калі такія помнікі мінуўшчыны і старажытнай пісьменнасці напаткае лёс вядомых адзінаццаці барысавых камянёў (XII стагоддзе), з якіх цяпер у нас захаваўся толькі адзін каля вёскі Падкасцельцы за пяць кіламетраў ад Полацка.

Шукаючы ў Літоўскай метрыцы звесткі пра Каліну з Галубіцы, я нечакана натрапіў на невядомыя раней звесткі пра Васіля Цяпінскага. У 33 томе, у «Попису войска литовского», ёсць такая нечаканка: «Менский повет. **Василий Тяпинский з Лотыголич:** конь, пнцр (панцыр), пр. (прыблізна), тар. (тарча-шчыт), др. (дрэўца-кап'ё), саб. (шабля), сам служит пану Остафею Воловичу падканцлерому». І ў іншых месцах 33 тома Метрыкі знаходзім заўвагі пра паслядоўніка скарынаўскай справы В. Цяпінскага, біяграфія якога малавядомая. У артыкуле Г. Я. Галенчанка, што змешчаны ў зборніку «450 год беларускага кнігадрукавання», значацца маёнткі, дробныя спадчынныя ўладанні друкара ў Цяпіне (каля Лепеля), Свірнах (Віленскі павет), Вярсоцкім і Полскаўскім (Лідскі павет). Як высветлілася зараз, жыццё В. Цяпінскага было звязана і з Латыголічамі (цяпер Чашніцкі раён Віцебскай вобласці), адкуль ён, як слуга пана Астафея Валовіча, падканцлера Вялікага княства Літоўскага, маршалка дворнага, старасты Берасцейскага і Кобрынскага, быў запісаны 20 кастрычніка 1567 года ў войска і, магчыма, удзельнічаў у Лівонскай вайне 1558—1583 гадоў. Вядома, што ён 1 чэрвеня таго ж года ўпамінаецца ў метрыках, як малодшы афіцэр. Мяркуюць, што В. Цяпінскі прадаў большую частку сваіх уладанняў і за грошы «з убогае свае маентости» набыў друкарню, з якой у 1580 годзе выйшла ў ягоным перакладзе на беларускую мову «Евангелле». Магчыма, дзеля друкарскай справы прадаў Цяпінскі і Латыголічы.

А. ЛОЗКА,
аспірант ІМЭФ АН БССР.

з 7 па 13 снежня

7 снежня, 19.50

«ПРАЧЫТАЙЦЕ МАЁ ПІСЬМО...»

Агляд пошты за тыдзень.

7 снежня, 23.05

І УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ МУЗЫЧНЫХ ТЭАТРАЎ

Дыскусійная зала.

8 снежня, 19.10

«НА ЎВЕСЬ ГОЛАС»

Фрагмент новай праграмы Дзяржаўнага беларускага эстраднага ансамбля «Песняры».

8 снежня, 19.50

КАНЦЭРТ ВІЛЬНЮСКАГА СТРУННАГА КВАРТЭТА

Прагучаць творы Шумана, Чурлёніса, Бакерыні, Гайдна.

9 снежня, 19.00

І УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ МУЗЫЧНЫХ ТЭАТРАЎ

Вечар аднаактовых балетаў. Пастаноўка Ленінградскага Малога тэатра оперы і балета.

9 снежня, 20.00

ЗАПРАШАЕ ЧАСОПІС «БЕЛАРУСЬ»

Галоўны рэдактар А. Шабалін пазнаёміць са снежаньскім нумарам. У перадачы прымае ўдзел мастак, член праўлення Беларускага аддзялення Савецкага фонду культуры Я. Сахута.

10 снежня, 22.00

М. ЖОРНА. «КАТАМАРАН ІДЭЙ»

Прэм'ера спектакля Беларускага тэлебачання.

11 снежня, 19.00

І УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ МУЗЫЧНЫХ ТЭАТРАЎ

У. Кабекін. «Прарок». Спектакль Свярдлоўскага акадэмічнага тэатра оперы і балета імя А. В. Луначарскага.

11 снежня, 23.40

І УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ МУЗЫЧНЫХ ТЭАТРАЎ

Дыскусійная зала.

12 снежня, 13.05

«СЛОВА—ПАЭЗІІ»

Новыя вершы А. Емяльянава.

12 снежня, 16.35

«НАШЫ ГОСЦІ»

Іграе ансамбль старадаўняй музыкі ДАВТа СССР. У праграме творы Пёрсела і Скарлаці.

12 снежня, 17.40

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ ЧАСОПІС «ДЗВІНА»

Вы пабываеце на абласным свяце паэзіі і на выстаўцы віцебскіх фотамастакоў. У выкананні У. Карпенкі (кларнет) пачуеце творы Вагнера, пазнаёміцеся з вершамі ветэрана вайны Н. Давыдзенкі, убачыце кветкі віцебскага клуба кветкаводаў. На заканчэнне спявае Л. Навіцкая.

12 снежня, 19.00

І УСЕСАЮЗНЫ ФЕСТЫВАЛЬ МУЗЫЧНЫХ ТЭАТРАЎ

В. Губарэнка. «Вій». Спектакль Адэскага акадэмічнага тэатра оперы і балета.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 02370

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП. Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела культуры і выяўленчага мастацтва — 33-24-62, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела пісьмаў — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаванымі на машынцы (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОЎ.